وٹاندرا

خالد فرہاد دھاریوال

وٹاندرا

وٹاندرا

(کہانیاں)

خالد فرہاد دھاریوال

نیل کنٹھ

WATANDRA

(Punjabi Short Stories)

by

Khalid Farhad Dhariwal

پہلی چھاپ :جُون 2007

E-book Edition: June 2022

مُکھ چتر : جامنی رائے

Layout: Qamar uz Zaman

نیل کنٹھ ای بُک

Ph: 0300 6177533 E-mail: kahani.kaar@yahoo.com

اپنے التھاں کاراں دے ناں
جیہناں راہیں میریاں کہانیاں
سندھی، انگریزی، اردو تے ہندی
بولی دے پڑھنہاراں تیک اپڑیاں

پاکستان رائٹرز گلڈ ایوارڈ 2007

ظفر اقبال

”وٹاندرا“ ۔۔۔ خالد فرہاد دھاریوال دیاں کہانیاں

افسانے وچوں نکلی ہوئی کہانی فیر پرت رہی اے تے اپنے گھر واپس آچکی اے۔ میں اردو افسانے دی گل بطور خاص کر رہیاہاں، کیوں جو یار لوکاں نے ایدھر اودھر ہتھ مار کے ایہو ای نتیجہ کڈھیا اے پئی کہانی توں بغیر افسانے دا کوئی جواز نہیں۔ خاتون افسانہ نگاری نے واہوا پر پُرزے کڈھے نیں، خاص کر اوہ بیبیاں جیہڑیاں شاعری توں افسانہ نگاری ول آئیاں نیں۔ مثال دے طور تے شبنم شکیل تے بشریٰ اعجاز۔ ایس دی وجہ ایہہ وی ہوسکدی اے پئی عورتاں اک تاں انسانی نفسیات نوں شاید مرداں توں ودھ سمجھدیاں نیں۔ طاہرہ اقبال دے افسانے ایس دی اک مثال دے طور تے پیش کیتے جاسکدے نیں۔ جیہڑے جذبات نگاری دیاں عجیب شکلاں نمونے نیں۔

ایتھے میں شبنم شکیل دے افسانیاں دے مجموعے ”نہ قفس نہ آشیانہ“ وچ چھپے اک افسانے داذکر کیتے بغیر نہیں رہ سکدا جس دا سرناواں شاید ”ایک سیارے دے لوگ“ سی جس دے وچ شبنم نے دو سوکناں دی کہانی بیان کیتی اے۔ اوہ اک عجیب تے بہت وڈا افسانہ اے جیہڑا منٹو، کرشن چندر تے بیدی دے افسانیاں دے مقابلے تے رکھیا جاسکدا اے۔ میں صرف اوہناں افسانیاں داذکر کر رہیاہاں جیہناں وچ کہانی لبھدی اے۔ ایسے کارن بانو قدسیہ، فرخندہ لودھی، خالدہ حسین تے ہور خاتون افسانہ نگاراں نوں اپنے آپ نوں منوان لئی بہتا جوکھم نہیں کرنا پیا۔

پنجابی وچ افسانہ بھاویں کناوی اچرج لکھیا جا رہیا ہووے اوہنوں افسانے دے مقابلے تے اینی سہولت نال نہیں پڑھیا جاسکدا کیوں جو اسیں پنجابی پڑھن وچ اینا محاورہ نہیں رکھدے جس دی وجہ صرف اوہ دھروہ اے جیہڑا اسیں پنجابیاں نے اوہدے نال آپ ای کر چھڈیا ہویا اے تے کسے احساس کمتری دا شکار ہو کے ماں بولی نوں اینا پچھے پا

چھڈ یا اے تے اپنیاں جڑھاں آپ ای وڈھ رہے آں۔ ایس دے وچ اسیں حکومت نوں دوش ضرور دینے آں پر اپنی منجی ہیٹھ ڈانگ پھیرن دی توفیق ساڈے نیڑیوں وی نہیں لنگھی پئی اسیں آپ ایس وچ کِس حد تک جُرم دار آں۔ خیر ایہہ اِک وکھری بحث اے۔

ایہہ لکھی پڑھی ہوئی گل اے پئی جدوں اسیں اپنی روایت توں دُور ہو جاندے ہاں، ساڈے اندروں تخلیقی سر چشمے اپنے آپ ای سُکن لگ پیندے نیں۔ اپنے وسیب تے رہتل توں شرمانداں ہوئیاں اسیں ایس توں اپنے آپ نوں اینا کو دُور کر لیا اے، تے اِک شہری مزاج اپنا لیا اے، جیہدی وجہ نال ساڈی نثر تے وی اینا بُرا اثر پیا اے پئی اوہدے وچ جان ای نہیں لبھدی۔ نہ شاعری وچ کوئی نویکلا پن رہ گیا اے تے نہ نثر وچ، ایہدے وچ افسانہ تے کہانی وی بے جان تے بے رس ہو کے رہ گئے نیں، سگوں اوہ لکھتاں اپنے اندر کوئی اثر رکھدیاں نیں، جیہڑیاں ٹھیٹھ زبان وچ لکھیاں گئیاں ہوون، اوہ زبان جیہنوں اپنے شہر دی ہوا نہیں لگی۔

خالد فرہاد دھاریوال دیاں کہانیاں جیہڑیاں ’’وٹاندرا‘‘ دے سرناویں ہیٹھ ’’سچیت کتاب گھر لہور‘‘ ولوں کتاب چھپی اے تے جیہدے وچ نکیاں وڈیاں یارھاں کہانیاں شامل نیں، ایسے وصف پاروں اپنے اندر تاثیر رکھدیاں نیں پئی ایہناں وچ اوہ نرول زبان ورتی گئی اے جس توں بغیر کوئی وی تخلیق تخلیق اکھواون دی حق دار نہیں ہوسکدی۔ ایہہ میری اپنی گھاٹے وندی ہے پئی میں ایس کتاب تے کجھ لکھدیاں ہوئیاں اوہ زبان نہیں لکھ سکدا جیہڑی ایس کتاب وچ ورتی گئی اے۔ افسوس دا بہتا مقام ایہہ ہے پئی میں ایس عمر وچ ایس زبان نوں ساہمنے رکھ کے وی ایہدا حق ادا نہیں کر سک رہیا۔

سیانیاں دے آکھن موجب زبان ای شاعری تے ادب ہُندا اے۔ فیر بندہ جس زبان وچ لکھدا اے، اوہدے کولوں پچھیا جاوے گا پئی اوس زبان وچ اوہنے کیہ وادھا کیتا تے جے اوس دا اُکا حق ای ادا نہ کیتا گیا ہووے تے وادھا کرن دا سوال ای پیدا نہیں ہوندا۔ فیر زبان ہر کسے دی اپنی اپنی ہوندی اے، تے نالے ایہہ وی پئی لِکھت دے وقت

زبان کتھے کھڑی اے، کیوں جو ایس توں بغیر خود لکھن داوی اندازہ نہیں لایا جا سکدا پئی اوہ آپ کتھے کھلا ہے۔ فیر ماں بولی تے سکھن دی لوڑ ای نہیں پئی ماں نے اوہ پہلاں ای سکھا چھڈی ہوندی اے۔

کہانی لکھن واسطے جیہناں ہتھیاراں دی لور ہوندی اے، خالد فرہاد دھاریوال کول اوہ سبھ دے سبھ موجود نیں۔ آصف محمود ہوریں ایس کتاب بارے رائے دیندے ہوئے لکھدے نیں:

''خالد فرہاد دھاریوال دی کہانی واپر رہے واقعات دے سر تے نہیں سگوں واپر رہے یاں بیتے ہوئے واقعات دے بارے پاتراں دے نفسیاتی رویے دے سِر اُتے چلدی اے۔ اوہدی کہانی اکھاں ساہویں تُرن دی تھاں پاتراں دے خیال وچ تُر دی جاپدی اے۔ مرد پردھانگی دے سماج وچ جُھوٹھے تے سچے ایمان ہیٹھ جیندی تیویں تے دھرتی تے رہتل توں اُکھڑے ہوئے بندے دا بے تھہتھا تے ککھوں ہولا ہوون، اوہدا خاص پڑ اے۔ میں پوری دِڑتا نال آکھ سکدا ہاں جو پنجابی کہانی دی تپدی جُوہ وچ خالد فرہاد دی ایہہ کتاب، پُرے دا اِک بُلّا اے۔''

''اِک خالی خولی بندہ'' ایس کتاب دی پہلی تے سبھ توں زبردست کہانی اے جیہڑی دُنیا دیاں وڈیاں کہانیاں وچ شمار کیتی جا سکدی اے تے جیہنوں پڑھ کے تسیں اک واری ہِل جاندے او۔ کہانی اینج کُو ہے پئی جوزف جیہدے وڈکے اک صدی پہلاں مسلمان سن جیہناں نوں انگریز راج وچ عیسائی ہونا پیا، اسلام قبول کر کے یوسف ناں رکھ لیندا اے۔ اوس ویلے اوہدی تیویں اپنیاں تِناں جواکاں نال پیکیاں تے گئی ہوندی اے۔ اپنی رضا نال مسلمان ہو جاون مگروں اوہ ہر ویلے اِک دُبدھا وچ پھسیا رہندا اے۔ اوس اپنیاں پُتراں دے ناں وی اسلامی رکھ چھڈے ہوندے نیں۔ پر جدوں اوہدی گھر والی واپس آؤندی اے تے پنڈ دے عیسائیاں اوہنوں یوسف دے نیڑے نہ جاون دتا۔ اخیر اوہ اک رات اوہنوں سنیہا گھلدا اے پئی مینوں فلانی جگہ تے آ کے مِل۔ اوہ آتے

جاندی اے پر اپنا مذہب چھڈن، تے اوہدے نال رہن توں صاف انکار کر دیندی اے تے اخیر اوہ پاگل ہو جاندا اے۔

کہانی دی بُنت اینی فنکاری نال کیتی گئی اے پئی کہانی پڑھدیاں تہاڈا دھیان کسے ہور پاسے جا ای نہیں سکدا۔ تے نہ ای ایہہ نتیجہ کڈھیا جا سکدا اے پئی افسانے دا ہیرو یوسف (جوزف) اے یا اوس دی تیویں۔ ایہہ لگدا ای نہیں پئی ایہہ کہانی کسے ان گھڑ جیہے نوجوان دی لکھی ہوئی اے۔

''وٹاندرا'' وی بہت چنگی کہانی اے تے پڑھن والے تے اپنا دیر تائیں رہن والا اثر چھڈ دی اے۔

''ہُوک'' وی کوئی معمولی کہانی نہیں۔ ایسے طرحاں ''میموریل ٹرسٹ'' وی پڑھن والے نوں سوچن تے مجبور کر دی اے تے جیون دا اک وکھرا رنگ وکھاندی اے۔ ''آنڈے ویچن والا'' وی اک اثر چھڈن والی کہانی اے۔ ''اِک سویر دی آس وچ'' اک فن پارہ بنن دی تھاویں اک پروپیگنڈہ سٹنٹ بن کے رہ گئی اے، کیوں جو سِدھی سا ہویں گل بعض وقت اثر نہیں کر دی جدکہ ایہنوں کسے لکویں چُھپویں طریقے نال لکھیا جا سکدا سی، سگوں لکھن والے دا نظریاتی اِظہار وی فن دے پردے وچ ای چنگا لگدا اے۔ سگوں ''اپنا اپنا دوزخ'' فیر اک وڈی کہانی اے جیہدے نال ساڈا واہ پیندا اے۔ ایہہ کہانی عورت دی نفسیات نوں سوہنے تے سوّلے طریقے نال بیان کر دی اے۔ ''کونجاں'' فیر اک چنگی کہانی اے۔ کتاب دا مُل 90 روپے ہے جیہڑی پورے سو صفحیاں تے جا مُکدی اے۔ ''سچیت'' دیاں کتاباں دا گیٹ اپ وی وکھرا تے نویکلا ہوندا اے۔ بیک تے مصنف دی تصویر اے، تے کتاب اوہنے اپنی دادی دے ناں کیتی اے۔ ایس کتاب توں پنجابی کہانی دے قد کاٹھ دا وی پتا لگدا اے۔

(مہینہ وار ترنجن، لہور)
ستمبر 2007

اِک خالی خولی بندہ

مُلاں جی ڈیگر دی نماز پڑھا کے ہٹے تاں دو بندے جوزف نوں لے کے حاضر ہو گئے۔ معمول توں ہٹ کے اج مسیت دا ویڑھا بندیاں نال بھریا ہویا سی۔ جوزف نوں ویکھ کے اوتھے موجود ہر اک دا چہرہ چمک اٹھیا۔ لگدا سی جوزف ہُنے نہا کے آیا اے کیونجو اوہدے والاں چوں پانی دے تُبکے ڈگدے پئے سن۔ اوہ بیٹھ گیا تاں مولوی ہوراں گل چھوہی:

''کیہ توں واقعی اِسلام قبولنا چاہنا ایں؟''

''ہاں۔'' جوزف نے پوری دِرڑتا نال پرتاوادتا۔

''توں چنگی طرحاں سوچ وچار لیا اے نا؟''

''تیرے ایس عمل پچھے کوئی وقتی ایلیل تاں نہیں؟''

''کدھرے توں کسے دے خوف ہیٹھ تاں اجیہا نہیں کر رہیا؟''

''تینوں کوئی لوبھ تے نہیں پریرداپیا؟''

مولوی ہوراں دے ہرسوال داجواب جوزف پوری دِڑتانال دیندا تاں اوتھے موجود لوکاں دے چہرے ہور بھکھ اٹھدے۔

''مذہب بدلن پچھوں تینوں اوکڑاں وی پیش آسکدیاں نیں، جریں گا؟''

''ہاں۔''

''تے تیرے بیوی بچے؟''

تکبیر دے نعرے نے مسیت وچ گھمکار پا دِتی سی تے بیوی بچیاں بارے پچھیا سوال رولے وِچ ان سنیا رہ گیا سی۔ نالے اوس دی بیوی بالاں نوں نال لے کے اپنے پیکے گئی ہوئی سی۔

پنڈ دی اک لاہمے عیسائیاں دے تھوڑے جیہے گھرسن۔ عیسائیاں دے ایس محلے نوں ٹھٹھی بولدے سن تے پوری ٹھٹھی وچ اک جوزف ای کم دا بندہ سی۔ اوہدے نالدیاں نوں کم گھٹ ای ملدا اسی۔ اک دن کرلیا تے چار دن ویہلے۔ پر جوزف جوانی ویلے توں پیلی والیاں دا سیپی ٹریا آرہیا سی تے اجو کے سمے جدوں بہتی واہی بیجی مشینی ہوگئی ہوئی اے پھر وی پیلی والیاں اوہنوں جواب نہیں سی دتا۔ دوناں دِھراں دے مل ورتن نال زمیندارے دا کاروبہار چنگا پیا چلدا سی۔

ہر چھماہی پچھوں جوزف نوں ایس کام گیری پچھے سال بھر دے کھان جوگے دانے جُڑ جاندے سن تے اوہ ایسے اُتے خوش سی۔

اوہ سِڑدے والا بندہ سی تے دھولے جھاٹے وی جان مار کے کم کرن دا آہری۔ اوس دی گھروالی جینی اجے آپ ساہ ست والی بی بی سی۔ اکٹھے دو دو بوہل لا کے وی نہیں سی ہنبدی۔ چار بالاں نال اوہناں دا ویڑھا بھریا لگدا سی۔ دیر بعد جُڑی اولاد وچ سبھ توں وڈا سیموئیل اٹھاں سالاں دا سی۔ پھر اک اک سال دے فرق پچھوں ڈینئیل، جیمس تے

پطرس سن۔

ویکھن وِچ کدے وی جوزف کمی کمین نہیں سی لگدا۔سگوں کئی وار فِیکے پپلی والے دے ساکاں توں آئے بندے، فِیکے نال کھیتاں وچ کم کردے ہوئے جوزف نوں وی ’’چودھری کیہ حال اے تیرا؟‘‘ آکھ بلاؤندے سن۔اوہناں بھانے کھیتاں وچ کم کر رہیا اوہ دی کوئی جٹ زمیندار ای ہووے گا۔اوپرے بندے نوں جوزف تے فِیکے دا فرق اودوں پتہ لگدا جدوں بھتہ لیائی فِیکے دی گھر والی چنگیر توں ہٹ کے بیٹھے جوزف نوں روٹی اُتے ہی سالن رکھ کے پھڑا دیندی تے فِیکا لسّی والی ولٹوہی نوں مونہہ لا کے پِین مگروں باقی بچی ہوئی لسّی نوں جوزف دے ہتھاں نوں جوڑ کے بنائے ہوئے پیالے وچ اُلٹا دیندا۔

کئی وار اجیہے موقعے تے ہاسوہینا ہویا جوزف اپنے وڈکیاں دے حوالے نال دسدا کہ پچھے چوتھی پیڑھی وچ اوہ وی مسلمان ای سن۔’’میرے پڑدادے کولوں کوئی قتل ہو گیا سی تے انگریز راج وِچ اوہنے پھانسی توں بچن لئی اسلام نوں تیاگ عیسائی مذہب دھار لیا۔‘‘ صافے نال لسّی والے ہتھ پونجھدا ہویا جوزف گل اگے ٹوردا۔’’اِنج اوہ پھاہے لگنوں تاں بچ گیا پر اپنی جدی وراثت توں ہتھ دھو بیٹھا تے اوہدے بھراواں اوہدے مذہب تیاگن دا لابھ چکدے ہویاں اوہنوں مالکی وچوں بے دخل کر دتا سی تے اوسے سمے توں اسیں بھوئیں والاں دے کام گیر لگے آؤندے ہاں۔‘‘ جوزف توں کئی وار سنی ہوئی ایس گل نوں لوکاں نے کدی اک کتھا کہانی توں ودھ نہیں سی جانیا۔

پر ایہہ گل ہے سی سچ۔اُتوں والی دا عیسائی ہویا جوزف دا پڑ دادا اسما جک طور تے عیسائی کمیونٹی وچ اجیہا پھسیا سی کہ پھر اوس توں نکلن ای نہیں سی ہویا۔تے اوہدے مرن پچھوں اوس دی اولاد پکی عیسائی ہو چکی سی۔جو پُشت در پُشت وکھو وکھ پنڈاں وچ کسے نہ کسے طور اپنے جدی پیشے نال جُڑی آ رہی سی۔جس دی اک ونگی جوزف وی سی۔

اچن چیت ایسے جوزف دے من وچ مسلمان بنن دی تانگھ اٹھ کھلوتی سی تے

ہن اوہ مسیت وچ مولوی ہوراں کول بیٹھا اوہناں دے سوالاں دے جواب دے رہیا سی۔

''چنگی طرحاں سوچ لے توں جیہڑے مذہب وچ آؤن والا ئیں ایس وچوں پھر واپسی ممکن نہیں متے کل نوں تیرے من وچ آئے۔''

اوہ پہلے توں ایہہ سبھ سوچ وچار کے ای مسیت وچ آیا ہونا ایں پر پھر وی مولوی ہوراں اپنے ولوں جدوں چنگی طرحاں ٹھوک وجا کے جوزف دے شوقوں مول نہ ہرن دا پک کر لیا تاں اوہدا موہنہ قبلہ رخ پھیر دِتا۔ جوزف نوں قبلہ رخ بیٹھا ویکھ کے مسیت وچ موجود لوک اک دم چپ ہو گئے۔ اوہ سارے ہن خیال کر رہے سن کہ اِنج بیٹھے جوزف دیاں تاراں کدھرے دور کسے پوتر دھرتی نال جُڑ رہیاں نیں۔ لوکاں اُتے عجیب جیہا اثر ہو رہیا سی۔

''پڑھ کلمہ!'' مولوی ہوراں چپ توڑی۔

''لا۔۔۔اِلٰہَ۔۔۔اِلَّا۔۔۔اللہ۔۔۔'' سہجے سہجے اوہ اک اک لفظ پڑھن لگے۔

''لا۔۔۔اِلٰہَ۔۔۔اِلَّا۔۔۔اللہ۔۔۔'' جوزف وی اوہناں دے پچھے پچھے پڑھ رہیا سی۔

''نعرہ تکبیر!'' کلمہ مکا تاں اوتھے موجود لوکاں وچوں کسے اک نے اُچی ساری سد بلائی۔ ''اللہ اکبر!'' دی گھمکار وچ ایدکیں اک نویں آواز وی شامل سی۔ جوزف دی اپنی آواز۔

''مبارکھ۔''

''مبارکھ۔''

لوک اوس ول اُلر پئے پر مولوی ہوراں اُٹھ کھلوتے لوکاں نوں ہتھ دے اشارے نال بٹھا دتا۔ کیونجو اجے ایمان دیاں صفتاں' پڑھنیاں باقی سن۔ جوزف نے ''امنت باللہ'' توں لے کے ''تصدیق بالقلب'' تک مولوی ہوراں دے پچھے پچھے پڑھیا تے ایہہ پڑھن

مگروں ہن اوہ پورا مسلمان بن چکیا سی۔

''مبارکھ۔''

''مبارکھ۔''

لوک جوزف نوں مسلمان ہون دی ودھائی دے رہے سن۔ ایس پچھوں مولوی ہوراں تھوڑا وعظ کیتا، اوہناں دسیا کہ جوزف ہن اوہناں دا دینی بھرا بن چکیا اے تے ایہہ رشتہ خون دے رشتے توں کدھرے ودھ کے ہے۔ اخیر اُتے اوہناں تواریخ وچوں اسلامی بھائی چارے دیاں کجھ مثالاں وی دتیاں۔

اوہ لوک جیہناں اک عمر جوزف نوں اپنے نیڑے نہیں سی ڈُھکن دتا ہن اوس نوں گلوکڑی پا پا کے ملدے پئے سن۔

ہر کسے وچ اوس لئی بھرپّن تے اپنیت سی۔ لوک اوس نوں اپنے نال مل کے کھان دی دعوت دے رہے سن۔ اوہی لوک جیہناں سدا اوس نوں تون توں اک وِتھ تے رکھیا سی۔ جوزف لئی ایہہ سبھ کجھ نواں سی تے حیرانی بھریا وی۔

جوزف دا پچھلے ناں نوں ہن اپنے نال چمبوڑی رکھنا ٹھیک نہیں سی۔ ایسے لئی آخر تے اوس دا ناں وٹا دینا ضروری خیال کیتا گیا۔ مسیتوں باہر نکلیا تاں اوہ یوسف سی۔ جوزف اندرای کدھرے مسیت وچ تکبیر دے نعریاں ہیٹھ دبیا گیا سی۔

ہن کئی لکھ پیغمبر اوس دے اپنے سن تے لکھ توں ودھ اپنے نبی دے اصحاب تے انیکاں ولی وی۔ تے دُنیا بھر وِچ کھلرے لوک ہن اوہدے انگ سنگ نیں۔ ''کیویں تے کیوں؟'' ایہدا اوہنوں اجے کوئی بہتا پتہ نہیں سی۔ اوہنوں خوشی ایہہ سی کہ حضرت علی ہن اپنے سن۔ ابوحنیفہ اوس دے امام سن۔ تے بغداد والے پیروی ہن بگانے نہیں سن رہے۔

ایسے طرحاں دے عجیب عجیب احساس اوس دے من وچ پیدا ہوندے رہندے۔ چارے کوٹیں اوہدی سانجھ ہوگئی سی، اک نواں سانگا بن گیا سی۔ اِنج سوچنا اوہنوں

چنگا لگدا سی۔ اوہنوں آنند آؤندا پر سوچدے ہویاں سوچ دی سوئی جدوں کسے ''کیوں یاں کیویں؟'' اُتے اٹک جاندی تاں اوہ سوچنا چھڈ دیندا۔

مولوی ہوراں جوزف نوں کہیا سی کہ اوہ ہن اک عظیم اسلامی ورثے دا مالک اے۔ایس دھرتی دا ہون دے باوجود اوس دِیاں جڑاں اک پوتر دھرتی وِچ نیں۔جوزف جدوں سوچدا کہ ایتھوں دی مٹی دا پرجوہی مٹی نال کیہ رشتہ ہوسکدا اے؟ اوہدے من دیاں تاراں دراڈے کیویں جُڑ سکدیاں نیں؟ تاں اوہدی سوچ دی سوئی جوہاں دی وِتھ اُتے اٹک جاندی تے اوہ سوچنا چھڈ دیندا۔

اجیہا سوچدے ہوئے اوہنوں اپنے ایمان دا رکھ ڈولدا محسوس ہوندا، جس دیاں جڑھاں اجے پاتال وچ نہیں کُھبیاں سن۔

لوکاں دا ورتارا اوس لئی حیرانی بھریا سی۔لوک اوہنوں راہ جاندے نوں آواز مار کے کول بٹھالیندے تے اپنے حقے دی نڑی اوس ول گھماندے ہوئے اوہنوں پین لئی پیش کر دیندے۔کئی بندے اوس دے ہتھوں اوہدا اپنا حقہ پھڑ کے وی کش لا لیندے۔ ایہہ سبھ کجھ اوس لئی نواں سی تے حیرانی بھریا وی۔ایہہ سبھ کجھ پہلاں کیوں نہیں سی؟ اوہ سوچدا تے کلمہ پڑھن دے باوجود ایس ورتارے دی نینہہ بنیاد بھل جاندا۔

اپنے تے لوکاں وچکار مٹدی وِتھ نوں ویکھ کے کئی تھاواں تے جوزف نے جھجک وی محسوس کیتی سی۔

''ایہہ ورتارا پہلاں کیوں نہیں سی؟'' اوہ سِدھا ڈ آدمی سوچدا۔

''میرا کجھ وی تے نہیں بدلیا۔''

''اوہی پہلاں ورگا بندہ ہاں۔''

''اُتوں تاں کجھ وی نہیں نظر یندا کسے دا۔''

''بندہ تاں بس بندہ ای ہوندا اے۔''

پر کجھ بندے عیسائی ہوندے نیں کجھ ہندو، مسلمان، سکھ تے یہودی۔ جوزف بندے دی ایس ونڈ نوں بھل جاندا تے لوکاں دے ملن ورتن تے ویہار ورتارے دی وجہ جانن دا جتن کرداا وہ کدھرے نہ کدھرے سوچ دی سوئی اٹکا کے بہہ جاندا۔

تے جے کدی ایس ورتارے پچھے لکی خودغرضی نوں اوہ جان جاندا تاں ایہہ گیان جوزف لئی کناں دکھ دئی ہونا سی۔

ٹھٹھی توں باہر اک ٹولہ جنا اوس دے نیڑے ہوندا گیا سی۔ ٹھٹھی وچ دوجا ٹولہ اونا ای اوس توں دور۔ ٹھٹھی والیاں اپنے بندیاں اُتے جوزف نال بول چال تے روک لا دتی سی۔ اوس اوہناں دا دھرم جو اوس تیاگ دتا سی، ایس وجھوں لوکاں نوں اوس اُتے روسا سی۔ لوک اوہدے نال ناراض سن۔ ٹھٹھی والیاں دا ہور مسلماناں نال بول بلارا ہے سی پر جوزف نال بلکل نہیں۔ تے ایہناں نوں دوجے مسلماناں نال بولدا ویکھ کے جوزف نوں ایس دوغلے پن اُتے دکھ ہوندا۔ جوزف ہن ٹھٹھی وچ کدی کدائیں ہی وڑدا۔ بہتا اوہ پیلی والیاں دی حویلی وچ ای پیار ہندا۔ نالے کیہڑا گھر والی ایتھے سی۔

تے پھر اک دن اوس دی گھر والی بالاں نوں لے کے پیکے پنڈوں مڑ آئی۔ مذہب بدلی والی گل اوس نوں اوتھے ای پتہ لگ گئی سی۔ ایہہ خبر سن کے اوس دے بھرا نوں بڑا اوٹ چڑھیا سی۔ اک وارتاں اوہ ٹریا وی سی جوزف دا مکوٹھپن، پر اوہ سوجھوان مُنڈا سی، وڈیاں نے سمجھا بجھا لیا۔ اکھے:

”توں پہلا بندہ نہیں جس نوں ایس پکھوں غصہ آیا اے۔ خداوند یسوع نوں صلیب ٹنگن والیاں دا اج ناں تھیہہ مک گیا ہوندا کہ تیرے توں کدھرے ودھ غصے والے کئی ہو گزرے نیں۔ پر نہیں! بندہ ماریاں وچار دھارا نہیں مردی۔ ورودھی دِھراں مکایاں کدے دھرم نہیں مکے۔“

تے ایہہ آخری گل اوہنوں ٹُنب گئی۔ اوہ اتہاس توں واقف سی تے جاندا سی کہ ہند

وچوں بدھ مت دا ناس مارن دے جتن ہی جگت وچ ایہہ داپسار موکلا کرن دا موجب بنے سن۔

جینی نوں ٹرن لگیاں اوس دے ماپیاں نے کہیا سی،" توں گھر والی ایں اوہدی۔ جوزف نوں سمجھائیں شاید پرت پئے۔ نہیں تاں جو فیصلہ اوتھوں دا چرچ کرے اوس اُتے عمل کرنا ہوئے گا۔ خبردار! جوزف دِیاں گلاں وچ نہ آجائیں کدھرے۔ اوہ تاں بیگانا سی توں تے خون ایں ساڈا۔ اسیں تیرے بدلن دی آس نہیں کر سکدے۔ جا دِھیے! 'خداوند تیرا چوپان ہے۔"

تے جوزف نوں سمجھاؤن دی کوشش وچ الٹا اوہ آپ جینی نوں سمجھاؤن لگ پیا سی،" رب کسے نے ونڈیا ہویا نہیں۔ نالے اصل تاں بندیائی اے۔" کدے اوہ بہت سیانیاں گلاں کردا۔

پر جینی نے تھک ہار کے مشنری نوں جا آکھیا سی کہ" جوزف اُتے میری کسے گل دا کوئی اثر نہیں ہوندا۔"

پھر اک دن مشنری دے لوک جوزف دے گھر آن بیٹھے۔ جینی تے چارے بچے وی موجود سن۔ ایہہ سَتھ بیٹھی ویکھ کے دو چار مسلمان جوزف نال وی آن رلے۔ بشپ نے صاف آکھ سنایا سی کہ جینی اُتے ہن جوزف دا کوئی حق نہیں تے اج توں دوناں وِچ پکا وکھریواں۔ جوزف ول چلے گئے ذرا سیانے سیموئیل تے ڈینیل نوں مسلمان جدکہ جینی کول بیٹھے رہ گئے دو نکے بالاں نوں عیسائی من لیا گیا۔ جے بھُٹھی وچ جیمس تے پطرس نوں اک توں ودھ اک پیار کرن والا جی موجود سی تاں بھُٹھی توں باہر سیموئیل تے ڈینیل لئی موہ رکھن والیاں دی وی کوئی گھاٹ نہیں سی۔ ایہناں دوناں بالاں نوں مولوی ہوری شہر کسے مدرسے وچ چھڈ آئے سن جتھے وشواش اے کہ اوہ سیموئیل تے ڈینیل توں اسماعیل تے دانیال ہو گئے ہون گے۔

عیسائی تے مسلمان بچیاں دی ایہہ ونڈ تے وِتکرا بالاں دی عقلوں باہر سی۔ بچیاں اُتے تاں ایہدا ماڑا اثر پیناای سی آپ جوزف اُتے وی ایہدا بہت برا اثر ہویا۔ اکو گُھوں جمے بالاں دا اک دوجے لئی ممنوع ہونا جوزف نوں بڑا دُکھدا۔

گھر والا تھاں جوزف نے جینی نوں دے دتا پر اوہ کجھ دن اپنی بھین دے گھر رہ کے پھر وی پیکیاں نوں مڑ گئی سی۔

کھلیاں اکھاں ساہمنے کھنڈ گئے کلٹب نوں جوزف نے بعد وچ کئی وار بندا کھیاں راہیں اک مِک کر ویکھیا۔ دن دے چانن وچ جدا ہوئے اکو گھر دے جی راتیں سفنیاں اندر دیوے دی لوء وچ اکٹھے ہوندے۔ خاب وچ اوہ بالاں نوں اکثر اکو پتا ایکس کے ہم بارک ٖسٹے والا ’آدم‘ دا قصہ سنا رہیا ہوندا۔

جوزف نے سوچنا کجھ زیادہ ہی کردتا۔ ایسے حساب نال اوہدی سوئی وی بہتا اٹکن لگ پئی۔ پہلی والیاں دی حویلی وچ لما پیا پیا اوہ سوچدا تاں سوئی اٹک جاندی تے اوہ سوچنا چھڈ دیندا۔ اوہ پھر سوچدا، سوئی پھر اٹک جاندی۔ تے اوہ سوچنا چھڈ دیندا۔ اوہنوں نیندر ہی نہ آؤندی، جے کدی اکھ لگ وی جاندی تاں عجیب عجیب سفنے آؤندے۔

اک رات اوس نے سفنے وچ ویکھیا کہ جینی رسوئی وچ روٹیاں پکا رہی اے۔ بچے چلھے دوالے بیٹھے توے اُتوں روٹی لتھن دی اڈیک کر رہے نیں۔ روٹی چنگیر وچ پین توں پہلے ہی بالاں نے بوچ لئی تے جیہدے ہتھ جیہڑی برکی آئی لے دوڑیا۔ تدہی دانیال نے پطرس نوں چپیڑ کڈھ ماری تے چیکدا ہویا بولیا: ’’ہتھ نہ لا۔ میری روٹی بھٹ دتی آپلیتا!‘‘ جوزف دی اکھ کھل گئی سی۔ اوہ ’ہلالو ہیا! ہلالو ہیا!!‘‘ کہندا تربھک کے اٹھ بیٹھا سی۔ بے سُرتی وچ اپنے پچھلے خدا دا نام جپدے نوں کجھ چیتے آیا تاں اوہ جھبدے ہی سر جھٹکدا ہویا ’’لاحول‘‘ پڑھن لگ پیا سی۔

اک ہور رات اوس نے سفنے وچ اپنے آپ نوں کئی ولگناں وچ گھریا ویکھیا سی۔

اوہ خاب اندر ایہناں بھنبل بھوسیاں وچوں باہر نکلن دا راہ لبھدا رہیا سی، جدوں ٹُر ٹُر کے اوہ ہف گیا تاں اوہنے ایہناں ولگناں نوں ٹپ کے لنگھن دا چارا کیتا سی۔ اوس نے چھڑپا ماریا تاں اوہدا ہتھے بنیرے نوں پے گیا۔ پر اپنے چر وچ کسے نے اوہدی لتھ نوں جپھے وچ لے لیا۔ اودوں ہی جوزف دی اکھ کھل گئی۔ اوہنے ویکھیا کہ اوہدا ساہ چھلیا ہویا سی تے اوہدی اک لت منجی توں تھلے لمک رہی سی۔

اک چر پچھوں کسے دن دیہاڑے پنڈ آئی جینی دا جوزف نوں پتہ لگا تاں اوہنے جینی نوں کسے راہیں لمبڑاں دی حویلی دے پچھواڑے، رات نوں شرینہہ دے رکھ ہیٹھ ملن دا ترلا کیتا۔ متھے ویلے توں پہلاں ہی اوہ شرینہہ دے رکھ ہیٹھ آبیٹھا تے واء وِچ گھُلی شرینہہ دے پھُلاں دی مٹھی سگندھ ساہ راہیں اپنے اندر بھر دا رہیا۔ لمی اڈیک پچھوں چاننی وچ اک پرچھانواں اوس اپنے ول ودھدا ویکھیا تاں اٹھ کھلوتا۔ اوہ جینی ای سی جوہن اوس دے کول آن کھلوتی سی۔

اوہناں وچالے چپ دا اک پہاڑ کھڑا سی۔ ہمالے جیڈا پہاڑ۔

”جینی!“ چپ دے پہاڑ توں اک پتھر لڑکھیا۔

”ہاں۔“ اوسے پہاڑ دی کھوہ وچوں آواز آئی۔

”توں مڑ کیوں نہیں آوندی؟“

”توں وی پچھانہہ پرت آ۔“

اک وار پھر پسر گئی چپ نوں جوزف دی آواز نے توڑیا:

”جینی!“

”ہاں۔“

”یاد ہے تینوں؟“

”کیہ؟“

''جدوں فادر نے تیری بانہہ میرے ہتھ وچ پھڑاوندیاں کہیا سی کہ جیہڑے رشتے وچ تسیں اج پرُچ گئے ہو، ایہہ اک اٹُٹ رشتہ ہے۔ کسے اک دِھر ولوں توڑن دی کوشش دے باوجود وی، تے جیوندے جی ہن تسیں اک ہو۔''

''ہاں یاد اے۔''

''پھر اج اوہ رشتہ کیہ ہویا؟''

''اوہ رشتہ جوزف تے جینی وچکارسی تے توں ہن یوسف ایں۔''

''میرا کجھ وی نہیں بدلیا۔ ویکھ میں اوہی بندہ ہاں۔ جینی میرے دل وچ اج وی تیرے لئی اوناہی موہ اے جتنا پہلے سی۔''

جوزف نے اگے ودھ کے جینی دا ہتھ پھڑنا چاہیا جو اوہنے جھٹک دتا۔ جینی سجے ہتھ دی پہلی انگلی نال اپنے سینے تے صلیب بناؤندی ہوئی بولی:

''میں جوزف دی جانوہاں یوسف دی نہیں۔''

تے پھر ہنیرے وچ گم ہوگئی۔

جوزف دھرتی وچ گڈیا مُنّا، کِنی دیر اہل کھلوتا سوچدا رہیا۔ سوچ دی سوئی جوزف تے یوسف وچلے فرق اُتے اٹک گئی پر اوہ پھر وی سوچدا رہیا۔ یوسف وچ گم ہوئے جوزف نوں کھوجدا رہیا۔ کھوجدا رہیا۔ تے پھر ایسے کھوج وچ آپ وی کدھرے گواچ گیا۔

سویرے پنڈ والیاں نے ویکھیا اوہ پاگل ہو چکیا سی۔ نہ ہن اوہ مسلمان سی نہ ای عیسائی۔ کھٹھی وچ تے کھٹھی توں باہر ہن اوہ دوناں دھراں نوں اکو جیہا سی کیونجو پاگل نہ عیسائی ہونداا ے نہ ای مسلمان۔ اوہ تاں پاگل ای ہونداا ے۔ بس، اک خالی خولی بندہ۔

☆☆☆

ہُوک

میнوں اوس نال موہ ہون لگیا سی۔ میں اوس دے نیڑے ہوندی گئی ساں۔ کوئی شے سی جیہنے مینوں اوس نال نرڑ کے رکھتا۔

کیہڑی شے سی اوہ؟

محبت؟

نہیں!

ایہہ تاں بہت بعد دی گل اے، او دوں تے اوس نال بنی سانجھ نوں اک چر ہو گیا سی۔

یاں پھر ...... ترسیواں؟

نہیں!

جیہنوں اوہ آپ قبول نہیں کردا اوہ سانجھ دا سبب کیویں ہوسکدا اے۔

آجا کے پھر اک شے ای رہ جاندی اے تے اوہ ہے میری کنسو دی عادت، گھوکھن دی میری سدھر۔

ہاں!!

جے گوہ کراں تاں پوند میری اوہنوں جانن دی سدھر ہی سی جو مینوں اوس دے نیڑے لے گئی۔

میری سہیلی دا بھرا سی اوہ جوت ہین منا کھا، پر سوہنا سنکھا جوان۔ اودوں میں پہلی وار اپنی سہیلی دے گھر گئی ساں۔ جتھے اسیں بیٹھیاں سی اوتھے نالدے کمرے وچوں موسیقی دی آواز آرہی سی۔ سی ڈی پلیئر تے کوئی کلاسیکل فلمی گاؤن چل رہیا سی۔ مینوں ایہہ کجھ وکھرا جیہا لگیا اپنے کاواں رولی والے گاؤناں توں۔

''کون اے اودھر؟'' میں اپنی سہیلی توں پچھیا۔

دراصل جدوں کوئی دوجیاں نالوں کجھ وکھرا کردا اے تاں مینوں اوس وکھریویں دی نینہہ جانن دی تانگھ ہون لگدی اے۔

''ویرا اے میرا۔'' سہیلی نے دسیا سی۔

''اوس دی میوزک کولیکشن میں ویکھ سکدی آں؟'' میں کہیا سی۔

میری سدھر بھرا اوہدے نوں ویکھن دی وی سی۔ میری سہیلی مینوں اوہدے کمرے وچ لے گئی۔ ڈھیر سی ڈیاں سن اوہدے کول۔ میں تاں من گئی اوس دے کن رس ہون نوں۔ پھر مینوں پتہ لگیا اوس دے خوبصورت چہرے تے پھب رہی کالے شیشیاں والی عینک دے پچھے ایہناں شیشیاں ورگا ای ہنیرا اے۔

''وڈے تاپ نال رُشائی ماری گئی سی ایہدی دُدّھ وریسے ای۔'' اوہدی بھین نے مگروں مینوں دسیا سی۔

''کیویں گزرے گا ایہدا جیون؟'' میں سوچیا۔

مینوں اوس اُتے رحم آؤن لگا۔ تے میں اوہدی میوزک کولیکشن دی تعریف دے نال ہر کھ وی کیتا اوہدیاں اکھیاں ولوں، جو اوس نوں بہت برا لگیا۔ ترس نوں بھیڑا جانن وجھوں ای مینوں اوس وچ دلچسپی جیہی ہوگئی۔

اوہ عام اِنساناں نالوں وکھرا ہون پاروں کیویں محسوس کردا اے؟ ایس جگ بارے! اپنے دوالے پسرے جیون بارے! ایہہ ٹوہ مینوں اوہدے نیڑے لے گئی۔ میرا اوہناں ول آؤن جان ودھ گیا۔ اوہناں دے گھر وچ میں اوہدا پرچھاواں بنی رہندی۔ اوہدے انگ سنگ رہن دے میں بہانے لبھدی۔ پھر اسیں گھروں باہر وی ملن لگ پیئے۔ ماں میری حیران ہوئے کہ اوہناں دی سوہنی سنکھی دھی اک مناکھے پچھے پھاوا ہوئی پھردی اے۔

اسیں اکو کالونی وچ رہندے ہاں۔ ساڈے تے اوہناں دے گھر وچکار کوئی بہتا فاصلہ نہیں۔ ساڈے توں وکھرے بلاک وچ نیں اوہ پر ساڈا پارک سانجھا ہی اے۔ ایسے پارک وچ ساڈی ملاقات ہوندی سی۔ ایہی سی ساڈی نِت ملنی دی تھاہر۔

گھاہ اُتے پتھّلا مار کے بیٹھا اوہ عینک اتار کے اک پاسے رکھ دیندا۔ ایس سمے چپ دے پلاں وچ اوہ مینوں گیان دھیان وِچ کھبیا کوئی سادھوسنت لگدا۔ سورج دی لوء وچ دگدے ہوئے اوہدے چہرے توں کون گویڑ لا سکدا اے کہ ایہہ نِت دے گھور اندھیریاں داواسی اے۔

اوہ کسے انھی ڈل وانگوں ڈونگھا سی تے میں ایہدے پاتال وچ لتھ جانا چاہوندی ساں۔

اسیں اک دوجے نال وِتکرا کردے۔ دُنیا جہان دیاں ڈھیر گلاں ساڈے وچکار ہوندیاں۔ میں اوہنوں کتاباں دیاں گلاں سناؤندی تے اوہ مینوں راگاں دیاں گلاں دسدا۔ اسیں اپنی کار اُتے شہر بھر وچ گھمدے پھردے۔ اوہ میرے نال خوش رہندا سی۔

پہلے میں اوہدا پرچھاواں بنی ساں، ہن میں اوہدیاں اکھیاں ہو جانا چاہوندی ساں۔ میں اوہنوں نِت نویاں چیزاں بارے جانکاری دیندی۔ تے جدوں کدی اوہنوں میری کسے گل دی سمجھ نہ آؤندی تاں اوہ ''ٹیڑھی کھیر'' کہندا اتے پھر اسیں ٹھہا کا مار کے ہس پیندے۔

میں اوہنوں شیشے بارے دسیا۔ اوہدے لئی ایہہ بڑی حیرت والی گل سی کہ اک اجیہی شے ہے جس وچ تہاڈے ورگا ای کوئی دوجا لکیا بیٹھا اے تے جدوں تسیں شیشے موہرے آؤندے ہو تاں تہاڈی دوج تہاڈے اُتے آشکار ہوندی اے۔ ایہہ پر اوہدی سمجھ وچ نہ آیا کہ شیشے وچ تہاڈا سجا کھبے وچ کیوں بدل جاندا اے؟ میں اوہنوں 'عکس' بارے دسیا پر اوس کہیا، ''ٹیڑھی کھیر'' تے اسیں ٹھہا کا مار کے ہس پئے۔

اک دن ہسدے ہویاں میں اوہدے ہتھ اُتے ہتھ سٹیا تاں اوس اپنیاں نرم تلیاں وچ میرا ہتھ نپ لیا۔ میں جھٹکے نال ہتھ پچھے نہیں کھچیا۔ سہجے ای اوہدی پکڑ وچوں چھڈوا لیا۔ مگروں اوہ اپنے خالی ہتھ ملدا رہیا سی کِنی دیر۔ جیویں اوہدی بند مُٹھی وچوں ریت کِر گئی ہووے۔

اوس میرا ناں لے کے مینوں پکاریا تاں میں اگوں چپ رہی۔ اوہدے دوبارا آواز دین اُتے وی میں بولی نہیں۔ تے پریشانی اوہدے چہرے توں جھاکن لگی۔ میں اپنی چُوڑے والی بانہہ اوہدے کن کول چھنکائی تاں اوہدے ہوٹھاں اُتے مسکان کھِنڈ گئی۔

''ہنیرے وچ آواز روشنی دا کم دیندی اے۔'' اوہ مینوں دسن لگا، ''تیری چپ توں جاپیا کہ توں موجود نہیں۔''

میں تھوڑی دیر لئی اکھاں بند کیتیاں۔ گھپ ہنیر الگیا تے ڈر گئی۔

میں اوس ول ویکھیا جیہدے لئی ہر ویلے، ہر سمت ہنیرا اے۔ تے ہمدردی نال میں اوہدا ہتھ پھڑ لیا۔

اوہدی رت وچ سیک سی۔ میں جانیا زندگی تے ایہدے نال جُڑے سُکھ سواد دی

اونی ہی لو چا ایہنوں اے جنی عام انسان نوں ۔صرف اکھاں والی اک اُون توں سِوا اوہدا کجھ نہیں سی تُھڑ دا۔

اوہدے لئی سبھ کجھ گواچیا ہویا اے۔ ہر شے موجود ہو کے وی ناموجود اے ۔اوہدے اپنے آپ توں سوا ہر شے گم شدہ اے ۔جیویں ہوانال جھول رہیا سفیدے دا اوہ رُکھ،جیویں اوہدے ساہمنے بیٹھی میں۔

میں اک پارٹی وچ گئی،اوہ وی اوتھے موجود سی۔میں اوہدے پہراوے دی تعریف کیتی تے دسیا پئی ایہہ تینوں بہت جچ رہیا اے۔

''سچیں؟''اوس نے پچھیا۔

''ہاں''میں جُوس دا گلاس اوہنوں پھڑاندیاں کہیا''ایہہ فیروزی رنگ دا سُوٹ بہت سجدا اے تینوں۔''

''شکریہ۔''آکھدیاں اوہ مسکرایا۔

میرے دِل وچ آیا بئی ایہنوں کیہ پتہ فیروزی رنگ کیہا اے تے ہرا پیلا کیہ اے؟ ایہدے لئی تاں سبھ اکو ای ہوئے۔ پر نہیں!ایہہ سوچ غلط سی میری۔رنگ بودھ ہے اوہنوں۔ پہراوے لئی وکھ وکھ رنگاں دی چون،اوہدے من وچ موجود رنگاں دے فرق دی دس پاؤندی سی۔میں تاں مندی ساں اوس دی رنگ آہنگ دی سُوجھ نوں۔

جدوں وی اسیں اکٹھے بیٹھدے،میں کوئی نہ کوئی گل چھیڑ لیندی۔میں اوہنوں گھوکھدے رہنا۔اوہ زندگی نال کیویں نِبڑدا اے؟ میں جانن دا جتن کردی۔اک دن پارک وچ بیٹھے ہویاں پُھلاں تے رنگاں دی گل چھڑ پئی۔اوس نے دسیا کہ اوہ پُھل دی واشنا توں اوہدا نام جان جاندا اے۔خورے اوہدے من وچ کیہ آیا کہ اوس اچن چیتی مینوں پچھیا:

''توں کیہڑے رنگ دے کپڑے پائے ہوئے نیں اج؟''

''کیوں؟ تینوں کیہ۔''میں ہس کے کہیا۔

''میں بھاویں نہیں ویکھ لینے پر آل دوالا تاں ویکھدا اے نا۔''اوہ سنجیدہ سی۔
نکی جنی دا مینہہ ورھ کے ہٹیا سی۔ سِلھی ہواوچ پھُلاں دی مہک رچی ہوئی سی۔

''خاب وی آؤندے نیں تینوں؟''میں اوہنوں سوال کیتا۔

''ہاں! پر۔۔۔۔۔۔۔''اوس اَدّھورانی گل کیتی۔

''پر کیہ؟''میرا اُتشاہ ودھیا۔

''میں اج کل صرف تیرے ای خاب ویکھدا اہاں۔''اوس نے دسیا۔

''کِنج دی ہاں میں؟''میں پچھیا۔

''بہت سُندر۔''اوس کہیا۔

''یقین نال توں ایہہ کیویں آکھ سکدا ایں؟''خوش ہوندیاں میں بولی۔

''میں بندے نوں اندر جھات پا کے ویکھ لیندا اہاں۔''اوہنے دسیا۔

میں سمجھدی ساں پئی ایہہ بال پن توں ای انّھا اے، ایہنوں سفنے کیویں آ سکدے نیں؟

''سفنے وچ مینوں کیویں پچھان لیندا ایں؟''میں اِک ہور سوال کیتا۔

''تیری آواز توں۔''اوہدا جواب سی۔

تے پھر مینوں دسن لگا کہ اوہدے اچیت وچ آوازاں دے وکھریویں نال الگ الگ بندیاں دی سیہان موجود اے۔ دُھند وچ اُگیا ہویا آوازاں دا جنگل، میں سوچیا۔ تے پھر اوس دا ہی کتھن یاد آیا''آواز ہنیرے وچ روشنی دا کم دیندی اے۔''

''توں بہت خوبصورت ایں نا؟''اوس مینوں پچھیا۔

میں چپ رہی۔

''دس وی۔''اوہ بولیا۔

''میں کوئی سوہنی نہیں۔'' میں کوڑ بکیا۔

'' جھوٹھ ! '' اوہنے ذرا ٹھہر کے کہیا، جیویں ایہہ اوہدی کلپنا دے اُلٹ ہو گیا ہووے۔

''سچیں، میری اک لت وچ لنگ اے، پولیو صدقہ۔'' مینوں اج شرارت سُجھ رہی سی۔

''اچھا! پر پہلاں توں کدی نہیں دسیا۔'' آکھ کے اوہ چپ جیہا کر گیا۔

'' اینویں ای لکاؤندی رہی آں۔'' میں کہندی ہوئی مسکرائی تے مسکریویں دا اوہنوں کیہڑا پتہ لگدا سی۔

پُھوہر پھر لتھ آئی سی۔ تماشاں ہون والیاں سن۔

''آ چلیے'' میں اوہنوں کہیا ''تیرے گھر اتار دیاں گی۔''

''توں جا، ڈرائیور لین آجائے گا مینوں۔'' اوہنے کہیا تے میں اٹھ آئی۔

پھر اک دن میں اوہنوں گھروں لین گئی کہ آپارک چلیے۔ پر اوس کہیا کہ پارک جان دا اوہدا اج کوئی ارادہ نہیں۔

''میں تے چلی آں۔'' اوہنوں سنا کے میں مڑ آئی ساں۔

پارک دے داخلی دروازے توں تھوڑا اگے جا کے، میں سجے پاسے پہلے بینچ اُتے بیٹھی ہوئی سی۔ ایس بینچ لاگے موتیے دے پُھلاں دی کیاری اے۔ اوہنوں ایہناں پُھلاں دی سگندھ بہت بھاندی اے تے مینوں وی۔ اسیں جدوں وی پارک آؤندے گھم گھما کے ایتھے ای آبیٹھدے ساں۔ مینوں بیٹھی نوں اجے تھوڑا ای چر ہویا سی کہ اوہناں دا ڈرائیور اوہنوں وی پارک اگے اتار گیا۔ اوہ اوہ میرے کول آؤن دی بجائے گیٹ توں اندر کھبّے ہتھ والے ٹریک تے ٹردا ہویا گلاب دی کیاری کول اک بینچ تے جا بیٹھا۔

''اوس ایتھے نہ آؤن دا جھوٹھ کیوں بولیا؟ جے آیا ہے تاں اج وکھرا کیوں جا بیٹھا

اے؟ میں وی آئی بیٹھی آں ،اوہنوں پتہ اے۔ ایہہ میں اوہنوں دس کے آئی ساں۔“
مینوں چِڑتا ہون لگی۔

سوچیں پئی تاں مڑ ساری ای سمجھ آ گئی مینوں۔

”اوتر جانیے! ہندی وی گئی تاں اک انھے مُورے ولوں۔“ میرے اندروں ہُوک اٹھی۔

مینہہ والے دن دا مذاق مینوں مہنگا پے گیا سی۔ میں اوس ول ویکھیا، بھوئیں تے پئی اوہدی سفید چھڑی ساڈے وچکار وکھریویں دی لکیر وانگ لگی۔ سارا ای موہ اُتر گیا میرا۔ تے دِل وچ بدلے دی اگ بھڑک اٹھی۔

مینوں رہ رہ کے کالج دی سہیلی صبا دا عمل چیتے آئے۔ محلے دے اک منڈے نے جدوں صبانوں ہندیا سی تاں اوہنے اپنے محلے دے ای اک ہور سجیلے جنے نوں گنڈھ لیا سی۔ تے اِنج پہلے نوں اوس بڑا ساڑیا۔ ایہہ ساڑا ای تاں صبا دے سُہپن دا اعتراف سی۔ صبا تے اوہدا نواں بیلی پہلے نوں بڑا دُکھے سن۔ اوہ چاہوندی وی تاں ایہی سی۔

تے میں وی ہن صبا ورگا ای چاہوندی آں۔

پر۔۔۔۔۔۔میں ایہہ سبھ کر کے وکھاواں کیہنوں؟

اوہنوں! جیہدی ساڈے دُھر اندر تیک تاں جھات ہے پر باہر اُکّا ای نہیں۔

☆☆☆

میموریل ٹرسٹ

ساڈے سکول وچ سُکھ چین دا رُکھ سی اک وڈا سارا۔ اوس دی پوری تے بہت سارے ناں اُکرے ہوندے سی۔ میرے ہانی مُنڈے اوہدے اُتے اپنا ناں کُھندے، جدوں اوہ بھر جاندا تاں پوری اُتے موٹے اکھراں وچ ایہہ ناں اُبھر آؤندا۔ میں وی اپنا ناں کُھنیا سی اوہدے تے، مینوں یاد اے۔ موجود ہوئے گا اج وی۔ دوبارا کدی جا کے ویکھیا نہیں۔ نالے اپنے لئی تھوڑا ہی کُھندے سی ایہہ۔ اسیں چاہوندے سی کہ ساڈے پچھوں جو آؤن اوہناں نوں پتہ لگے پئی ایتھے پہلاں کدی ایس ناں دا وی کوئی ہے سی۔

اپنے توں بعد آؤن والیاں کولوں اپنی ہوند دی گواہی منگن یاں اپنے وجود نوں منواؤن دی سدھر اوس عمرے وی من وچ کدھرے موجود سی! ایہہ سوچ کے اج حیرت پئی ہوندی اے۔

ترکالاں ہو چلیاں نیں۔

میری گھروالی سُکھی عرف بُھلر نوں اچن چیت یاد آیا پئی اج جمعرات دا دن اے۔ رات لئی بانڈی روٹی اوس نہیں کیتی۔اج دوپہر دا ای ودھیا پیا اے تے ساڈے دوناں لئی کافی اے۔ہن دی ایہہ گھڑی پُرکھیاں نوں یاد کرن دی گھڑی وی اے۔ایس تھوڑے جیہے سمے وِچ ہور کجھ تاں اوس کولوں سر دا نہیں،نر اپانی دا اک گلاس جھبدے میرے موہرے دھر،اندر دِیوا جگاوَن چلی گئی اے۔

''مویاں پچھوں سانوں تاں خورے کسے یاد کرنا ہے یاں نہیں، اسیں تے نہ بھلایئے اپنیاں نوں۔'' کمرے وِچلے بلب دا سوئچ آن کر کے مڑدی نے ہرکھ نال کہیا اے۔

میں فاتحہ آکھ کے پانی آپوں پی لیتا اے۔

ایہناں پڑھے گئے بولاں،جگ رہی جوت تے نگو نے ایس پانی دا کوئی اثر پُرکھیاں نوں پُجدا وی اے یاں نہیں؟ یاں ایہہ صرف اوہناں دی یاد بنائی رکھن دا اک آہر ای اے؟ ایہہ سوچ تے گوہ کیتے بناں اسیں ہر اٹھوارے ایہی عمل دہراوَندے آ رہے ہاں۔

''ڈھے ڈھیری ہون دے نیڑے پُجی ہر دیہی اگلی پیڑھی توں اپنی مٹی نال سانجھ بنائی رکھن نوں کیوں لوچدی اے؟'' ورانڈے وچ منجی اُتے بیٹھا میں سوچدا ہاں۔

میں محسوس کیتا اے کہ بُھلر دی آواز وچ اوس دن والا دُکھ تے سنتاپ اج پھر جھلک رہیا اے۔میں اوہدے نال گل کر دے ہوئے ڈردا ہاں، پئی کدھرے پھس ای نہ پیئے۔

''بُھلرے!'' میں ہولی دینی بلایا اے۔''لگدا اے تینوں اوہ گھٹنا بُھلی نہیں اجے۔''

اوس نے ولدا دین دی بجائے اک لما ساہ لیا اے ہئو کے ورگا تے اندر لیف

وچھاؤن چلی گئی اے۔

اوس دن ایہہ دھی کولوں ہو کے آئی سی۔

دھی دے گھر ایدکیں پتّل دے اوہ برتن ایہنوں نہیں دِکھے جو اساں اوہنوں داج وچ دِتے سن۔ اوہناں برتناں وچ ترے اجیہے سی جو میری گھر والی دے اپنے داج نال آئے ہوئے برتناں وچوں سن۔

''ماں دی نشانی ویکھ کے کدے یاد ای کریا کرے گی۔'' اگوں دھی دے داج وچ ایہہ تن برتن شامل کر دے ہوئے بُھلر نے کہیا سی۔

ہن اوہ برتن نہیں رہے، ویچ تے دھی ساڈی نے۔

''کسے ورتوں وچ نہیں سن، فضول ہی پیئے ہوئے سی اینویں،'' ماں نوں اوہنے دسیا'' اوہ ویچ کے میں ایہہ واٹر سیٹ لے لیا اے۔''

دھی نوں تاں ایس کجھ نہیں کہیا پر میرے نال ایتھے آ کے بڑا ای جھوری سی۔

''ذرا احساس نہیں کیتا اوس پئی ایہناں برتناں نال کِنا کجھ جُڑیا ہویا سی اپنا۔ وِرثہ ،یاد، شردھا ۔۔۔۔۔'' تے گل پوری کرن توں پہلے ای ایہہ پھس پئی سی۔

ہن اوس میرے اگے روٹی پروس دتی اے۔

''آپ وی کھا لینی سی بھورا۔'' میں اوہنوں کہیا اے۔

''دِل نہیں مندا،'' آکھ کے اوہ کول ہی بہہ گئی اے میرے۔

گراہی توڑ دے ہوئے میں سوچیا اے اوس دن والی گل اج پھر چھیڑاں۔ خبرے کجھ دُھوف نکلے من ایہدے دی تے تھوڑا بوجھ ہولا ہووے ایہدا۔

ہن اپنے منجے اُتے لیٹے ہوئے آں کمرے وِچ۔ ٹٹیھنیاں دی آواز توں جاپدا اے کہ نھیر اگوڑھا ہو گیا ہے باہر۔

''ترے برتن ای سی، وِسر دے کیوں نہیں تینوں؟ جان دے ہن۔'' میں گل

چھوہی اے۔

''برتن نہیں سی نِرے اوہ ۔۔۔۔۔۔گل برتناں دی نہیں جی اوہناں نال جُڑے بھاواں، یاداں تے شر دھا دی وی اے،'' اوہ بھرے گچ نال بول رہی اے،'' پر تہانوں کیہ لگے؟ تسیں کیہڑا سمجھدے او۔'' ایہہ شاید بھاوین تے نرموہ سمجھدی اے مینوں۔ پر ہن میری دُکھدی رگ چھیڑ دِتی اے ایہنے۔

''جاندی ایں بھلرے، مُنڈے دے وار وار کہن اُتے وی ہن تیک میں شہر جان لئی کیوں نہیں منیا، حالانکہ پچھلی وار بہو دے زور دین تے توں من ای گئی سی۔ ایتھوں دی مٹی جیویں میرے پیراں نوں پینکھڑ پایا ہویا، ایہہ مینوں پتہ۔'' غم دی روہ وچ میں کہندا چلا گیاہاں۔

''اپنے پنڈ وچ ایہہ دارے وچلا بوہڑ ہے ناجیہڑا، بچپن توں میں ایہنوں ایڈا ای ویکھیا اے۔ نکے ہوندیاں اک وار میں اپنے پیوکولوں ایس بوہڑ دی عمربارے پچھیا تاں اوس دسیا کہ ایہہ رُکھ تاں ساڈے پُرکھیاں دا ہانی ایں۔ یقین کریں بھلرے، پھر تاں عجیب حالت ہوگئی میری، اک احساس من وچ جاگ پیا کہ میرے وڈکے وی میرے وانگوں ایہدی چھاں ماندے رہے نیں۔ اک عام جیہا بروٹا میرے لئی بہت اہم ہو گیا، میرے پُرکھیاں دی یاد نال جُڑ کے۔

''جد میں دارے جاندا پیڑھیاں وچلی وِتھ مِل جاندی۔ ایہہ برکھ مینوں تے میرے پچھلیاں نوں اک کر دیندا۔ ایہدے سہارے کدی میں اپنے پچھوکڑ وچ جا اپڑ داکدے اوہ میرے جگ وچ آ موجود ہوندے۔ ایہدے ٹہناں اُتے چڑھ کے اِنج لگدا جیویں دادے دے کندھاڑے بیٹھا ہوواں۔ بوہڑ ہن بوہڑ نہ رہیا جیوندا جاگدا جی ہو گیا میرے لئی۔ اپنے پچھلیاں دی نشانی وجھوں میرے من اندر ایہدے لئی اج وی ہیج اے۔''

'' پُرکھیاں نال سبندھت بے جان وستاں وچ ایہہ موہ کیوں جاگ

اٹھد ااے؟'' میں ایہہ کہند یاں فیصلہ نہیں کر پایا کہ ایہہ سوال میں اپنی تیویں بُھلر نوں کیتا اے یاں اپنے آپ نوں۔

''پر ایہہ احساس ہن مرداجاندااے اگلی پیڑھی وچوں، تیرے توں وی پہلے میں جان گیا ساں ایہہ گل تے توں کہندی ایں میں نہیں سمجھدا۔'' منجی تے لیٹی ہوئی بُھلر ول دیکھدے ہوئے میں کہیا اے۔ ہُچ بھر آیا اے میرا تے آواز گنبھیر ہوندی جاندی اے۔ اوس نے پاسا پرت کے میرے ول ویکھیا اے۔ اُنج اوہ چپ اے۔

میں گل اگے ٹور لئی اے۔

''کجھ دناں لئی جو شہروں اپنے پوتے پوتیاں ایتھے آجاندے نیں تاں کیہ توں سمجھدی ایں کہ اوہناں نوں اپنا ہیج کھچ لیاؤندا اے یاں جدی پنڈ دا موہ ٹور لیاؤندا اے؟ نہیں، کملیے نہیں! اوہناں نوں تاں سیل سپاٹا لے آؤنداای ایتھے۔ پچھے جد اوہ آئے سی تاں میں اوہناں نوں بوہڑ بارے دسدا دارے وچ لے گیا ساں۔ ایہد ابہت پرانا تے وڈا ہونا تاں اوہناں نوں دِسیا پر ایہدے وچ اپنے پُرکھاں دا کوئی چنھ اوہناں نوں نظر نہیں سی آیا۔ اوہناں لئی ایہہ اک برکھ ہی سی بس۔''

''جو مینوں جاپدا سی اوہناں نوں کیوں محسوس نہیں ہویا؟'' ایہہ سوال کر دیاں مینوں پھر پتہ نہیں لگدا، ایہہ میں اپنے آپ توں پچھیا اے یاں ساہمنے منجے اُتے لیٹی ہوئی اپنی تیویں بھلر توں۔

مینوں کھنگھ چھڑ پئی اے۔ اوہنے ایس ڈر توں کہ مینوں کھنگ دا غوطہ نہ لگ جائے، اٹھ کے پانی دا اک گلاس میرے سرہانے رکھ دتا اے تے مینوں کہندی اے، ''سوں جاؤ ہن۔'' میں اٹھ کے منجی تے بیٹھ گیا ہاں۔ پانی دا گُھٹ بھر کے گلاس پھر فرش تے رکھ دتا اے۔ چپ دے ایس وقفے وچ باہروں آؤندی ٹٹیھنیاں دی آواز کمرے وچ بھر پیچ گئی اے۔ جیہنوں میری آواز نے اک وار پھر باہر دھک دتا اے۔

”اک وار میں اپنے پوتیاں نوں دسیا پئی ایہہ تہاڈے پیو دی جمن بھوں اے۔ ایس گھر وچ اوہدا ناڑو دبیا ہویا اے۔ بھلرے! اوہناں دے من وچ کوئی احساس نہیں سی جاگیا تے جاگ وی نہیں سی سکدا۔ سرکاری نوکری کردے ساڈے پُتر دی وکھ وکھ شہراں دے کوارٹراں وچ پیدا ہوئی اولاد جمن بھوں دے ہیج توں اُکا عاری اے۔“

”اپنے پچھوکڑ نالوں ٹُٹ کے بہت کجھ گواچ جاندا اے بندے دا۔“ کہندیاں میرا پھر گچ بھر آیا اے۔

تیویں دی پیڑ گھٹاؤندے ہوئے میں اپنی ای ویدنا جگا لئی اے، میرے من وچ ہن کئی طرحاں دے بھاو اٹھ کھڑوتے نیں۔

میری اگلی پیڑھی دا شجرہ میرے ناں نال جُڑے ہون پاروں میرے بعد وی میری ہوند دی گواہی ملدی رہے گی۔ ایہہ دھرواس ہے مینوں، اپنی کُل دی جڑھ ہری ہون وجھوں میں سکھال وچ ہاں۔ بھلر کول تاں کم سو کم ایہہ دھرواس تے احساس وی نہیں۔ عورت ہون دے ناطے ایہدا معاملہ کجھ گنبھیر اے۔ بھاویں میری اولاد ایہدی ای اولاد اے۔ پر خون دی سانجھ ہون کر کے وی ایہدی گل کجھ دوسری اے۔ ساڈے گھر دا پتہ کدی اوپرے بندے نے سُگھی بھلر دا ناں لے کے نہیں پچھیا۔ میرا ریٹائرڈ سکول ماسٹر احموں چھٹے دا ای پچھدے آئے نیں سبھ۔ ایس گل دا چانن بُھلر نوں وی اے۔

جیوندے جی گھر سماج وچ اپنی ان ہوند ایس ڈِٹھی اے تے ایہدے توں ایہہ سچیت اے۔ ایس لئی وی ہن مویاں پچھوں اُکا وِسر جان دا خوف ایہدے اچیت وچوں جاگ اٹھیا اے۔

شاید ایہی وجہ اے پئی مویاں پچھوں یاد رکھن رکھان دی کھوہ میتھوں وَدھ میری تیویں نوں اے۔ ”جگ تے اپنی ہوند دے چنھ چھڈ جان دی کِنی لالسا ہوندی اے بندے نوں،“ کہندے ہوئے میں بُھلر ول دیکھیا اے، میری ایس تکنی وچ موہ توں

کدھرے ودھ ترسیواں ایں۔ بُھلر سُتی پئی اے۔ اوہدے چہرے اُتے اکھاں وچوں ڈھیہے پانی دے تبکے جُھریاں وچ پھیلے ہوئے نیں۔

"سُکھیے میں تینوں بُھلن نہیں دینا۔" میں دل وچ فیصلہ کیتا اے۔ نہر والی بھوئیں ویچ دینی اے ہن۔ ایس رقم دا کیہ کرنا اے سوچ لیا اے میں۔ سویرے ای شہر جا کے وکیل نال گل کراں گا۔ تیویں دا جھورا مکا دینا اے ہن۔ اک اُپا ہے میرے کول۔

"میں تیری یاد امر کر دینی اے بُھلرے ۔۔۔۔۔۔ بھاڑ وچ جائے خانوادہ ۔۔۔۔۔۔ لوکے وچ تیرا نام رہے گا۔۔۔۔۔۔ جگ تے یاد بنی رہے گی تیری ۔۔۔۔۔۔ مویاں پچھوں وی ۔۔۔۔۔۔۔"

اوہ سُتی ہوئی اے تے میں من دی روہ وچ اپنے آپ نال ای گلاں کری جا رہیا ہاں:

"تیرے ناں تے ویلفئیر ٹرسٹ بنا دینا ایں ۔۔۔۔۔۔ اک میموریل ٹرسٹ ۔۔۔۔۔۔۔"

☆☆☆

آنڈے ویچن والا

وڈے نوٹ والیاں نوں کاکا ہن آنڈے نہیں ویچدا۔ داء جولا لیندے ہوئے اوہ، بقایا لین لگیاں۔ کاکے نے کسے باؤ نوں اک دن تن آنڈے ویچے سن۔ اوہدے کولوں اوہنوں ڈیہیا، سودا نوٹ۔ کاکا ہویا ان پڑھ، بہتا حساب اوہ نہیں جاندا۔ ساری وٹک باؤ اگے رکھدیاں کہن لگا:

''جی لئو، اپنا بقایا گن لئو۔''

باؤ سی کوئی خرانٹ بندہ۔ اپنا سو اوہ پورا کڈھ کے لے گیا، تے تریوے آنڈے مفت وچ۔ اوس دن توں بعد کاکے نے کدی سو پنجاہ والے نوں آنڈا نہیں ویچیا۔ کوئی منگے وی تاں کہے گا:

''جی بھان نہیں ہے گا۔''

بھانویں ڈُوڈھ سوکھلا بوجھی وچ پیا ہووے، اوہ وڈے نوٹ والیاں نوں نکار

چھڈ دا اے۔ اوہنوں اوس دن دا ای اجے نہیں بُھلیا۔ پورے دس روپے گھٹ گئے سی، اپنے نونگے دا آنڈا اوتیچ کے وی۔ تے مالک دیاں جھڑکاں وکھ سہنیاں پئیاں سن۔ مہینہ دین لگیاں اگلے نے تن سووچوں اپنے دس روپئے کٹ لئے سن۔

معصوم کاکے دے تاں گئے صرف پندرہ روپئے پر اعتبار سارے باوٗواں دا جاندا رہیا۔

ترکالاں ہوندے ای کاکا اپنی آنڈیاں والی ٹوکری سنے بازار وچ آنکلدا اے۔ پھر شہر دے مدھم پیندے جارہے رولے وچ اِک نکی جیہی اوہدی آواز وی آن رلدی اے:

''آنڈے، گرم آنڈے!''

''آنڈے، گرم آنڈے!!''

روز وانگوں اج پھر ایہہ اُبلے ہوئے گرم آنڈیاں دا ہوکا دیندی اوہدی آواز ہر بھیڑ والی تھاں تے سنی جائے گی۔

ادّھ پوہ دی سِیتل رُت اے تے ایس نکے جیہے شہر دے بازار ہنیرا ہوندے ای بند ہونے شروع ہوجاندے نیں۔ جدوں تیک کجھ دکاناں کھلیاں نیں کاکا بازار دی پھیری کرے گا۔ بازار مکمل بند ہون تے اوہ باہر چوک وچ جا کھڑوئے گا، جتھے اوہدا بیلی مِٹھّو پہلے توں موجود اے۔ مِٹھّو دن بھر اوتھے چوک وچ مونگ پھلی تے ریوڑیاں ویچدا اے۔

ہنیرا ہو چلیا اے۔

''آنڈے، گرم آنڈے!''

ایہہ آواز ہن چوک وچ آنکلی اے۔ ایہہ چوک شاماں توں بعد وی آباد رہندا اے۔ ایتھوں پنڈاں تھاواں نوں جان والے رستے نکلدے نیں تے شہر وچ محنت مزدوری کرن آئے لوک پچھانہہ مڑن لئی ایس چوک وچوں ای اپنی اپنی لاری پھڑدے نیں۔

کاکا تے مِٹھو چوک وچ مسافراں لئی بنے اک بنچ اُتے بیٹھے گلاں وچ رُجھے ہوئے نیں، نِکیاں نِکیاں گلاں۔ کجھ گھروکیاں کجھ باہر دیاں تے کئی اپنے کم نال جُڑ ویاں:

''یار اج تاں وِکدے ای نہیں پئے۔''

''کِنّے لیایا سیں؟''

''پنجیہہ جوٹے تے اک آنڈا وکھ۔''

''اج اینے ودھ کیوں لے آیوں؟''

''مالک نے پادتے اکھے ٹھنڈ زیادہ اے وِک جان گے۔''

''ٹھنڈ تاں اج ہے۔''

''ہاں۔''

کاکا پہلے تاں کچہری لاگے دن بھر اک چاء والے کھوکھے اُتے چاء ڈھون دا کم کر دا سی پر جدوں دا پوہ چڑھیا اے اوہ نال رات نوں کھوکھے والے دے ابالے ہوئے آنڈے وی ویچ رہیا اے۔ ساری دیہاڑی کم کرکے کاکے نوں دوسو روپیہ مہینہ ملدا سی پر جدوں گھنٹے ڈیڑھ دے کم پچھے اک سو ہور آوندا دِسیا تاں پھر ایہہ آنڈے ویچن والا کم وی اوہ کرن لگ پیا۔ پہلے تاں واقعی کم گھنٹے ڈیڑھ دا ای ہوندا سی۔ پر ہولی ہولی مالک نے آنڈیاں دی گنتی ودھانی شروع کر دتی تے کم داویلا آپ ای ودھ ہوندا گیا۔

آنڈے وِکدے پئے سن پر کاکے نوں آنڈے ودھ ہون کارن اج ٹوکری دا بھار ہولا ہوندا نہیں سی جاپدا۔

میونسپلٹی ولوں چوک وچ لگیاں بتیاں جگ پئیاں نیں۔ لوء ہوئی تاں کاکے نے شہر ولوں آوندی سڑک اُتے چار آدمی ٹُرے آوندے ڈِٹھے۔

''آنڈے، گرم آنڈے!''

اوہ اگل واہنڈھی ہویا۔ اوہنے ٹوکری وچ ہتھ پایا تے کھدر دی موٹی تہہ تھلیوں

اک آنڈا اکڈھ کے ہتھ وچ پھڑ لیا کہ شاید اوہ آنڈا مُل لین توں پہلاں ایہدے کوسے ہون دا پک کرنا چاہن۔ ’’آنڈے، گرم آنڈے،‘‘ اوہنے اک ہور ہاک لائی پر اوہدی آواز اُتے کن دھرے بناں ای اوہ اگانہہ ٹُر دے چلے گئے۔ آنڈا ٹوکری وچ رکھ کے اوہ نراش مڑ آیا۔ اوہ بنچ اُتے اجے نہیں بیٹھا سی کہ چوک وچ اک لاری آ کھڑوتی تاں اوہ دونویں اودھر اٹھ دوڑے:

’’مونگ پھلی ریوڑیاں، مونگ پھلی!‘‘

’’آنڈے، گرما گرم آنڈے۔‘‘

لاری ٹر گئی تاں اوہ دونویں پھر بنچ تے آ بیٹھے۔ کاکے دے چار آنڈے ہور وِک گئے سن۔

’’لے کھالے۔‘‘ مِٹھّو نے ریوڑی دا اک پیکٹ کھولیا۔

’’لے توں وی۔‘‘ کاکے نے وی اک آنڈا اکڈھیا۔

ایہہ اک آنڈا روز گنتی توں باہر ہوندااے۔ ویچن والے دے ناویں دا، بھاویں اوہ کھالئے بھاویں ویچ چھوڑے۔ ایہہ دونوں شیئیں اوہناں ونڈ کے کھادیاں۔ ادّھا آنڈا مِٹھّو نے کاکے نوں موڑ دتا تے اوہنے مِٹھّو نوں کجھ ریوڑیاں پرتا دتیاں۔

اوہ دونویں سویرے وکھ وکھ پنڈاں توں آوندے نیں تے شامیں گھراں نوں پرت جاندے نیں۔ لاری اوہناں وی ایتھوں ای پھڑنی ایں۔ دو چار لاریاں اجے ایتھوں ہور لنگھن گیاں پر اوہ چھیکڑلی لاری اڈیکے بناں ای چلے جان گے جے مال اوہناں دا وِک گیا تاں، خاص کر کاکے دے آنڈے۔

چھیکڑلی لاری بہت دیر بعد آوندی اے تے اوہدوں ٹھنڈ وی باہلی ہو جاندی اے۔

مِٹھّو اگلی لاری اُتے چلا گیا اے۔

دُھندلتھ آون پاروں میونسپلٹی دیاں بتیاں انھیاں ہو گئیاں نیں۔ چوک سُنّا پیا سی تے بازار پہلے ای خالی ہو چکے سن۔ ایس لئی کاکا ہن شہر دیاں گلیاں وچ آن نکلیا اے۔

اڈھ پوہ دے پالے نے شہر سُنّا کر چھڈ یا اے۔ جو اِکاڈُ کا لوک آجا رہے سن اوہ وی نِگھے گُھرنیاں وچ جا لیٹے نیں۔ بازار تے گلیاں بھلے ای خالی ہون پر جد تیک کاکے وی ٹوکری خالی نہیں ہوندی اوس تاں پھرنا اے۔

ایس پھیری وچ ٹوکری دا بھار ہولا ہو یا اے۔ جے اوہ کئی گاہکاں نوں سو پنجاہ دے نوٹ ویکھ کے ''بھان نہیں ہیگا'' دا پج نہ پاوندا تاں کجھ آنڈے ہور وِک گئے ہوندے۔ ''آنڈے، گرم آنڈے!'' ایس ٹھری ہوئی آواز دا سفر جاری اے۔ اک گلی توں دوجی گلی وچ۔ اک محلے توں دوجے محلے تیک۔ ہاک لا کے کدھرے کدھرے کاکا ایس آس نال کھڑا ہو جاندا اے کہ شاید کسے باری کسے بوہے وچوں اوہنوں آواز پے جائے۔ ایس سمے وی اوہ اک کوٹھی دی کندھ نال لگ کھلہا اے۔ کوٹھی وچوں آئوندیاں آوازاں اوہدے کناں وچ پے رہیاں نیں:

''بھئی ہیٹر اور نزدیک کردو۔''

''نوکر سے کہو ڈوگی کو اندر کر دے۔''

''باہر تو بہت سردی ہے۔''

پھر ویڑھے توں کمرے ول لے جاندے ہوئے اک کتے دے ٹونکن دی آواز سنیدی اے۔ شاید ایہی 'ڈوگی' اے، کاکے نے گویڑ لایا۔ گلی وچ کسے باری دا کوئی بھِت نہیں کھلد اتے نہ ای کسے بوہے دا کوئی کواڑ۔

کاکا اگانہہ ٹُر پیا اے۔

گلیاں وچ ہن چوکیدار دی سیٹی دی پرتار سنیدی اے۔ کدی کسے لاہموں کوئی کتا وی ٹونک پیندا اے۔

ایہدے نال نال گرم آنڈیاں دی ہاک دیندی کاکے دی ٹھری ہوئی آواز اِکتار آرہی اے۔ آواز توں تھکیواں صاف جھلکدا اے تے چنتا وی۔ کھدّر دی موٹی تہہ وچ

ولھیٹ کے رکھے ہوئے ٹوکری وچلے باقی آنڈے سیت ہو چکے نیں۔

ایس ویلے اوہ چوک وچ کھڑا اے، اخیرلی لاری دی اڈیک وچ۔ اخیرلی لاری جو اوہدے پنڈ دے رستے جائے گی۔ سڑک، دُھنڈ تے تریل نال بھج گئی اے تے نال ای کاکے دے کپڑے وی۔ اوہ پالے نال کنب رہیا اے پر اوہ خوش اے کہ ٹوکری خالی ہو چکی اے۔

ہن لاری وچ بیٹھے کاکے نوں کئی کجھ چیتے آرہیا اے۔ ماں دا موہ، کھوکھے والے دیاں جھڑکاں تے کدی پیو اپنے دے واک:

''سارے کوڑمے دی روٹی کھاجاندی اے اک جی دی دوائی۔''

''پورے ٹبر دے بھکھے مرن نالوں تاں چنگا اے کلا بمار ای ۔۔۔۔۔۔۔۔''

''تے پھر ماں دو اکھنوں ای ۔۔۔۔۔۔۔۔''

''سارے آنڈے ویچ کے ای جائیں، سویرے آؤندیاں ای میں حساب لینا ایں۔''

اوہدے بھولے من وچ کئی خیال گذر رہے نیں۔ اچیت ای اک خیال اوہنوں خورے کدھروں آیا اے تے ول ول پیا آؤندا اے:

''میں ہماتڑاں دا جاتک نہ ہوندا، کوٹھی والیاں دا ڈوگی ہوندا۔''

پہرگئے راتیں، جدوں کاکا پنڈ دے راہ لتھا، پیر اوہدے سُنّ ہو چکے سن پر متھا تپ رہیا سی۔ نالے دوناں براں تھلے پیڑ وی سی جو ساہ لین لگیاں ودھ جاندی سی۔

مِٹھّو چوک وچ کاکے نوں روز اڈیکدا اے۔ سویرے اوہدے پنڈ دے راہ آؤندی لاری تاں روز شہر آؤندی اے، پر کئی دن ہو گئے نیں کاکا نہیں آؤندا۔ تے نہیں آؤندا۔۔۔۔۔۔۔۔

☆☆☆

گھر

خدا بخشے مُنی دا پیو جدوں جیوندا سی اودوں اجے کجھ بھار ہے سی میرا۔ ہن تے ککھوں ہولی ہوئی پئی آں۔ نونہہ سمجھدی ای کجھ نہیں، مُنڈا اے تاں اوہ اپنے مونہہ۔ جو دِل چاہے کرن، میں نہ کسے دے دین وچ نہ لین وچ۔ نالے ہن مینوں کون پچھدا اے۔ منجی تے بیٹھی سارا دن ایانے کھڈاؤندی رہنی آں۔

مُنی نوں ملن نوں جی کردا سی۔ اگے تے پوہ لنگھدیاں ای اوہ آجاندی سی اوہ، ہن چیتر پیا جاندا اے پر اوس پھیرا ای نہیں پایا۔ میں جد تیک آپ جان جوگی ساں جا کے مل آؤندی ہوندی ساں پر ہن ایس بُڈھے سریر نوں کِتھے بساں وچ دھریکدی پھراں۔ مُنڈے نوں کہیا سی کہ جا کے سُکھ ساند پُچھ آ۔ سالی دے چلا گیا سی پر مُنی لئی اوس کول ویہل ای نہیں۔

مُنی توں میں کجھ اودروی چھیتی جاندی آں۔ چندری وچ میرا موہ ای بڑا اے۔

کیہ کراں ماں جو ہوئی۔ مینوں ای نہیں ہر اک ماں نوں دھی نال اجیہی ای پریت ہوندی اے۔

ایس موہ دا کارن ماں دھی دا رشتہ تاں ہے ای، ایس توں چھُٹ دوناں وچ عورت ہون دی سانجھ وی ہے اک کارن۔

میں جدوں کدی پنڈ جاناتے ماں بہشتن نے کہنا ''چندر ییئے! ایدکیں اینی دیر لا دتی توں؟'' میں کہندی ''توں تے ماں اِنج جیویں مینوں ای اڈیکدی رہندی ایں؟'' اگوں ماں نے متھا چُم کے کہنا ''تے ہور کیہ!''

ہن مینوں جدوں آپ مُنی دا اُدریواں رہندائے تاں ماں دے ہیج دا احساس ہوندائے۔

پندراں وِیہہ ورھے ہو گئے مُنی دے ویاہ نوں پر اجے ایہہ کل دی گل جاپدی اے کہ جدوں مُنی ایس ویڑھے وِچ چُنگیاں بھردی پھردی سی۔ جدوں مُنی دے ویاہ دی گل ٹُری تاں خدا بخشے اوہدا پیو کہن لگا ''اکھے سچ ای کہندے دِھیاں دھریکاں ہوندیاں نیں، مُنی دے جوان ہون دا پتہ ای نہیں لگیا۔'' تے پھر ہوکا بھر کے کہیوس ''رب نے دُھروں ای دِھیاں دا ان پانی بگانے گھر نہ لکھیا ہووے تاں ماپے اک لُوں وی پٹ کے نہ دین ایہناں دا۔'' تے میں اوہدی گنبھیر تا توڑن لئی کہیا سی ''اسیں وی تے اپنے ماپیاں دے گھر اِنج ای پیاریاں ساں۔''

مُنی نوں جدوں ویکھن والیاں آؤنا سی، اوس توں اک دو دن پہلاں اوس دے رُجھیویں ویکھن والے سن۔ اپنی بھرجائی توں اگیرے ہو کے ایس نویں سریوں گھر دی صفائی کیتی۔ گھر جدوں سج گیا تاں گھر دا سُہاں ای کجھ ہور سی۔ جاپدا ای نہیں سی کہ ایہہ اوہی پہلے والا گھر اے۔ پھر اوہ سہیلیاں نوں نال لے کے اندر وڑی رہی۔ باہروں بھانویں کجھ نہیں دِسدا سی پر میں جاندی ساں کہ اندر کمرے وِچ کیہ ہو رہیا اے۔ مینوں پتہ سی کہ مُنی دیاں

سہیلیاں اوہنوں وکھ وکھ رنگ دے کپڑے پوا کے اوہناں دی پھب بارے اک دوجی دی رائے پچھ دس رہیاں ہون گیاں۔

تے جدوں مُنی نوں ویکھن والے آئے، اوس دن اک عجیب جیہے احساس دی ولگن وچ آئی ہوئی سی مُنی۔ اندرو یہڑے ٹر دیاں پھر دیاں من وچ ایہہ خیال کہ کجھ نظراں اوہدے اُتے ای جمیاں ہوئیاں نیں۔ اوہنوں، اوہدے سراپے نوں اپنے معیار دی ترکڑی وچ تولدیاں ہوئیاں نظراں۔ ''وچاری مُنی!'' لج دے مہین سالو ہیٹھ اپنے آپ نوں کج کے پیش کر دی ہوئی مُنی اُتے اوس دن مینوں بڑا ترس آیا۔ (میری ماں نوں وی میرے اُتے اجیہا ترس آیا ہونا ئے) تے پھر پروہنیاں دے جان توں کجھ چر پہلاں دے پل۔ فیصلے دے پل۔ جیہناں وِچ کُڑی کسے وی رشتے توں مکت صرف اک عورت ہوندی اے۔ (جے اوس سمے اوہدے وچوں اپنی دھی بھین دِسے تاں پھر ایہنوں ل ہند ے کون؟) سلا ہے جان دی آس دے نال نال کلا ہے جان دا خوف۔ تے جدوں مُنی دی ہون والی سس نے جاندیاں ہویاں مُنی دے سر پیار دے کے ہتھ اُتے روپیہ دھریا تاں میرے گلیڈ وبھر آئے سی۔ پتہ نہیں خوشی دے سن یاں غمی دے۔

مُنی دا ویاہ جدوں اجے نہیں سی ہویا اوہ بڑا خیال رکھدی سی ایس گھر دا۔ کیہ مجال کوئی شے ایدھروں اودھر ہو جائے۔ کدھرے جے کوئی ہو وی جاندی تاں اوہ جھٹ لڑن نوں دوڑ دی۔ بہتی وار اپنی بھرجائی نال ای مونہہ ماری ہوندی اوس دی۔ میں کئی وار مُنی نوں سمجھاوندی، ''توں کیوں فکر کرنی ایں ایس گھر دی؟ گھر والے سانبھن یاں نہ سانبھن، تینوں کیہ؟'' تاں اگوں اوہ پُٹھی لڑن پیندی، ''کیوں! میرا نہیں ایہہ گھر؟''

ویاہ توں بعد میں اک وار مُنی توں پچھیا، ''مُنی اک گل تے دس؟'' کہن لگی، ''کیہڑی؟'' میں کہیا، ''ہن جدوں توں آؤنی ایں تاں تیرے ساہمنے اندراں وچ گھٹا جمیا ہوندا ئے۔ شئیں ایدھر اودھر کھلریاں رہندیاں نیں۔ ہن توں کدی ہتھ نہیں ہلایا؟'' کہن لگی،

''ماں ڈر لگدا ائے۔'' میں کہیا، ''کِس توں؟'' تاں آکھیوس، ''گھر والیاں توں، کدھرے کہہ ای نہ دین ساڈا گھر اے اسیں سانبھیے نہ سانبھیے تینوں کیہ؟''

آکھن نوں میں کہہ سکدی ساں پئی توں تے لڑن پیندی ہوندی سیں کہ میرا نہیں ایہہ گھر؟ تے ہن! پر میں کہیا نہ شاید ایس لئی کہ میں اوہدی گنبھیر تا وچ وادھا نہیں ساں کرنا چاہوندی۔

تر ویندا گزارن آئی مُنی توں میں پچھیا، ''تیرا جی تاں لگا ہویا نا اوتھے؟'' نِمھا جیہا ہس کے کہن لگی، ''ہاں، پر اجے خاباں وچ وا تا ورن ایتھوں دا ای ہوندا ائے۔''

مُنی دا بلپن مینوں چیتے آؤندا ائے۔ گلی وچ جنج ڈُھکی سی۔ پچھلے پہر اسیں سبھے ای سیجل اکھیاں نال کُڑی نوں وِدعیا کر رہے ساں۔ میریاں لتاں نال چنبڑی ہوئی مُنی نے میتھوں پچھیا سی، ''تسیں لوک رون کیوں ڈیہے او؟'' میں دسیا، ''رجی اپنے گھر چلی اے۔'' مُنی نے پھر سوال کیتا سی، ''آپاں رجی کیوں روندی اے؟'' میں اپنی گل دُہرائی سی، ''رجی اپنے گھر چلی اے۔'' ایہہ سن کے مُنی نے کہیا سی، ''جے اپنے گھر چلی اے تاں پھر روندی کیوں اے؟'' ایس گل دا اولدا دین دی بجائے مُنی نوں چک کے میں اپنی ہِک نال گُھٹ لیا سی تے وا ہودا ہی اوہنوں چُمن لگ پئی ساں۔

مُنی اجے بالڑی ای سی جدوں اک وار دوڑ دی ہوئی آئی تے کہن لگی، ''ماں تینوں ہاسے والی اک گل دساں؟ میں کہیا، ''دس!'' تاں بولی، ''تائی واہنڈھوں ہو کے آئی اے، میں پچھیا تائی کیہڑے پنڈوں آئی ایں؟'' اکھے، ''اپنے پنڈوں!'' تے جد میں کہیا، ''ایہہ کِس دا پنڈ اے؟'' تاں کہیوس، ''تیرے تائے دا!'' تے گل سنا کے مُنی دا ہاسا نہیں سی تھمیا جا رہیا۔

جدوں کسے ورانگ وی عورت نوں ''طلاق'' دے ترے وا ک کسے تھاں توں بے دخل کر سکدے ہون تاں اوس تھاں نوں اوہ اپنا کیویں کہہ سکدی اے؟ میرے من وچ

خیال آیا پر مُنی نال سانجھا نہ کیتا کیونجو میں اوہنوں سوچ وچ پا کے اوہدا ہاسا نہیں ساں کھوہنا چاہوندی۔

مُنی دے ویاہ نوں جدوں اجے بہتا چر نہیں سی ہویا، میں کدی کدی سوچدی کہ ایدکیں آئی تاں پورے چھ مہینے رکھاں گی اوہنوں پر اپنی ایس سوچ اُتے ہاسا آجاندا۔ بھلا اوہدے اُتے ہن ساڈا کیہ اختیار؟ پھر ایہہ بولی میرے ہوٹھاں اُتے آجاندی:

'ماپے

لاڈاں نال پال کے دِھیاں،

ہوجان پرائے آپے۔'

تے میں سوچدی ہن تے سائیاں دی مرضی رہن دین یاں نہ رہن دین۔ نالے دِھیاں سوہرے گھر ای سوبھدیاں نیں۔

مُنی دا سوہرا اک وار آیا ہویا سی اوہنوں لین کہ گواہنڈھیاں دی سلمیٰ وی سوہریوں آ گئی، مُنی دی بچپن دی سہیلی۔ ہن مُنی دا جی کرے کہ سلمیٰ آئی اے تاں اسیں دونویں کجھ دن اکٹھیاں رہ لیئے۔ اک دوجی کول بیٹھیے، کُجھ سنیے کُجھ سنائیے۔ مُنی چاہے کہ اسیں اجے بھیجن توں انکار کر دئیے پر اوہدا سوہرا پہلی وار لین آیا سی، اوہنوں خالی نہیں ساں موڑ سکدے اسیں۔ ایس لئی مُنی نوں جانا پیا۔

اک وار مُنی دی خالہ آئی ہوئی سی کہ مُنی وی آ گئی۔ اوہدی خالہ کہے کہ ایدکیں ساڈے چل۔ میں کہن لگی ساں کہ نہ بھین، مُنی ہن بگانی امانت اے اسیں نہیں گھل سکدے کہ مُنی آپ ای بول پئی ”ضرور جاندی پر خالہ اوتھے جان ولوں میں پچھیا ہویا نہیں۔ اپنی مرضی نال چلے جاوّ تاں پھر غصے ہوندے۔“

ہن جدوں آئے تے میں کہنی آں ”بھیڑ ئیے اینا چر؟“ تاں کہوے گی ”گھر دے کماں توں ویہل ای نہیں ملدا۔“ پھر میں غصے دی روہ وچ کہنی آں ”خبرے کیہڑے کماں

وچ رُجھی رہندی ایں توں؟''

اُنج بھانویں میں اندروں شانت ہوندی آں کہ دھی اپنے گھر وِچ واہواز جھی ہوئی اے۔

دِھیاں نوں ٹرن لگیاں ضرور کجھ نہ کجھ دات دینی بندی اے۔ سکھنیاں نہیں ٹوریدا۔ اوہناں وی کیہڑا سدا ایہی کھاندیاں رہنا ہوندائے۔ پیکے گھروں آس ہوندی اے دِھیاں نوں۔ تے پیکے گھر دی شے دی ہُس ہوندی اے۔ پچھلی وار جد میٹھوں پیار لے کے ٹرن لگی تاں میں کہیا ''ٹھہر جا مُنی، تھوڑا گُڑ لیندی جا۔'' میں ایہہ کہندیاں ہویاں نونہہ ول جھاکیا سی جس دا مطلب سی کہ اُٹھ کے اوہ گٹھڑی بنھ دیوے، پر اوہ ہلی نہیں۔ تے جدوں میں آپ اُٹھ کے اندرول جان لگی تاں مُنی نے کہیا ''نہیں ماں رہن دے میں کتھے بھار چکدی پھراں گی۔'' تے دہلیزتوں پار ہوگئی۔

مُنی نوں شاید کجھ بھاس گیا، ایہہ گھر جو کدی میرا سی ہن میری نونہہ دا گھر اے۔ مُنی وانگ مینوں آپ بھوہ آؤندا اے تے گھر دی کسے شے نوں ہتھ لان لگیاں میں اندروں ڈول جاندی آں۔

☆☆☆

وٹاندرا

''دِھیئے ویکھ! بھرا تیرے دا گھروس جاؤ ہور کیہ چاہیدا ائے۔'' تائی جنتے نے تاجو نوں کہیا جو ویڑھے دی اک نکُرے منجی اُتے غم دی مورت بنی بیٹھی سی تے منجی دی پواندی پاوے نال لگی اوس دی دُدّھ وریسی بالڑی بھکھ وجھوں ریہاڑے پئی ہوئی سی۔ تائی نے بالڑی نوں کچھڑ چایا، اپنے دوپٹے دے پلّے نال اوہدا نک مونہہ پونجھیا تے پھر اوہنوں تاجو دی جھولی وچ پاؤندی ہوئی بولی،''لے پھڑ! دُدّھ دے ایہنوں۔'' ہنجوں جو اج سویر دے ای تاجو دیاں اکھیاں وچ پیئے تر دے سن، وہیہ پیئے۔ بالڑی نوں چپ کراؤندی ہوئی اوہ آپ وِلک پئی۔ اکھیاں وچوں وگدے ہنجواں توں پرے کدھرے من دے پاتال وِچ ،لگدا سی کوئی دُکھ ہے جس دا پرچھاواں تاجو دے چہرے اُتے صاف وکھالی دیندا سی۔

''نہ پئی اِنج تاں نہیں سرنا۔'' گھرنال جُڑویں، ڈنگراں دے واڑے ول جھاکدیاں تائی جنتے نے روندی ہوئی تاجو دے سر اُتے ہتھ رکھ دتا تے پھر اوہنوں سمجھاؤن

دے ڈھنگ وچ بولی:

''تینوں اِنج خشومت لا کے بیٹھی ہوئی نوں بھرا تیرے جے ویکھ لیا تاں ۔۔۔۔۔۔''

تاجو چپ کرگئی۔ جھٹ رولین نال من اوہدا ہولا ہوگیا جاپداسی یاں پھر تائی جنتے دی ادھورانی گل دا کوئی اثر ہویا لگدا سی۔ ڈُڈّھ پی لین مگروں اوس دی بالڑی وی ہن ویڑھے وچ مڑکھیڈن لگ پئی سی۔

تائی جنتے نے بانہہ توں پھڑ کے کھڑا کردے ہوئے تاجو نوں ہتھ مونہہ دھو،لیڑ التا بدلن دا کہیا کہ اج کجھ لوک ایتھے پروہنے آؤن والے سن۔

تاجو دا ایہہ پیکا گھر سی۔ ماپے تد ای پیکے اکھواندے نیں جدوں سوہرے وی ہون کدھرے۔ پر، تاجو دے سوہرے سال کو ہویا چُھٹ گئے ہوئے سی۔ چُھٹے کیہ سن، آپ چھڈ وائے گئے سی۔ اپنی لوڑ موجب:

اوہدی بھرجائی ول پلیٹھی دا بال ہون والا سی، جدوں اپنی بالڑی نال اوہ ایتھے آئی سی۔ پیکے گھر دیاں خوشیاں وچ شامل ہون آئی ایتھوں دی ای ہو کے رہ گئی سی۔ پرت کے جا ای نہیں سکی سی۔ خوشی دا دن اڈیکدی تاجو نوں کیہ پتہ سی کہ دُکھ دھنگانے پیا آؤندا اے۔ مردہ بال نوں جنم دین پچھوں اوہدی بھرجائی پوری ہوگئی سی۔ اپنا چھیکڑ لا ساہ اوہنے رات گئے ایس پنڈ دی دائی دے ہتھاں وچ لیا سی۔ سویرے اوہ ویڑھا جتھے چاواں دے مُوڑھے ڈاھے جانے سن اوتھے غم دی پھوہڑی وِچھ گئی سی۔ تے اک بالک دے جمن دی ودھائی قبولن دی تھاں اکٹھیاں دو موتاں دا سوگ مننا پے گیا سی اوہناں نوں۔

پھوہڑی چکے جان پچھوں تاجو دے سوہریاں جدوں اوہنوں نال لے جان دی گل کیتی تاں اگوں : ''مرن والی جیوندی ہوندی تاں وی ایس چھلے تیک رہنا ای سی۔ تھوڑے دن ہور رہ لئے پھر اسیں آپ چھڈ آواں گے۔'' دا ولدا ملیا۔ چھڈ کے آؤن والا

کوئی دن آؤنا سی، نہ آیا۔ تے اودھروں کئی پھیرے گھتے اوہناں پر ہر وار اوہ خالی ای مڑے۔ اوہدا بھرا پھجّا ٹیرا ہر وار مہلت منگ لیندا اسی۔ اوہ کوئی نہ کوئی عذر بہانہ گھڑ لیندا اتے ٹال مٹول ای کردا رہیا۔ اکیاں ہویاں تاجو دے سوہریاں پھجّے کیاں دے بوہے پر ھیا لیا بٹھائی۔ تے پھجّا جو پہلوں ای پچ بھالدا سی ایس پر ھیا توں وٹ کھا گیا۔ اکھے:

''بھنڈ نہیں نیں دتا سانوں پر ھیا لیا کے۔''

''اسیں ٹورن توں انکاری ساں بھلا۔''

''بریاں ای بنایا نیں، تاں چلو اسیں برے ای سہی۔''

''جاؤ! وگ جاؤ، اساں نہیں جے گھلنی کُڑی۔''

پھجّا تڑ گیا تاں اوہ وی تن گئے۔ پھر دوناں پاسے دے اکڑاء نال کجھ ٹٹنا ای سی۔ تے تاجو دا رشتہ ٹُٹ گیا۔ اوہنوں طلاق ہو گئی، اوہ بھانویں ایہہ نہیں چاہوندی سی۔ تے ایہہ اوہدی مرضی دے خلاف ہویا سی۔

جدوں اجے طلاق نہیں سی ہوئی، تاجو سوچدی کہ آپ مہاری سوہرے چلی جائے پر ایس دے سٹے توں اوہ ڈر جاندی۔ گھر والیاں دی منشا دے ورُدّھ آپ ہُدری کرن دا مطلب سی، سدا لئی پیکے گھر توں چھٹی۔ تے پیکے گھر نال محبت تاں خورے ہر عورت دی مٹی وچ رچی ہوندی اے۔ جیوندے جی کوئی وی عورت پیکے گھر نالوں ٹٹنا نہیں چاہوندی۔ ایہی بھوہ تے موہ تاجو دا راہ ڈک کھلوندے۔ نالے پیکے کنڈ تے نہ ہون تاں سوہرے گھر وی کیہڑی قدر ہوندی اے تیویں دی۔ ایہی سوچ تاجو نوں ہمیشاں ورج دیندی۔

تاجو تے اوہدے بھرا پھجّے دا ویاہ ڈھائی ورھے پہلوں اکٹھا ای ہویا سی، اکو گھر۔ تے بڑی اوکھت نال ہوئی سی ایہہ کڑمائی۔ تاجو لئی رشتیاں دی کوئی تھڑ نہیں سی۔ رشتے دی گھاٹ بس اوہدے بھرا پھجّے ٹیرے لئی ای سی۔ اوہدیاں اکھیں چُنھیاں سن نالے اوہ اک اکھوں ٹیرا وی سی۔ لوک اوہنوں ذرا اکھ پلنگا کے ویکھن پاروں 'پھجّا ٹیرا' آکھدے

سن ۔ایس بج توں چُھٹ اوہدا اک وسب ہو چھا ہون تے سبھاء اپنے دا کوڑا پن وی سی۔ عیباں دی ٹوہ وچ رہن والے شریکے لئی اینا کجھ ای کافی سی۔ایس حال کوئی رشتہ ملنا اوکھا سی پئی اکھیں ڈِٹھا تُھک کون چٹے۔ پر جے کوئی آوی جاندا تاں شریک بھان ماردیندے۔

پھجّے دا رشتہ بھالدیاں تاجو لئی وی ایسے گیڑ کئی رشتے آئے۔جیہڑے معقول وی سن پر ردے گئے، صرف ایسے کارن کہ تاجو دی اجے واری نہیں سی۔ پھجّا کیونجو وڈا سی تے گھر والے پہلے اوہدا ویاہ ای کرنا چاہوندے سن۔ مریادا دے اُلٹ اپنی واری توں پہلے تاجو دا ویاہ اک اچرج گل ہوندی۔ لوک اوہدی پوِتر تا اُتے شک کردے۔ پنڈاں وچ اجیہا ویاہ اوس کُڑی دا کیتا جاندا اے جیہدے توں ماپیاں دی پگ نوں داغ لگن دا خوف ہووے۔اوہدے ماپیاں نوں تاجو توں اجیہا کوئی خطرہ نہیں سی۔اوہ نچنت سن۔اوہناں دا متہ پھجّے دے ویاہ دا سی، تے اجے اوسے دا رشتہ اوہ بھالدے پھردے سن۔

گل ہمیشاں کُڑی والیاں پاسوں رہ جاندی سی۔اوہ آکے ویکھدے تے ویکھ کے چلے جاندے۔پچھوں کجھ دناں بعد ''نانہہ'' وچ جواب آجاندا۔کئی لوکاں نوں پھجّا پسند نہ آؤندا تے بعض تھاں شریک بھان ماردیندے۔اک دو وارجدوں منگیوا ہوندا ہوندا رہ گیا تاں پھجّے نے کوڑ بیج کے گلی محلے نوں گاہل مندا چا کیتا:

''کسے نے کُڑی دینی اے اپنی تاں سدھی طرحاں گل کرے۔۔۔۔۔۔''

اوہ ویڑھے وچ کھڑا کنی دیر ہبے تبے بولدا رہیا۔

اوہنوں اچی بولدا ویکھ آہنڈھ گواہنڈھ آن اکٹھا ہویا سی۔اکھے:

''کسے نوں تیرا ساڑا اے بیبا؟''

''لوکاں تیرے مرلے سانبھنے نیں بھلا؟''

''ڈِگا کھوتے توں غصّہ گھمیار تے۔''

پھجّے دے چپ ہون سار بُڑ بُڑ کردی ایہہ بھیڑ کھِنڈ گئی سی۔ایس گاہل مندے

پچھوں ساک ملن دی رہی سہی آس وی مُک گئی۔ تے پچھّے کیاں رشتے بھالنے چھڈ دتے۔ اوڑک کوئی پگد اتاں ہے نہیں سی۔

پچھّے دے ہانی جدوں بالاں دے پیو بن گئے تاں اوس گھر والیاں نوں کہنا شروع کر دتا:

''میں تے آکھداں کدھرے آہ ڈھیری اوتر ای نہ جاوَ!''

ایس چِتاوَنی دا ایہہ اثر ہویا کہ تاجو دے وٹے وچ پچھّے دا رشتہ ڈھونڈیا جان لگیا جو چھیتی ای مل گیا۔ کسے نے چُنجھے تے ٹیرے نوں کُڑی دا ساک دتا سی تاں بدلے وچ اپنے ادھکڑ تے تھتھے لئی تاجو دا رشتہ لیا وی سی۔ اپنے ولوں دونویں دِھراں ساوھیاں رہیاں سن۔ تے کسر تاجو نوں یاں اوہدی ہون والی بھرجائی نوں لگی سی۔

تاجو نوں جدوں اوہدے ور بارے دسیا گیا کہ مُنڈا اجری گل لمکا کے کردا اے تاں اوہ من ہی من وچ بڑا اُجھری۔ کنجکاں دا اک گاوَن جیہڑا اوس آپ کئی وار گایا سی، اوہنوں مڑ گھڑ چیتے آوَندا:

'اک کیارے کیسر گڈیا دوئے کیارے لیئیاں،
بابل وے ور ایسا دیویں رِیس کریسن سئیاں۔'

تاجو دے ہر دے وِچ پیڑ چھِڑ پیندی تے اوہدا جی کردا اوہ ہن اِنج کُوکاں مارے:

'اک کیارے تھوہر اُگیا دوئے کیارے بھکھڑا
آوَ سئیو! رل طعنے مارو ور ملیا مینوں تھتھڑا۔'

اوس نے ہمیشاں اپنیاں سج ویاہیاں سہیلیاں نوں اوہناں دے خونداں بارے مذاق کیتے سی۔ اوہناں نوں جو نبھڑاں لائیاں سن تے اپنے لئی سدا اک چنگے ور دی آس کیتی سی۔ کسے وی بج توں پاک ور دی۔ اک اجیہا ور جیہدے اُتے سکھیاں وچ مان

کیتا جا سکے۔تاجو نوں یوسف زلیخاں دے قصّے وچوں یوسف دے درشن سمے تریمتاں داسیب دی تھاں اپنیاں انگلیاں وڈھ لین والا واقعہ یاد آؤندا۔سُدھ بُدھ گنوادین والا رُوپ سروپ۔تاجو چاہوندی سی کہ اوہدیاں سہیلیاں وی جدوں اوہدے سِر دے سائیں نوں ویکھن تاں اپنیاں انگلیاں منداں ہیٹھ دے لین تے اوہناں دیاں جیبھاں گُنگ ہو جان۔کوئی اوہدی کھلّی نہ اڈا سکے۔

تاجو دی جاپے اوہدی خالہ دا مُنڈا ہی اک اجیہا ورسی۔تاجو نے اوہدے سفنے ویکھے سن۔تے اپنے من وچ اوس لئی سدا کجھ محسوس کیتی سی۔تاجو دا ایہہ سفنا پورا وی ہو جاندا جیکر وچ وٹے سٹّے والی اُڑچن نہ پیندی۔اوہدی خالہ نے کِنا زور لایا سی تاجو دے ساک لئی پر گھر والیاں دی ''دے وی دو، تے لے وی لو!'' والی ضد آڑے آ گئی سی۔خالہ نے کہیا سی،'' نہ بھئی ! میں جو بھلک نوں ایس میل ملاقات توں وی جاؤں گی، سو گلاں نکل آؤندیاں مگروں، ایس وٹے سٹے وچ۔'' تے اخیر اوس،'' پھجّا میری کُڑی دے ہان نہیں۔جوڑ ای نہیں،'' آکھ کے رشتے والی گل ٹھپ دتی سی۔

ویاہ پچھوں دوناں پاسے نناں بھرجائی دا رشتہ ہون پاروں جو گلاں نکلنیاں چاہیدیاں سن اوہ نہیں نکلیاں سی۔ایہہ گلاں آخر کرنیاں کس نے سن! تاجو نے،یاں اوہدی بھرجائی نے؟ تاجو نوں تاں ویاہ توں پہلے ای اپنی ہون والی بھرجائی نال ہمدردی جیہی ہو گئی سی۔ویاہ توں بعد اوہدی بھرجائی دا ورتارا وی اوہدے نال سکھیاں سہیلیاں والا ای رہیا سی، نناں بھرجائی والا نہیں۔ایہدا کارن شاید دوناں دے دُکھ دی سانجھ سی۔''نی تینوں اوہدیاں گلاں دی سمجھ کیویں آؤندی اے، تت۔۔۔۔۔تا۔۔۔جو!'' مکلاوے تے جدوں اک سہیلی نے اوہدے خوند دا سانگ لاکے کہیا سی تاں اوتھے موجود ساریاں کُڑیاں تاڑی مار کے ہس پئیاں سن۔اگدوں جھوٹھا ''چل، نی چل!'' وی اوس توں کہہ نہیں سی ہویا۔تاجو دے گھر والا تھتھا وی سی تے اوس نالوں عمر وچ ڈھیر وڈا وی۔پر جو کجھ وی سی

تاجو ہن اپنا گھر بنا کے بہہ گئی ہوئی سی، سگواں بھرجائی وانگوں۔ پھر اوہی گھر اجیہا چھٹیا کہ مڑ ویکھن وی نہ ہویا۔ تے ہن اوہ پیکے گھر اپنی بالڑی دے آہرے دن پئی کٹدی سی۔ تاجو دے بھانے اوہدے سوہریاں دا اوہدے نال کیتا ہویا ایہہ اک بھلا ای سی کہ اوہناں بالڑی اوہنوں لکھ کے دے دتی ہوئی سی۔ اوہ نہیں جاندی کہ بالڑی نوں اگلیاں کیہ کرنا سی؟ مُنڈا ہوندا تاں رکھ وی لیندے۔ اپنے ولوں تے اوہناں پلا پاک کُروایا سی تاں جو اگدوں ساک ملن وچ سوکھ رہوے، نالے خرچے دے دعوے توں وی چُنڈ چُھٹّی۔

تاجوں نوں طلاق ملدے ای وٹے وچ دوبارا پھجّے لئی نویں رشتے دی بھال ہون لگی۔ کوئی رشتہ ملنا ہن بہت کٹھن سی۔ پھجّے دے پچھلے عیباں وچ ڈھلدی ہوئی عمر اک ہور رج دا اوادھا سی۔ مُنڈیاں والی تاں اصلوں پھجّے وچ ہن کوئی گل ای نہیں سی رہ گئی ہوئی۔ کوئی اُڑیا تھُڑیا گھرے آوڑدا تاں اگوں تاجو دی بالڑی ویکھ کے جرک جاندا۔ اکھے: ''کیہ پتہ اگلے کنج دے سن، بالڑی بھلک نوں خورے کسراں دی نکلے۔'' تے رشتہ ویکھن آئے خود نوں بھوکھ دے ایس کلنک توں بچا کے ٹُر جاندے۔

اج پھر کجھ لوک تاجو تے اوہدے بھرا پھجّے نوں ویکھن لئی آرہے سن۔

اوہناں نال رشتے دی گل کئی دناں توں چلدی پئی سی۔ پھجّے ہوری جھاتی مار آئے سن تے اپنے ولوں 'ہاں' دا اشارہ وی کر آئے سی۔ اگلیاں نوں ایدکیں تاجو دی بالڑی دا اگدوں ای دس دتا سی۔ اوہناں نوں تاجو دے نال بالڑی دے ہون اُتے کوئی اعتراض نہیں سی۔ پھجّے کیاں دے غرض مند ہون وانگوں اوہ وی کوئی لوڑوندای سن۔ پھجّے دی ہون والی تیویں نوں طلاق ملی ہوئی سی تے پھجّے دے ہان اوہ وی ادھکڑ ای سی۔ تاجو دا جوڑ ایس وار تھتھا تے بھانویں نہیں سی پر اوہدے توں دونی عمر دا ضرور سی۔ اوہدی گھر والی نوں مویاں اجے تھوڑا ای چر ہویا سی۔

اج کجھ لوک ایتھے پروہنے آون والے سن۔

اک وار پھر ایہہ سبھ تاجو دی مرضی دے خلاف ہو رہیا سی۔ تاجو ویڑھے دی اک نکرے غم دی مورت بنی بیٹھی سی۔ اوہ احتجاج نہیں کر سکدی سی۔ ہتھ چھٹ بھجّے توں ہڈیاں نہیں سی تڑ واسکدی اوہ۔ احتجاج تے اوہنے کدی بال پُنے وچ کیتا ہووے تاں شاید۔ جیہنوں اوہدی ضد آکھ کے اودوں وی ٹال دتا جاندا سی۔ چار جیاں دی قبلیدار ی وچ جدوں سبھ کجھ ہوندے ہوئے وی اوہنوں کدی رجواں ٹُک نہیں جُڑ یا سی۔ چنگا لیڑ التا کدے نہیں ملیا سی۔ کسے میلے ٹھیلے اُتے کدی نہیں لے جایا گیا سی۔ نہ ای کدے واہنڈھے رہن دتا گیا سی۔ صرف ایس لئی کہ اوہ اک کُڑی اے۔ ایہدے اُلٹ ایہہ سبھ کجھ بھجّے نوں حاصل سی۔ اوہنوں ایہہ لاہے وندی مُنڈا ہون وجھوں سی۔ بال پُنے وچ اوہ بھجّے نال سانویاں ہون دی ضد کر دی تے بھجّا اوہنوں ”تینوں نہیں پتہ توں کُڑی ایں۔“ آکھدیاں پٹک کر دی چپیڑ کڈھ ماردا۔ تے اوہ کدی وار بچا کے ”نہیوں وجی، تیری کانی اکھ بجھی!“ کہندی تاں بھجّا ٹیرا ایس کانی اکھ والی چونبھڑ توں چڑ کے ہور ماردا۔ بال پُنے توں ای تاجو دیاں نِکیاں نِکیاں سدھراں نوں ”توں کُڑی ایں۔“ آکھ کے جدوں ردیا جاندا رہیا اے تاں پھر ہن اپنے نال ہون والے دھرونوں زندگی بھر لئی سہہ جان دی عادت جیہی ہوگئی اے اوس نوں۔ عورت ذات توں ودھ ایتھے کون سنتوکھی ہونا ایں؟ ایہی وجہ اے تاجو احتجاج نہیں سی کر سکدی پر جھور سکدی سی اوہ وی من ہی من اندر تے رو سکدی سی پر بُلھ چتھ کے۔

تائی جنتے نے تاجو نوں اٹھال دتا تاں اوہ نکے نکے ڈگ بھر دی، مونہہ ہتھ دھون لئی کُھرے وچ آ کھڑی ہوئی۔ اوہنے بالڑی نوں ویکھیا جو ہن اپنے دھیان ویڑھے وچ کھیڈ رہی سی۔

گھر وچ اک سوگ بھنی ڈور بھوری چپ سی۔ اینی چپ کہ گھر نال جُڑویں ڈنگراں دے واڑے وچ ہون والی گل بات ایدھر کُھرے وچ صاف سنیدی پئی سی۔

اودھر نویں لیاندی مجھ کول کھڑوتا کوئی بندہ بھجّے نال گلاں وچ رُجھیا سی:

”لویری تاں چنگی اے پئی کنّے دی لیاندی او؟“

”بس ڈھوء لگ گیا سمجھ۔“

”پھر وی کجھ پتہ تے لگے۔“

”مینے سِنگاں والی اوہ بھُوری نہیں سی اپنی؟“

”آہو!“

”اوہدے توں وٹاندرا لایا اے۔“

تاجو دا من پیڑ نال بھر گیا تے اکھیاں وچ تر دے ہنجواں توں پرے من دے پاتال وِچلے دُکھ دا پرچھاواں چہرے اُتے ہور گوڑھا ہو گیا۔ ایس پل عورت اوہنوں بڑی ای ہینی جاپی۔ اوہنوں لگا جیویں اوہ کوئی مجھ گاں ہووے جیہدا کسے وی دوجی مجھ گاں نال وٹاندرا ہو سکدا اے، ایس نر پردھان سماج دی چالو منڈی وِچ۔۔۔۔

☆☆☆

اِک سویر دی آس وچ

ممتاز دا نوکر خوشیا جدوں کتے نوں دو میل دی دوڑ لوا کے ہفدا ہویا حویلی وچ وڑیا تاں اوہ اپنے کتے تے اوہدے راتب بارے اپنے کسے ملن والے نوں دس رہیا سی ”ایدکیں ایہہ ضرور پڑ جت لئے گا۔ بڑی ٹہل سیوا کر رہے آں ایہدی، شام سویرے دُدّھ، گھیو، گوشت۔۔۔۔۔۔۔۔۔“

جھٹ کو مگروں خوشیا جدوں کوسے دُدّھ دا کٹورا کتے اگے رکھن جا رہیا سی، اوہنوں لگا جیویں روز وانگوں اج پھر بُھکھ نال وِلکدے ساری دنیا دے بال کتورے بن کے اوہدے پچھے دوڑے آ رہے نیں۔ جیہناں وچ اوہدے اپنے بال وی نیں۔

”اوہ سویر کدوں آئے گی جس دن بندے نوں گھٹو گھٹ ایس کتے برو بر من لیا جائے گا؟“ خوشیئے نے سوچیا تے دُدّھ کتے اگے رکھ کے اج دے سورج نوں نراشا نال ویکھیا جو امبراں اُتے کیسری رنگ دُھوڑ دا پچھّم وچ ڈُب رہیا سی۔

÷÷÷÷÷

کپڑے والی مِل وچوں چھٹی کر کے باہر نکلدیاں مجیدنوں لگا جیویں روز وانگوں اج پھر دھرتی دا کالجہ پاٹ گیااے تے سیت نال ٹھُٹھر کے موئے ساری دنیا دے بال قبراں وچوں آنے ٹڈ کے اوہنوں ویکھ رہے نیں۔ جیہناں وچ ترے بال اوہدے اپنے وی نیں۔

''اوہ سویر کدوں آئے گی جس دن مرے ہوئے بالاں دے بے جان سریراں دا کفن بنیاں ٹاکیاں کلول کردے بالاں دے ننگے جسماں دا مرنوں پہلاں وی پہناوا ہون گیاں؟'' اوس نے سوچیا تے کھنگ دے اک لے غوطے مگروں لہو رلیا تھک باہر سٹ کے اج دے سورج نوں نراشا نال ویکھیا جو امبراں اُتے کیسری رنگ دُھوڑ دا پچھّم وچ ڈُب رہیا سی۔

÷÷÷÷÷

دن وچ تریجی وار چلم بھر کے منجے اُتے بیٹھے چودھری اگے حقہ رکھن مگروں جدوں میرو آپ بھوئیں اُتے بیٹھ رہیا سی، اوہنوں جاپیا روز وانگوں اج پھر دنیا بھر دے ہینے جیہناں وچ اک اوہدی اپنی واج وی اے، جیویں چیک چیک کے کہہ رہے ہون، ''عزتاں تے مراتبے کدوں تیک پگاں دے شملیاں دی اُچیائی نال ناپے جاندے رہن گے۔ اوہ سویر کدوں آئے گی جدوں بھوئیں توں منجے تیک ایہہ چار گٹھ دی وِتھ مٹ جائے گی؟''

بیٹھدے ہویاں میرو نے اج دے سورج نوں نراشا نال ویکھیا جو امبراں اُتے کیسری رنگ دُھوڑ دا پچھّم وچ ڈُب رہیا سی۔

÷÷÷÷÷

کھیتاں وچوں گھر آوندے فضلو نے قبرستان کولوں لنگھدیاں روز وانگ سوچیا، ''اوہ دن کدوں چڑھے گا جس دن ایس تن ہتھ دھرتی توں اڈ کجھ ہور بھوئیں اُتے وی اساں

سیریاں دا حق من لیا جائے گا۔جس وچ اسی اپنی مرضی دیاں فصلاں بیج کے ترے کال دی روٹی کرسکاں گے؟"

پھر ٹر دیاں ٹر دیاں اوس اج دے سورج نوں نراشا نال ویکھیا جو امبراں اُتے کیسری رنگ دُھوڑ دا پچھّم وِچ ڈُب رہیا سی۔

÷÷÷÷÷

روز وانگوں اج پھر رجی نے شیشے اگے کھلو کے اپنے چاندی ہوندے والاں نوں جیہناں دی گنتی روز ودھدی جارہی اے،کالے والاں ہیٹھ چھپایا۔اوہنے صندوق وچوں گوٹے کناری والا سوہالیڑ اجیہدے گوٹے دا رنگ ہن میلا پے چکیا اے کڈھ کے سر اُتے رکھیا تے گھنڈ کڈھ کے مہندی دے رنگ نوں اڈیکدے اپنے ہتھاں نال باری کھولی۔

باری وچوں رجی جدوں پنڈ نوں آؤن والی پگڈنڈی ویکھ رہی سی،اوہنے محسوس کیتا کہ جیویں اوہدی طرحاں ہزاراں کُڑیاں اپنے گھراں دیاں باریاں کھول کے اپنے پنڈاں نوں آؤندیاں پگڈنڈیاں ویکھ رہیاں نیں۔

"اوہ سویر کدوں آئے گی؟جس دن کوئی ایہناں پگڈنڈیوں اُتے ٹردا آئے گا، ذات تے داج پچھے بناں اوہدا ہتھ پھڑ کے اپنے نال لے جائے گا۔" رجی نے سوچیا تے پھر باری وچوں اج دے سورج نوں نراشا نال ویکھیا جو امبراں اُتے کیسری رنگ دُھوڑ دا پچھّم وِچ ڈُب رہیا سی۔

÷÷÷÷÷

رات دے متھے اُتے آتھن دا تارا امید دے جگنو وانگوں ٹمٹماؤن لگا تاں ہنیرے دے ایہہ وسنیک پھر اگلی سویر دی اڈیک وچ سون دی تیاری کرن لگ پئے۔

نت دیہاڑے پچھم وچ ڈبدے سورج نوں نراشا نال وداع کرکے ایہہ ہر سویر نوں پوربوں اُگدے سورج دا سواگت کردے نیں،ایس آس نال کہ شاید ایہی سویر اوہ سویر

ہووے جس دی اوہناں نوں صدیاں توں اڈیک اے۔
کیہ پتہ اپنے پُرکھیاں وانگوں ایہناں دے جیون دیاں راتاں وی ایس اک سویر دی آس وچ ای بیت جان۔
کیہ تسیں دس سکدے او ایہہ سویر کدوں آئے گی؟

☆☆☆

اپنا اپنا دوزخ

بچیاں نوں سکول ٹور کے نھاتی آں تے گلے وال سکاؤن لئی ہن دُھپ وچ کرسی اُتے بیٹھی ہوئی آں ۔ ڈور بیل ہوئی اے، میں تربھک گئی آں ۔ اگے وی تربھک جاندی سی پر کجھ دناں توں ایہہ زیادہ ہوگیا اے ۔

گیٹ تے گئی تاں باہر دُدّھ والا سی ۔ بھانڈے وچ دُدّھ پوا کے اندر فریج وچ رکھ دتا اے ۔ مڑ کرسی اُتے آ بیٹھی آں ۔

دُدّھ والے دی تکنی عجیب سی ۔ کیویں اک ٹک ویکھی جا رہیا سی، بھکھیاں نظراں نال ۔ روز ویکھدا اے پر مینوں اینا ڈر ایہناں بھکھیاں نظراں توں نہیں آؤندا جنا ہن واہلہ صاحب دیاں رجیاں نظراں توں آؤن لگا اے ۔

میرے شوہر دے دوست نے ایہہ واہلہ صاحب ! تے میرے ۔۔۔۔۔۔۔ کیہ کہواں؟ ۔۔۔۔۔۔۔۔ نہ دوست نے نہ شوہر ۔۔۔۔۔۔۔۔۔ پر ۔۔۔۔۔۔۔۔۔

پھر تر بھک گئی آں ۔ ایتکیں فون دی بیل وجی اے ۔ وج رہی اے ۔ میں نہیں اٹھدی ۔ آپ ای بند ہو جائے گی ۔ فون چکدی وی ڈرنی آں ۔ واہلہ صاحب دا ای نہ ہووے ۔

''میں آ رہیا ہاں ۔۔۔۔۔۔۔۔ بچے تے نہیں گھر؟'' کہوے گا تے جھٹ پچھوں آن دھمکے گا ۔ اوہنوں روکنا چاہوندی وی روک نہیں سکدی میں ۔

کئی وار میں سوچدی آں، کیہ آں میں اوہدی ؟ رکھیل، محبوبہ یاں تیویں؟ تیویں تے رکھیل تاں میں نہیں ۔ محبوبہ اوہ سمجھدا ہووے تاں شاید! پر محبوبہ وی کاہدی ۔ اوہ تے تد ہوواں جے میں وی سمجھاں اپنے آپ نوں ۔ پر اک بھرم جیہا اے اوہنوں ۔ ایسے بھرم دے سر تے روس وکھاوے گا مینوں، کدے رُعب جمائے گا میرے اُتے ۔

میرا سانگا اوس نال صرف غرض دا اے ۔ پتہ نہیں اوس دا غرض توں اگے دا ہوئے جیویں اوہ کہند اوی اے ۔ پر اگے دا ہوئے نہ ہوئے مینوں فرق نہیں پیندا ۔

ایس گھڑی پل دے سُکھ پچھوں دن بھر دی چنتا بھوگدے ہن مینوں تیجا ورھا اے ۔ تے تیجا ای ورھا اے ولیت گئے میرے خوندنوں ۔

واہلہ صاحب جذباتی وی اے کجھ ۔ اوہ نہیں سمجھدا اوہدے نال میرا ناطہ کیہ اے، اوہ تاں بس ایہہ ویکھدا اے پئی میرے نال اوہدا اپنا ناطہ کیہ اے ۔ ایہی چیز ہن مینوں دُکھدی اے ۔ دُکھ رہی اے ۔ بے وقوف بندہ اے اپنے اُتے قابو نہیں رکھ سکدا ۔ عجیب عجیب حرکتاں کرے گا ۔ اک دن پھُلاں دے گجرے لے آیا، ڈھیر سارے ۔ دونویں وِینیاں بھریاں جان، جے پاواں پر ڈریسنگ ٹیبل اُتے پئے پئے سُک گئے ۔ کدے میرے جُوڑے وچ گلاب دا پھُل ٹنگ دے گا ۔ کدے کناں میریاں وِچ موتیے دے پھُل بُندیاں وانگ جڑ دے گا ۔ اک واری مہندی لے آیا ۔ اکھے : ''اپنے ہتھاں پیراں وچ مینوں ایہہ لا کے وکھا ۔'' میں ہس کے کہیا ''مینوں تاں پہلے ای لگی ہوئی اے، پھر میں اوہنوں اک بولی سنائی:

'مہندی،
لگدی سہاگناں نوں،
نہیں مردے دماں تک لہندی۔'

ضد کر گیا اوہ۔ میں کوئی لانی سی۔ میں کہیا، "لے جا اپنے دھولیاں وچ لا لئیں۔"

اوہ غصہ کر کے ٹر گیا۔ مینوں پتہ سی بہتے دن نہیں کڈھ سکدا ایہہ۔ تیجے دِن ای پھر آ ڈھکیا۔

کدے کدے سوچدی آں۔ واہلہ صاحب نوں میری گھٹ تے میرے نال سانگے دی لوچا ودھ اے۔ "ہن دوری نہیں سہی جاندی۔" کہندیاں اک دن وِلک ای پیا۔ سوچاں میں تے ایہدے گھڑے دی مچھی آں پھر ایہنوں دوری کاہدی؟ ویکھاں تاں دوری جاپے، ایہی رشتے سانگے دی۔

کام رس دے آدھار تے اُسریا ساڈا ایہہ سانگا اک دوجے لئی شوہر تیویں دا بدل نہیں ہو سکدا۔ ایس گل توں سچیت آں اسیں، ایہدا ایہی پکھ دُکھدی اے دوناں لئی۔ اکھٹیاں ہو کے وی اکٹھے رہن دا جواز نہ ہونا واہلہ صاحب دا نرک اے۔ تے اکٹھے رہن دا جواز ہو کے وی اکٹھیاں نہ ہونا میرا نرک اے۔ ایہہ ہے ساڈے دوناں دا اپنا اپنا دوزخ، جیہدے وچ میں تے واہلہ صاحب پئے سڑدے آں۔

اک وار میں اپنی کسے بیمار رشتے دار دی خبر لین گئی، ایہنوں وی نال لے گئی۔ شہروں باہر نکل کے کار روک لئیوس۔ اکھے: "فرنٹ سِیٹ تے آجا۔" بیٹھ تاں میں گئی پر ایہدا اگئیر والا ہتھ وار وار شرارت کر جاوے۔ سُنگڑ کے بیٹھی ہوئی میں کنباں۔ ایہدے ہتھ نوں جھٹکدی ہوئی وی ڈراں متے غصے وچ آ کے ایکسیڈنٹ کر بیٹھے۔ غصہ ایہنوں آؤندا وی کیہڑا اگھٹ اے۔ قہر و قہر ہو جاندا ہے ایہہ تے کوئی سُدھ نہیں رہندی ایس نوں۔ سوچاں پھر ایہنے نہ میری جان دی پروا کرنی اے نہ اپنی نویں کار دی۔ ٹالا کرن لئی میں اپنا سر اوہدے موڈھے اُتے ٹکا دتا تے نال ای میں ٹیپ آن کر دتی۔ اسیں سُکھ نال پہنچ گئے کہ

میوزک ایہہ بڑا سُوت ہو کے سندااے۔

اسیں اوتھے رات رہے۔ مجمان پچھن لگے،''نال کون ای ایہہ؟'' میں کہیا، ''شوفر!'' شوہر تاں ہن آکھ نہیں سی سکدی۔ گھروالیاں ایہد اسرونٹ کوارٹر وچ بنھ سُبھ کر دتا۔ ایہہ میں پہلاں ای اوہنوں ٹرن لگیاں دس دِتا سی۔ ہن میں اوہنوں اپنے نال اندر ویڑھے تاں نہیں سی نہ لے جا سکدی۔ اگلے جے پچھ لیندے پئی تیرا ایہہ کیہ لگدا لانا ایں تاں کیہ جواب اوہڑدا مینوں؟

میں ایتھے سر دے سائیں نال کئی واری آئی ساں تے جدوی آئی آں ایہہ اندر ویہڑا کیہ شے اے، اسیں بیڈ روم وچ اکٹھے سئوندے رہے آں۔ کدے کسے ٹیڑھی اکھ نال نہیں ویکھیا سانوں۔ پر ہن میں ایتھے واہلہ صاحب دا ساتھ کیہ دیندی۔ ایہدے تاں پر چھانویں توں وی بچدی پئی ساں میں۔

اگلے دن واپسی تے کار اک اشارے اُتے رُکی تاں میں واہلہ صاحب نوں ہُج مار کے چوک وچ کھڑوتی نوجوان منگتی ول شرارتی اکھ نال سینت کیتی۔ ''بس توں!'' انکار وچ سر ہلاؤندیاں اوس کہیا سی، ''تیرے کولوں مینوں اپنے گھرورگا سُکھ محسوس ہونداا ے۔'' میری سینت نوں سمجھدے ہوئے اوہ بولیا تاں من اپنے وچ میں کہیا، ''دھوکھا ایہنوں میں ای نہیں، ایہہ خود وی دے رہیاا ے اپنے آپ نوں۔''

واپسی دے رستے وچ آؤندے ہر میل پتھر اُتے ساڈی نظر جا پیندی۔ ''جدائی 20 کلومیٹر'' گھر نوں نیڑے ہوندیاں اچیت ای واہلہ صاحب دے موہوں نکل گیا۔ اکٹھیاں سفر کرن دی سانجھی خوشی وچوں اُبھی کوئی اداسی ہر پل ساڈے انگ سنگ رہی سی۔ دیلیں پیئے پتہ ای نہ لگیا کدوں پینڈا مُک گیا۔

''تیرے کولوں ملدے گھڑی پل دے سُکھ مینوں دُھروں دُکھی کر دتااے۔'' اوہ اکثر مینوں کہنداا ے۔ کئی وار ایہہ دسدے ہوئے اوہدا گچ بھر آؤنداا ے تے اکھیاں نم ہو

جاندیاں نیں۔ سداسنگ رہن دی لالسا تے سدیویں سانجھ دی اوہدی سدھرنوں، میں جاندی آں۔ ایہی اے اوہدا اُدھر اندر دا دُکھ کہ میرے نال ہوئی اک گھڑی دی ملنی جیون بھر دا میل کیوں نہیں ہو جاندی؟ اوہ تاں ہو یا رنڈا اپتنی باہرا، اِنج دا سوچ سکدا اے پر میں پاگل آں جو ایسراں سوچاں۔

میری پچھلی سالگرہ تے مینوں اوہنے تحفے وچ اک کتاب دتی سی۔ اوہدے پہلے صفحے اُتے اوہنے خشبو والی پنسل نال جیہڑا شعر لکھیا سی، اوہ اج وی یاد اے مینوں:

اسیں ہاں اک ورق دے دو صفحے کیسا مقدر
جدا وی ہاں، اکٹھے وی ہاں، اس جیون چ آ کے

’’لگدا اے میں نرک بھوگ رہیا ہاں۔‘‘ جدائی دا ذکر کردے ہوئے اوہ کہندا اے تاں ہئو کا بھر کے میں وی ایہی کہندی آں۔ پر میں ایہہ کیہڑے رنگ وچ کہیا اے، ایہہ جانے سمجھے بغیر ای میرا جواب سن کے اوہ خوش ہو جاندا اے۔

نرک ای تے بھوگ رہی آں میں۔ چور بنی پھردی آں۔ ہر ویلے بدنامی دا دُھڑکھو۔۔۔۔۔۔ تے نکے نکے کھڑک توں تربھک جانا۔

لوکاں دی پھٹکار توں بچدی ساں۔ اپنا آپا پھٹکاراں پاؤندا اے مینوں تے اوہدے نال کھیہہ کھا کے اٹھی، شیشے ساہویں نہیں ہو سکدی۔

بھاویں ایس گھر وچ واہلہ صاحب میرے خوند دی موجودگی وچ وی آؤندا رہیا اے اوہدے دوست وجھوں۔ پر اودوں گل کجھ ہور سی۔ تیویں اوس دی جیوندی سی اجے تے شوہر وی میرا موجود سی ایتھے۔ کوئی روک نہیں سی اوہنوں۔ روکدا تاں ہن وی کوئی نہیں اوہنوں۔ بال میرے مانوس نیں اوس توں پر میں ای ڈرنی آں۔

جدوں دا ولیت توں شوہر دا فون آیا ئے بہتا ای ڈرن لگ پئی آں۔ اگلے ہفتے پہنچ رہے نیں اوہ۔ میں ہن سوچ رہی آں کہ واہلہ صاحب نوں منع کر دیاں۔ ہٹک دیاں اُکا

پئی آیاای نہ کرن ایتھے۔بچیاں دی موجودگی وچ وی نہیں۔

بچیاں نے اپنے پیوتوں آؤندے ہوئے کئی چیزاں لیاؤن دی منگ کیتی اے۔

مینوں وی اچیچا فون کر کے پچھیا سی اوہناں،''کسے شے دی لوڑ ہوئے تاں دس؟'' پر کیہ دسدی؟اج کیہڑی شے اے جوگھروچ موجودنہیں۔کمرےتُوسے پئے نیں۔اوہ شئیں موجود نیں ایتھے جو میرے شریکے نے ویکھیاں تاں اک پاسے کدے سنیاں وی نہ ہون گیاں۔پچھے جیہے پنڈوں اک عورت آئی ہوئی سی۔میں بیکری توں منگوائے سینڈ وچ اوہدے ساہمنے مائیکرو ویوو اوون وچ گرم کیتے تاں اوہ بڑی حیران ہوئی۔آکھے، ''ایہدے وچ ایہہ کیسی اگ بلدی اے جونظروی نہیں آؤندی تے شے جھٹ گرم ہوجاندی اے۔'' میں کہیا،''ساڈے گھر کسے شے دی تُھڑ اے بھلا، ایہہ ولایت توں گھلیا سی اوہناں۔''تے ولایت توں منگوان والی تاں میں اینویں پھڑھ ای ماری سی،نِرا رُعب جماؤن لئی۔

''گوری دا پیو وی دبئی جان نوں مندا سی پر میں کہیا،''اوہ مینوں سناؤن لئی بولی۔'' بھلیا!تھوڑا کھالئوں گے اوہ چنگا،بچیاں توں تیرا اُدریواں جھلیانہیوں جانا۔''اوہ ہند کو رُکی تے پھر مسکرا کے کہن لگی،''نالے بھیجن نوں میراا پنادل وی تے نہیں سی کردا۔''

اوہدے نال مسکرائی تاں میں وی سی پر کِنی پھوکی سی میری ایہہ مُسکڑی۔ اوہدے ورگی چونبھڑ،ہمے مان تے دِرڑتا توں اُکا خالی۔

اوہدے اُتے امیری دا رُعب پاؤندی میں آپ اوہدی گل دے بھار بیٹھ آ گئی سان۔

بچے بہت خوش نیں پیو اپنے دے آؤن دی خبرسن کے۔مینوں ای کجھ ہو گیا لگدا ئے۔دنوں دن سبھاء میرے وچ فرق پیندا جارہیا اے۔گھٹی وٹی جیہی رہن لگ پئی آں۔واہلہ صاحب وی ایہہ گل نوٹ کیتی اے۔اوہ اندروں خوش اے مینوں اِنج ویکھ کے۔

”ڈُکھی کیوں ہوندی ایں،“ مینوں چپ بیٹھی نوں کل کہن لگا۔”اک مہینہ ای تے چھٹی اے اوہدی، چلا جائے گا پھر۔۔۔۔۔۔۔“

اپنی اک اکھ میٹ کے اوہ مسکرایا تاں بڑا ای بھدا لگیا مینوں، تے اپنا ہئو کا اندر ای ڈک لیا میں۔۔۔۔۔۔

☆☆☆

پاتال جڑھ برکھ تے منی پلانٹ

ایس شہر دا اوسیب مینوں کدے وی چنگا نہیں لگیا۔

پورے وا تاورن وچ پسریا اکلاپا۔ چوفیرے بناوٹ بھری زندگی۔کیہ بولی کیہ ورتارا، ایتھے کوئی وی شے سُچل نہیں۔

شہر تاں بندیاں نال ہوندے نیں، بلڈنگاں نال نہیں۔مشینی وِیہار دی اک کل دا روپ وٹا چکے بندے جتھے اپنے مانسک روپ وچ رہے ای نہ ہون تاں اوس شہر دی رہتل دے رنگ رُعب دا گوڑ تسیں وی لا سکدے او، میں تاں خیر ایہہ سبھ اکھیں ڈِٹھا اے۔

دُکھ سُکھ دے ہاو بھاوتوں مکت جیون۔خوشی سانجھی نہ پیڑ، چوفیرے کل پُرزیاں دی بھیڑ۔تے چالو وِیہار دا دُھر امانس نہیں، مایا۔

مسعود ایس شہر افسر بن کے نوکری کرن آیا سی۔پھر جدوں ویاہ وی ایتھے ای کروالیا تاں ایس شہر رہنا اوہدی مجبوری بن گئی۔ہن جدوں کدی اپنی اک کنال دی کوٹھی

وچ ایہنوں سوڑ پین لگ پیندی اے تاں مینوں واج مارلیندا اے۔ پھر کجھ دِناں لئی میں ایتھے آجانداہاں یاں ایہہ میرے کول پنڈ جارہندا اے۔

پاتال توں اُکھڑے ہوئے دی لگدا اے اجے تیک جڑھ نہیں لگی۔ پر جڑھ لگے وی کیویں ایس ڈرپ وچ۔

پنڈوں سبھ کجھ ویچ وٹ کے شہر آن وسے میرے ایس میسر نے، میں سوچداہاں ایہہ دلدر بہت مہنگے مل خرید یا اے۔

دلدر تے اداسی ایہدی بلکل سچی اے۔ ایہدے آل دوالے وچوں پُنگری ہوئی اداسی تے اِکلتا۔

پنڈ جدوں میں شام نوں گھر آوندا ہاں تاں میرے پوترے دوڑ کے میریاں لتاں نوں چنبڑ جاندے نیں۔ میں اوہناں نوں گودوچ لے لیندا ہاں۔ اوہناں دیاں لاڈیاں ویکھ میرا تھکیواں لتھ جاندا اے۔ پھر کاں چڑی دی بات سندے ہوئے اوہ میرے کول ای سوں جاندے نیں۔

اگلی فصل لئی تے ہور کماں کاراں بارے میرے نال صلاح مشورہ کردے میرے پُتر۔ منجے تے بیٹھی نُونہاں اُتے حکم چلاوندی میری گھر والی۔ اکٹھا چلہا چونکا تے سانجھی تون۔ ایہہ سبھ کجھ ایس ڈِٹھا ہویا اے۔ جو اپنی کوٹھی وچ آکے ایہنوں سفنے وانگوں لگدا اے۔ بہت پہلے کدی ایس چھت تھلے موجود ہوندے ہویاں وی ایہناں سارے جیاں نوں رل بیٹھنا بڑا گھٹ نصیب ہویا اے۔ چھت اک سی پر وچالے کندھاں دے پہاڑ۔ ویلا آپو اپنا، تے وکھو وکھ مہاڑ۔ ہر کوئی اپنی ولگن وچ، ہر کوئی اپنی لگن وچ۔

تے اج مسعود دا وڈا پُتر میجر صاحب اپنے ٹبر نال چھاؤنی وچ رہندا اے۔ دھی اپنے سوہرے گھر تے چھوٹا پُتر ولایت وچ اے۔ ہن پچھے کوٹھی وِچ صرف ایہہ دونوں میاں بیوی رہندے نیں۔ مسعود دی تیویں کسے ویمن ویلفئیر سوسائٹی دی ممبر ہے۔ اوہ اکثر

میٹنگاں وچ باہر رہندی اے۔ مسعود نے وی اک کلب جوائن کیتا ہویا، پچھلے پہر جا کے رات گئے واپس مڑدا اے۔

دوناں دے اپنے رجھیویں نیں۔ اکلتا مٹاؤن لئی اینویں بے تھوے جیہے آہر، کوئی کسے ٹھور، کوئی کسے تھاہر۔

کل ہی مسعود نے مینوں دسی پئی اوہدے کزن عمیر نے ایس بڈھیپے وچ اپنی تیویں نوں طلاق دے دتی اے۔ میں ایہدے کزن دا جانوہاں۔

''بہت بُرا کیتا اوہنے، کیہ وجہ بنی؟'' میں پچھیا۔

''ڈرائیور نال تعلق دا شک شبہ سی۔'' مسعود نے ان جھک دس دتا۔

''کسے ہوڑ یا ہٹکیا وی نہ؟''

''بڑا پر اوس اپنی مرضی کیتی۔''

''پھر تیویں چلی گئی اوہدی؟''

''آہو، کسے اولڈ ہوم وچ جا کے رہ پئی اے۔''

ایس عمر وچ تاں بندے نوں سہارے دی کدھرے ودھ لوڑ ہوندی اے۔ دونوں جی اک دوجے لئی ڈھاسنا تے ٹھُمنا ہوندے نیں۔ اک دی ہوند نوں تنگڑیاں کر رہی دوجے دی ہوند، بڈھیپے وچ تھر رہن لئی مددگاری۔ گنبھیر سوچاں نے مینوں گھیر لیا سی۔

''اینویں ای اکلاپا سہیڑ لیا سُو!'' میرے موہنوں نکل گیا۔

''اوہنے اک نوکرانی رکھ لئی اے، گھر دیاں لوڑاں تھوڑاں لئی۔'' ایہہ دسدے ہوئے مسعود دی رمز بھری مسکان لوڑاں تھوڑاں نوں کئی معنے دے گئی۔

نِت نویں چسکے دے لورے وچ دونوں دھراں ای داؤ دائی۔ دوناں پاسے سانوی بے وساہی۔ تے دِرڑتا دی گھاٹ نے جدوں دونویں ای لڑ چھجے کر چھڈے ہوون تاں پھر گنڈھ پیڈی کیویں پوے؟

عملاً کوئی وی سبندھ نہ ہون ویلے وی ساڈے ہاں تے ایس رشتے وچ لاست ہی مردتیویں دے سانگےنوں بیڑکے رکھدااے۔

بناوٹی رشتیاں دی ٹٹ بھج تاں رہی اک پاسے ایتھے تاں جماندرو رشتے وی سُنگڑ رہے نیں، صرف بولی ہتھوں۔مامی، ماسی، چاچی، مسیر، پھپھیر، ماما، ماسڑ، چاچا۔اج ایہہ رشتے کیہ ہوئے؟ بس! آنٹی، کزن تے انکل؟

ساڈے ہر رشتے دا اپنا ست، ہر ساک لئی وکھرا موہ جو ایہناں تناں شبداں وِچ تاں سما ای نہیں سکدا۔

اج اولڈ ہومز ایس شہر دی لوڑ۔اوبھڑپن ایتھاویں گڑھتل دا تقاضا۔نویں پیڑھی وچ بیگانگی نہ ودھے تاں ہور کیہ ہوئے؟ ایس شہر دا ایہہ وی اک رنگ۔

اودوں مسعود دی دھی دا ویاہ سی۔مینوں ایہنے متھے دیہاڑتوں پہلے آون دا کہیا ہویا سی۔ایتھے آیاں مینوں پورا دن بیت گیا پر ایس گھر وچ ویاہ والی کوئی گل نظر نہیں آئی سی۔

''جنج میل دا کوئی بندوبست؟''اوڑک میں راتیں پچھ ہی لیا۔

''بےفکر رہو انتظام مکمل اے۔''مسعود مطمئن سی۔

میرے ساہمنے اپنے پنڈاں دے ویاہ سن۔جدوں سارا پنڈ سانجھی بھج دوڑ وچ رُجھیا ہونداا ے۔کدھرے لیف تلائیاں جمع ہو رہیاں نیں۔کوئی منجے اکٹھے کر رہیا اے۔کوئی مجھاں دا دُدھ چوا رہیا اے۔نالے چٹیاں کُھمب پگاں والے ہلاشیری دیندے حُقیاں دوالے بیٹھے وڈیرے بابے۔

ویاہ اک گھر تے رُجھیواں سارے پنڈ نوں۔

پرایتھے تاں اجیہا کجھ وی نہیں سی۔

راتیں سی ڈی پلیئر تے لان وچ چل رہے پاپ میوزک دا کن پاڑ رولا ضرور

سنید ا رہیا۔

گھڑا وجا وَندیاں, سوہلے گاوندیاں مٹیاراں کسے ہور جگ دیاں وسنیک ہوگئیاں سن۔

اگلی رات مہندی دی رسم ہوئی سی پر اولّی جیہی تے کُنگنیاں وٹڈن دا خیال کسے نوں وی نہیں آیا سی۔

ایس ویاہ توں پہلے وی میں ایتھے کئی وار آ چکیا ہاں پر ایدکیں آوندے ہوئے میرے احساس کجھ ہور سن۔ میں ویاہ وچ رلن آ رہیا ساں تے ایس شہر وچ جتھے آ کے میں سدا وکھریواں ای تکیا اے، اوتھے میرے ویکھن لئی ایہہ جُڑ بیٹھن دا تے سانجھ سیر پگاوَن والا پہلا موقع سی۔

سویرے ویاہ والی کُڑی سمیت اسیں میرج ہال وچ ساں۔ جنج ڈُھکی تے ہال وچ کُرسیاں اُتے جا بیٹھی۔ سواگت ہویا پر سراں اُتے کھیس رکھ مِلنی کرن ورگا نہیں۔ سٹھنیاں دی تھاں نویں قسم دے جوک۔ لاکڑی بنن دا مان دیہاڑی دار بیریاں نوں ملیا۔ روٹی کھان پچھوں جتنی جوٹھ بچ رہی سی اوہدے نال کسے ماڑے گھر آئی جنج بھگتائی جاسکدی سی۔

اک دوجے نوں پروپوز کردے نوجوان کُڑیاں مُنڈے ویکھ کے مینوں اپنے وارے دے ویاہ یاد آئے جدوں جانجی مُنڈے میلناں نال گل کردیاں جھکدے سی۔

وداعیگی ویلے دی مینوں اوہ گنبھیر تا نظر نہ آئی جو خاص ایس موقعے دا حصہ اے۔ کاسمیٹکس نال لِپے پوچے چہرے مسکراوَندے ای رہے۔ شاید شوخ رنگاں دی سرخی، بنیاں نکھڑیاں پلکاں تے کپڑیاں نال میچ کردے آئی شیڈز دا تقاضا وی مسکراوَندے رہن دا ای سی۔ اوس دن مینوں سارے لوک گیت بڈھ پرانے تے بے مطلب ہو گئے جاپدے سن۔ ایتھاویں رہتل دے میچ نہ ہون پاروں شہر بدر ہو گئے ہوئے۔

”ایتھے ڈولے میرج ہالاں تے جنازے مردہ خانیاں وچوں اٹھدے نیں،

ایس شہر دی ایہی ریت اے۔'' مگروں مسعود نے مینوں دسیا تاں دل وچ میں کہیا سی،'' کوٹھیاں تاں بہت نیں ایتھے پر گھر ہون دا مان کسے اِک نوں وی نہیں شاید!''

مسعود اک وار مینوں آرٹ گیلری وچ ہو رہی نمائش وکھاون لے گیا۔تصویراں کیہ سن، ساڈی روزانہ دی زندگی دا حصہ۔لوک جیون دے کجھ درِش۔سادھارن جیہے منظر پر ایہناں لوکاں لئی اچرج۔تے ہر کوئی سلاہنا کر رہیا۔سلاہنا چتر کار وَلوں تصویرنوں چنگیاں چترن دی سی یاں تصویر وچلے لوکائی دے وِچرن دی۔ایہہ میں نہ جان سکیا۔

پر ایہہ سلاہنا چتر کار دے چترن دی ہی ہووے گی نہیں تاں لوکائی دا ایہہ وِچرن ایتھے آرٹ گیلریاں، کلچرل سنٹراں وچ قید نہ ہوندا سگوں وِیہار ورتارے وچ وی نظر آؤندا۔

''جیہناں شوہدیاں کدی حیاتی وچ ڈبدا چڑھدا سورج نہ ویکھیا ہووے اوہناں لئی سجری سویر دا اک منظر یاں ڈھلدی تر کال دی کوئی جھاکی اپنے ڈرائینگ روم دی کندھ اُتے ٹنگن لئی اک ودھیا سینری ہوندی اے۔'' آرٹ گیلری وِچ ہو رہی اوس نمائش نوں ویکھن آؤن والے لوکاں دی گل کر دیاں راتیں مسعود نے کہیا سی۔

'' گملے وچ کھڑیا پھُل چیتر رُت دا سنیہوڑا تاں ہوسکدا اے پُورن چیتر رُت نہیں۔شاور باتھ، ننگے پنڈے مینہہ وچ نہاؤن دا بدل نہیں ہو سکدا، مسعود میاں!'' میں اگوں کہہ دتا سی۔

مسعود کول اج کوٹھی وی ہے کار وی اے۔پر مینوں نہیں یقین کہ ایس سیکٹر دی دوجی نکُڑ اُتے رہن والا کوئی آدمی ایہنوں جاندا وی ہوئے۔اج ایہدے کول کجھ وی نہیں۔نہ پچھان، نہ پچھوکڑ۔ایس شہر وِچ بندے دی عزت چنگی پوسٹ تے اُچے سکیل پاروں ایں۔تے سیہان مکان نمبر توں۔اوہدی ہوند اوہدے موجود تک اے تے مگروں کجھ وی نہیں، گمنامی دا اک اتھاہ پاتال۔

'' کیہناں وچوں ہیں توں؟'' ایس سوال دے جواب وچ 'لمے کیاں چوں'

کہندے ہوئے سدا ای مینوں خوشی ہوئی اے۔ اِنج میرے وڈکیاں دی پچھان بندا میرا آپا
اکلی ذات توں ہٹ کے وی بہت کُجھ ہونبڑدا اے۔ اپنی لڑی دا اک شمار میں وی ہاں۔
میری کنڈ اُتے کئی پُشتاں دے ناں۔

پر ایس شہر وچ؟ اکلاپا ای اکلاپا، میں ای میں۔ لیر و لیر، سانجھ نہ سیر۔

"ایس شہر دے واسی مینوں اُدھل کے آئیاں تیویاں وانگ لگدے نیں
جیہناں دا پچھا کوئی نہیں ہوندا۔" میں ہسدے ہوئے اک وار مسعود نوں کہیا سی تاں اوس
"ساڈے شجریاں وچ لکھے وڈکیاں دے ناں کوئی مِٹ تاں نہیں گئے۔" کہندیاں اپنیاں
جڑھاں دی دلیل دتی سی۔

"پر اوہناں وڈکیاں دی بولی ہی جدوں تہاڈے گھراں دی بولی نہ رہی تاں پھر
اج ایہہ دعویٰ وی کاہدا۔" میں بولیا تاں میری ایس گل دے جواب وچ اوہ چپ ہو کے رہ
گیا۔

میرا دھیان ایس کوٹھی دے باہر گیٹ تے لگی پتل دی چمکدار نیم پلیٹ ول چلا
گیا اے۔

"مسعود سندھو، کمشنر (ریٹائرڈ)"

ایہہ تختی وی اودوں تیک اے جدوں تیک مسعود دے ساہ نیں۔ پھر ایس تختی
دے بدلدیاں ای مسعود نے ان ہویاں ہو جانا ایں۔

جیوندے جی وی تاں اج ایہہ اپنی اولاد لئی پچھان دا حوالہ نہیں رہ گیا ہویا کہ ایس
شہر وچ ہر کوئی اپنا آپ حوالہ اے۔

ایتھے پچھان اپنی پُشت توں نہیں اپنے پیشے توں ایں۔ عجیب نفسا نفسی اے۔ ایہہ
شہر اے کہ محشر اے۔

اپنی اک کنال دی کوٹھی وِچ سوڑ محسوس کرن والے مسعود ورگے دلدری بندے

بہت گھٹ رہ گئے نیں۔اپنے شجریاں اُتے مان کرن والا ایس شہر وچ ایہہ آخری پور اے۔ایہہ لدگیا تاں پچھے رہ جان گے کنس تے پئ شیشے دی بوتل وِچ اُگے منی پلانٹ ورگے بے جڑھے،دھرتیوں وانجے لوک تے اوہناں دا بے رس، پھوکا جیون۔

☆☆☆

کُونجاں

کل ڈسکے نوں جاندیاں ستو کے سٹاپ اُتے بس رُکی تاں میں اچیت ای تھلے اُتر گئی۔ اوہ میرا لوڑیندا اسٹاپ نہیں سی۔ پتہ مینوں اودوں لگیا جدوں بس فرلانگ دو فرلانگ اگے جا چکی سی۔

اوس ویلے میری حالت نیندروچ ٹرن دے عادی بندے ورگی سی جیہڑا اکھ کُھلن تے اپنے آپ نوں اندر کمرے وچ منجی اُتے نہیں سگوں باہر ویڑھے وچ موجود ویکھے تے پھر اپنے آپ توں ای پچھے، 'میں ایتھے کیویں؟'

میں تے چنگی بھلی بس وچ سیٹ اُتے بیٹھی ہوئی ساں 'ایتھے کیویں؟' ستّو کے سٹاپ اُتے حیران کھڑی میں سوچ رہی ساں۔

اصل وچ میں گجرانوالے جا رہی ساں۔ پسرور توں ستراہ بنگلے دے رستے جان والی بس نہ ملی تاں میں ڈسکے دے راہ جان والی بس وچ ای بیٹھ گئی۔ ایہہ راہ چھڈ یاں

مدت ہوگئی اے۔ ایس راہ ہن کدی ایس گئے ای نہیں۔ پسرورتوں ستراہ بنگلے والا رستہ سدھا گجرانوالے جاندا اے۔ پندھ تھوڑا ہون پاروں ویلا وی گھٹ لگدا اے۔ ایتھوں گجرانوالے دوجا راہ ڈسکےتوں ہوکے جانداا اے تے ڈسکے اُتر کےبس بدلنی پیندی اے۔فاصلہ وی وودھ اے۔ اِنج دیر ہو جاندی اے۔ستراہ بنگلے دے رستے جان والی بس لیٹ سی تے مینوں گجرانوالے پہنچن دی جلدی،سومیں ایس دوجے راہ جان والی بس وچ سوار ہوگئی ساں۔

ایہہ نہیں کہ میں ایس رستے دی جانو ای نہیں۔سگوں حیاتی دا اک حصہ ایسے راہ آؤندے جاندے گذریا اے۔ڈولی وچ بیٹھی نے پیکے گھرتوں سوہرے گھر دا پہلا پندھ ایسے رستے ای تاں کیتا سی۔میں ایہنوں کیویں بُھل سکدی آں۔

بس چلی تاں میرے ویکھے بھالے منظر سجے کھبے نال نال دوڑن لگ پئے۔ ہولی ہولی پیکیاں دی جُوہ نیڑے ہون لگی تے پیش منظرتوں میں پس منظر وچ جانکلی۔بت سیٹ اُتے بیٹھا رہ گیا،روح باہر دُھوڑ وچ گواچ گئی۔

پھر کدھرے کھلوتی ہوئی بس وچ کنڈیکٹر نے جونہی 'ستّو کے سٹاپ' دا رولا پایا، پیراں دیاں تلیاں وچ ایس مٹی دی چھوہ نوں یاد کر کے جلھون جیہی ہون لگ پئی تے میں بے سدھ آپ مہاری ایتھے اُتر آئی ساں۔

تے پھر بس اکھیاں توں اوجھل ہوگئی سی۔جدوں سُرت آئی او دوں اوہدی اڈائی گرد وی بیٹھ چکی سی۔

''ایہدے پچھے آؤن والی بس چر کیں ہی آئے گی!'' میں سوچیا۔ہن ایتھے بس سٹاپ تے بیٹھ کے دوجی بس دی اڈیک توں سوا ہور کیہ کیتا جاسکدا سی۔

''پندھ تاں کھوٹا ہوای گیا، کیوں نہ پیکے پنڈوں پھیرا لا آواں؟ اوہ ساہمنے اک فرلانگ ای تے ہے۔'' اک خیال آیا۔

''کیہڑا پیکا پنڈ؟'' کوئی میرے اندروں بول پیا۔''جھلیے، پیکا گھر ای جدوں نہیں

رہیا تاں پھر پیکا پنڈ کیہا۔"

پچھلے کجھ سمیاں وچ ساری ہوئی بیتی اکھیاں ساہویں آ گئی:

اک ویڑھا اے، گڈیاں پٹولیاں دے کھلارے وچ میں وی آپ اک گڈی بیٹھی ہوئی۔ گلیاں نیں، سہیلیاں دی لمی قطار وچ اک بالڑی میں وی دوڑ رہی۔ نیائیں دے وچ رولا اے، کڑیاں دے ایس رولے وچ اک کوک میری وی اے۔ کدی اوڑ لگ جاندی تاں اسیں پنڈوں باہر نیائیں وچ گڈی گڈ اساڑ دیاں تے مگروں مل کے کارا پاندیا "وس وے بدلا کالیا، اساں گڈی گڈ اساڑیا۔" سچیں کالیاں گھٹاں چڑھ آؤندیاں تے بدل ورھ پیندے۔ جے لمیاں جھڑیاں لگ جاندیاں تاں چھت چون لگ پیندے پھر بڈھیاں مائیاں کہندیاں، "جائے نی کوئی کنجک، کجی وچ موٹھ پا کے پرنالے ہیٹھ دبے۔" تے انج کرن نال واقعی ورکھا رک جاندی۔ دِھیاں دھیانیاں دی رب وی لاج رکھدا اے، کدے خالی نہیں موڑدا۔

اوس چبارے والے گھر دے پرنالے ہیٹھ اپنے ایہناں ہتھاں نال میں کنتی وار ای موٹھ نپے سی، جیہدی دہلیج بعد وچ میرے لئی لچھمن ریکھا بنی تے اوہ بوہا میرے تے بند ہو گیا جیہدے اگے میرے جنم ویلے شریہنہ دے ساوے پتر لمکائے گئے سی۔

ایہہ سبھ اک دم نہیں ہویا سگوں سہج سبھاتے دھیرے دھیرے واپریا اے:

اودوں بھرا میرے کول اپنے جیٹھے پتر لئی گڈ ودا رشتہ منگن آیا سی۔ "بھائی اپنے بھنوئیے توں پچھ لے۔" میں کہیا پر اوہ اپنی بھین دے ہوندیاں اک اوبھڑ جی نوں کیوں پچھے؟ اوہدی ضد سی پر میں آپ کیویں "ہاں" کر دی گڈ ودا پیو ای جدوں راضی نہیں سی۔

"نہ ساڈا دھیاں جمن تے اختیار نہ ای ایہناں نوں ویاہن تے۔" انکار کر دیاں بھرا اپنے نوں ایہہ تاں میں نہیں کہیا پر اپنے دل وچ ایہنوں بہت وچاریا۔ پیکے گھر نالوں کیہڑی شے چنگی سی مینوں پر میں بے وس ساں۔

پھیر بھرا دے شیشے ورگے صاف دل وچ وال آ گیا سی، صرف ایسے نانہہ وجہوں ۔تے ایہہ دو پھیڑا او دوں و دھ گیا جدوں میں وی اپنے بخنو لئی اوتھوں ساک منگیا۔

''ویرا! میں اج سوالی بن کے آئی آں دِھی دھیانی جان خالی نہ موڑیں۔'' بھرا اگے میں جا کے ایہہ ترلا لیا سی۔

پر اوہ اک بھرا سی، کوئی رب تاں نہیں سی جو کسے دِھی دھیانی دا آکھیا من لیندا۔

''ایہہ پیکا گھر اے تیرا، جدوں جی چاہے آ پر ایس کم لئی اگدوں ویڑھے پیر نہ دھریں۔'' اوس مینوں کُٹھور جی نال کہیا سی۔

میں جاندی ای نہیں ساں پئی ساتھوں گُڑ و دا رشتہ نہ ملن دا ہر کھ ہن ایتھے ایرکھا بن گیا ہویا اے۔''جیہد اموہ ایتھے کھچ لیاؤندا سی اوہ تے جا قبرے سُتی ، ایہہ گھر کوئی درگاہ تھوڑی اے جتھے میں سدا آؤندے رہنا سکھیا اے۔'' میں ایہی سوچ کے اپنا من کرڑا کر لیا سی۔

بھرا جو میرے گھر نہیں سی دڑ دا تاں میں کیوں اوہدے ول جاندی پر ایس جُوہ وچوں جدوں وی لنگھدی کلیجے دھرُ وہ پیندی۔ایہدا اُپا ایہہ کیتا کہ میں راہ ای بدل لیا۔

کُڑماں دے جاندی کل ٹُونے ہاری اوتھے اُتر پئی۔

پنڈ تے جھات پائی تاں کجھ بدلیا ہویا لگیا۔ساڈے چبارے توں وکھ ہور کئی گھراں دیاں ممٹیاں وی نظر یندیاں سن۔پچھلیاں کجھ ورھیاں توں اوتھے کئی کجھ نواں اُسر گیا اے۔ پہلی نظرے دُوروں جاپدا ای نہیں پئی ایہہ پنڈ اوہی اے جتھے میرا جنم ہویا سی! اک وار پیر تاں پنڈ ول اُٹھے پر میں خود نوں روک لیا۔من ایس پنڈ دے ناؤں دا ہیجلا پر اکھیاں ساہویں اک اوبھڑ منظر۔ پنڈ دے رنگ روپ وچ آ چکی بدلا وٹ وکھا کے میں دل نوں بُھلیو یں پا لیا سی۔

اج اوتھے کون اے میرا جیہدے کول میں جاواں۔رہندا کھوہندا رشتہ بھرا نال ای لد گیا۔جدوں جیوندا سی، نہیں وی ساں ملدے پر اک رشتہ تاں موجود سی۔بھانویں اوس

رشتے دا مان میتھوں کھس گیا ہویا سی۔

''پیپا، پنڈ وسدیاں دے تے ساک ملدیاں دے۔ اوپریاں نونہاں نوں تیری کیہ سار۔'' میں اپنے آپ نوں سمجھایا تے سوچیا بھرا دے سوگ تے گئی ساں تے کیہڑا آدر ہویا سی میرا۔ اپنے ای گھر وچ بگانیاں طرحاں بیٹھی ساں۔ بھرا اپنے دیاں نونہاں نوں مالکاں وانگوں اندر باہر پھردیاں ویکھ دل وچ آیا سی ''ایس گھر دے اپنے ہون دا مان کدے مینوں وی سی۔''

سڑک تے کھڑی دے جی وچ آئی کہ ماں دی قبر توں ای ہو جاواں۔ پنڈ ول نوں اُٹھے قدم میں گستاناں ول موڑ لئے۔

وٹاں بنیاں اُتے ٹردیاں مینوں ماں دیاں گلاں چیتے آون لگ پئیاں:

''دھیے! تیرا جنم ہویا تاں میں ایتھے چت لایا۔ دادی تیری پیو تیرے نوں کہنا، نت پیکے ٹری رہندی اے، ایہہ نہیں ایتھے وسدی۔ پچھے سہیلیاں دا پور چھڈ کے آئی ساں ایتھے پیر کیویں ٹکدے۔'' اوہ مینوں دسدی ہوندی۔

''ہائے نی ماں۔'' ماں دے بول میرے بُلھیں آ پئے۔

سہیلیاں وچ کھیڈدیاں ماں نے مینوں کدے نہیں سی اٹھایا۔

''جی بھر کے کھیڈ لو کُڑیو، ایہہ ویلا ہتھ نہیں جے آونا۔'' سگوں اوہ کہندی۔

ماں کدیں کدائیں اک لوک گیت گاوندی ہوندی سی جیہدے وچ کونجاں تے کنجکاں دا ذکر آوندا سی۔ کنجکاں تے اسیں آپ ساں۔ کونج اودوں نہیں سی ویکھی ہوئی پر گاون وچ موجود دردوراگ توں اسیں گویڑ لاندیاں پئی ایہہ کوئی بہتا ای ہجر نصیب ہماتڑ پنچھی اے۔ دُکھ جیہدے مستک پئے نیں۔

ذرا جوان ہویاں تاں پوروچوں کرنم کرنی سہیلیاں کرن لگیاں۔ پہلے رجی ویاہ کے ساتھوں دور ہوئی پھر صُغراں، سیما، سلمیٰ۔۔۔۔تے اپنی اپنی واری اسیں ساریاں ای

ایتھوں چلیاں گئیاں۔پچھے رہ گئیاں سکھنیاں گلیاں تے خالی ویڑھے۔ برہا برہا آکھیے برہا توں سلطان۔

ہن میں قبرستان آوڑی ساں۔

گھاہ دا جنگل پار کر کے میں کھوڑ والی اوس ٹاہلی دے کول پُجی جیہدے تھلے مینوں ایس جگ وچ لیاون والی گُھوک سُتی پئی اے۔

''میں تیری آندر، امبڑیئے بول!'' میریاں بُلکاں نکل گئیاں۔ میں بُھب مار کے روپئی تے کنی دیر روندی رہی۔

'کال ظالم لٹیرا اے جو ساتھوں جان دے ٹوٹے کھوہ کھڑدا اے تے چیتا ہمدرد متر اے جیہڑا اوہناں دیاں یاداں سنبھال رکھدا اے۔ ویلے دی دُھوڑ ساریاں ای رنگاں رُوپاں دی سنجاپ گوا دیندی اے۔ پر اکلّا ماں دا چہرہ ای اجیہا اے جیہڑا چیتے وچ ہمیش نرویار ہندا اے۔'قبرستان توں مڑدیاں میں ایہی سوچ رہی ساں۔

واپس بس سٹاپ نوں جان والی پگڈنڈی اُتے چڑھی تاں یاداں دی لڑی پھر جُڑ گئی۔

میں اوہ دن یاد کیتے جدوں ایہناں راہواں، گلیاں، گھراں تے سگوں ایس مٹی اُتے ساڈا وی کوئی حق سی۔ اوہ راہ، گلی، گھر تے دھرتی جیہنوں اسیں پورے طور اپنا کہہ سکیے نہ بگانا متھ سکیے۔ پئی جتھے ساڈا جنم ہویا اوتھے اساں رہنا نہیں تے جتھے جانا ہے اوہدا پتہ کوئی نہیں۔ کیہدا کتھے ٹکانا اے خبر نہیں۔ کُڑیاں دا پور کونجاں دی کوئی ڈار اے جیویں۔ کیہدے لیکھاں وچ کیہڑی جُوہ لکھی اے، ایہہ ویلا ای دسے گا۔

تے پھر اک دن پرایا دھن سمجھ کے پالی ہوئی دھی نوں سارے پریوار ساہمنے فیصلہ سنا دتا جاندا اے۔ اوہدی گھر بدری دا فیصلہ۔ ایہہ دیس نکالا اوہ قبول کرے یاں نہ، وچھوڑا اوہنوں سہنا ای پیندا اے۔ تاڑی مار اڈانہ باہو اسیں آپے اُڈن ہارے۔۔۔۔۔

دل دریا وچ مٹی دا موہ ٹھاٹھاں مارن لگ پیا سی پر میں شکر کیتا کہ سڑک ول جا رہی ہون وجھوں پنڈ ول میری کنڈ سی۔ اکھیاں موہرے پنڈ دیکھ کے نہیں تاں ایدکیں میتھوں خودنوں روک نہیں سی ہونا۔ چھلک آئیاں اکھیاں میں دوپٹے دے پلّے نال پونجھ چھڈ یاں سن۔

سکول توں پڑھ کے آرہیاں کُڑیاں دا اک جُھنڈ میرے کولوں دی لنگھیا۔ چٹے رنگ دے صاف دو پٹیاں ہیٹھ ہسدے ہوئے چہرے مینوں بہت بھلے لگے۔ اک دوجی نوں بکھیڑے ٹھٹھول کردیاں اوہ میرے پنڈ ول نوں ای جارہیاں سن۔

ہولی ہولی ٹردی ہوئی میں سٹاپ تے آپہنچی ساں۔

میں صُغراں، سیما، سلمیٰ تے ہور سہیلیاں دے نک نقشے چیتے کرن داجتن کیتا۔ اوہ ساڈے بچپن دے مہاندرے۔ اپنے کولوں لنگھیاں کُڑیاں دی عُمر دے، سگوں ہسدے پیئے تے بکھیڑے ٹھٹھول کردے ہوئے چہرے۔

پچھلے سال اچانک ای صُغراں نال ملاقات ہوگئی سی۔ اوس بانہواں وچ گُھٹ لیا سی مینوں۔ اسیں چراں پچھوں اک دوجی دے متھے لگیاں وی تاں شہر بازار وچ کھڑے کھڑوتے ای، بس پل دو پل۔ اک عمر پہلاں ویکھے ہوئے چہرے نالوں ہن صُغراں دا چہرہ کناوکھراسی۔

سٹاپ تے کھڑوتی میں چیتے دی پٹاری وچ پیئے صُغراں دے دو چہریاں وچوں اجے اک نوں نکھیڑ ای رہی ساں کہ میری بس آ گئی۔

پھر میں بس وچوں سیٹ اُتے بیٹھدے ہوئے باہرنوں جھاکیا۔ اکھاں میریاں وچ نمی سی تے نظر دُھندلائی ہوئی، پنڈ صاف نہ دسیا۔ پر اوہدے نیڑے کُونجاں دی کوئی ڈار وکھالی دے گئی۔

☆☆☆

ماس، مٹی تے مایا

ماس : نہواں نالوں نکھیڑے ہوئے لئی وی اوہدا لہو جوش کیوں ماردا اے؟
مٹی : جتھے مڑ کدی پیر نہیں دھرنا، سفنیاں وچ اوتھے کیوں پھردا رہندا اے؟
مایا : سکھا لیاں کردی اے تاں پھر دُکھ وی کیوں دیندی اے؟

اختر ایہہ سوچدے ہوئے بیتے دناں دیاں یاداں وچ کدھرے دور جا نکلدا اے۔ ایتھے لندن وچ اج توں کئی ورھے پہلوں اوہنوں اپنے پیو دی موت دا پتہ پورے ست دن بعد لگیا سی۔ اوس دے گھر والے دو چتی وچ پئے رہے سن کہ پردیس وسدے مُنڈے نوں ایس موت بارے دسیا جائے یاں نہیں؟ بہتیاں دا خیال سی کہ اوس نوں نہیں دسنا چاہیدا۔ پردیساں دا دل بڑا سوہل ہوندا اے۔ ایہہ سوگ اوہ کدھرے چت نہ دھر لئے۔ وچوں کجھ وی صلاح ایہہ وی سی کہ اوس توں کجھ نہیں لکانا چاہیدا۔ خبر تاں اوہنوں ہونی ای اے، اج نہ سہی تاں پھر کدے سہی۔ تے بہتر ایہی اے جیہڑی گل بھیت نہیں رہنی اوہ دس

ای دتی جائے۔ پھر وی اک دم نہیں سگوں پہلے دسیا گیا سی کہ بڈھا بیمار اے پھر سخت بیمار دا سنیہا ملیا تے اوڑک ساہ پورے ہون دی خبر۔ اِنج اوہنوں پہلے توں ای کوئی صدمہ سہن لئی تیار رکھیا گیا سی۔

اک اجیہا واقعہ جیہڑا کئی دن پہلے واپر چکیا سی پر کئی دن بعد دسیا گیا تے اصل مرن دیہاڑ دا پتہ ہور وی کئی دناں مگروں لگیا۔ اوس کیلنڈر ویکھ کے حساب لایا سی کہ بھلا اوس دن اوہ کتھے سی تے کیہ کر رہیا سی؟ دس اپریل سوموار، جدوں اوہناں دا سارا ٹبر مرن سیج تے پئے اوس دے پیو دوالے بیٹھا ہویا سی ٹھیک اوس ویلے اوہ آپ ورکشاپ وچ کم اُتے حاضر سی۔ اوس دن اوہدا کم وچ جی نہیں سی لگ رہیا۔ ایہہ اج وی اوہنوں یاد اے۔ سارا دن اک بے نام جیہی اداسی چھائی رہی سی۔ جدوں دل بے سبب اچن چیت اداس ہو جائے تاں سمجھیا ایہی جاندا اے کہ شدت نال کوئی یاد کر رہیا اے۔

اپنے نکے پُتر نوں کول نہ ویکھ کے مرن والے نے اوہنوں یاد کیتا سی۔ شاید ایسے لئی اوس دن اوہ اداس رہیا۔ کئی دناں بعد اختر نے سوچیا تے ایہہ جانن لئی اپنے بھرا نوں فون کیتا کہ پیو دے آخری واک کیہ سن؟ اگوں جد اوہنے دسیا کہ ’’مرن ویلے پیو نے تیرا نام لیا سی‘‘ تاں کئی دناں توں ڈکیا ہنجواں دا ہڑ اکھاں وچوں وہہ پیا سی۔ اوس کئی وار رونا چاہیا سی پر ہنجوں پلکاں تے آ کے مڑ جاندے رہے۔ اوہ چاہندا سی کوئی اجیہا محرم ملے جیہدے نال ایہہ دُکھ سانجھا کرے۔ کسے دے گل لگ کے روئے پر اجیہا کوئی ملیا نہیں سی۔ اخیر کندھ تے نظر یندے اپنے ای پرچھاویں نوں دوجا جی من کے اوس نال ایہہ دُکھ سانجھا کر لیا تے کندھ نال سر ٹکا کے اودوں تیک روندا رہیا جدوں تیک دل دا بوجھ ہولا نہیں ہو گیا۔ ایس توں سوا ہور چارا وی کیہ سی۔ ایتھے پردیس وچ ایس اپنے آپ توں سوا ہور کوئی اپنا ہے وی کیہڑا اسی۔ اکلاپے دے ایسے احساس نے بعد وچ اوہنوں کیتھی نال ویاہ تے مجبور کیتا۔ اوہدا دل کہندا اسی کہ دُکھ سُکھ دا شریک ایتھے کوئی اک تاں اپنا ہووے۔

سوگ دے دناں وچ اپنے پیونوں یاد کردیاں اختر نے وہ دن یاد کیتے جدوں اوہ اجے دساں سالاں داسی تے اوہدے پیر تے کوئی سپ ٹھونہا لڑ گیا۔ زخم ہو جان وجھوں اوہ کئی مہینے ٹر پھر نہ سکیا۔ اودوں اوہدا پیو اوہنوں کندھاڑے بٹھا کے علاقے دے ماندری کول مرہم پٹی کراؤن پیدل لے جاندا رہیا سی۔ اوہناں کول اودوں کوئی سواری نہیں سی ہوندی۔

''نورے کیاں توں سائیکل منگ لے جایا کر پندھ لمیرا اے تے جا تک جوان۔'' اک دن تائے رحمے نے ورھدے مینہہ روہی وچوں لنگھدے جاندے اوس دے پیونوں آکھیا۔

''بھلا اولاد داوی کوئی بھار ہونداا ے رحمیا۔'' کھوبے وچوں پیر پُٹدے پیو نے ہفی ہوئی آواز وچ اگوں کہیا سی۔

پیو اوہدے نوں شریکاں کولوں سائیکل منگنا چنگا نہیں سی لگدا۔ بالپن توں اچیت وچ پیا ایہہ واقعہ ای سی جیہنے اوہنوں جوان ہویاں انگلینڈ آؤن لئی پریریا سی۔ اچالا۔ اپنے خاندان دے چنگے بھوکھ دی آس وچ۔

لندن آ کے جدوں اوس کجھ چر بعد کار مُل لین لئی بھراا پنے نوں پیسے گھلائے سن تاں اوہدے ساہمنے گھر لئی سواری دی لوڑ نہیں سگوں پیوا پنے دی انکھ سی۔ اوہ اپنے پیونوں کار وچ بیٹھے ہوئے خیال کردا تے اوہدا من خوشی نال بھر جاندا۔ بعد وچ ایہہ ہر کھ اوس خوشی نالوں ودھ گیا پئی اوہ آپ پیو دے موڈھے چڑھی پھر یا پر اخیر سمے اوس دے جنازے نوں اپنا موڈھا نہ دے سکیا۔

کیتھرین نال ویاہ کردے سمے اختر دا خیال سی کہ اکلاپا گھٹ جائے گا۔ اوہ گوری میم تن کمریاں دے اک فلیٹ وچ اوہدے نال ای رہن لگ پئی سی۔ بچے ہون توں پہلے تیک ایہہ ساتھ اختر نوں سوشل کنٹریکٹ جیہا محسوس ہوندا رہیا۔ ایہہ ویاہ ریتل سانجھ دی

بجائے اوس نوں کوئی سماجی باندھ جیہی جاپدا۔شاید ایس لئی وی کہ ایہہ ریتاں رسماں توں بغیر ای رچایا گیا سی۔ ویاہ اک نجی کم ہوندے ہوئے وی تاں سراسر سماجی عمل ہوندا اے۔ مریادہ دے پھل چُنن والا عمل۔نکاح دوجسماں دے میل دا اجازت نامہ ای نہیں ہوندا سگوں اک گوڑھے سانگے دا مڈھ وی ہوندا اے جیہنے آپ اگوں کئی رشتیاں نوں جنم دینا ہوندا اے۔ایتھے لندن وِچ جٹھانی، نونہہ، نناں، بھرجائی ورگے ایہہ سارے ای رشتے ناپید سن شاید ایس لئی وی اختر بعض ویلے کیتھی توں آنند نہیں سگوں اچوی جیہی محسوس کردا۔کیتھرین کئی واری اوہنوں اپنی بیوی نہیں کوئی بے تعلق عورت معلوم ہوندی۔اوہنے کیتھرین نوں کلثوم کہنا شروع کیتا تاں اوہدے دوست راجو نے کہیا،" تیرا اپنی تیویں نوں دیسی ناں توں بلاؤنا اپنے ولوں بے تعلقی نوں مضبوط رشتے وِچ بدلن دی لاشعوری کوشش اے۔"ایہہ انکشاف اختر لئی عجیب سی۔

پھر بچے ہو گئے تاں ایہہ بے تعلقی گھٹ ہوگئی۔کیتھی بیوی توں سوا ہن اوہدے بالاں دی ماں وی سی۔ایہہ اک رشتہ ودھ گیا پر اختر دا اکلاپا نہ گھٹیا۔

بالاں دے بارے وی بعض ویلے اوہنوں محسوس ہوندا جیویں ایہناں غلط تھاں جنم لے لیا اے، کوئل دے بچے کاں دے آہلنے وچ ہوپین وانگوں۔اوہ پنکی، مانی تے بوبی دے بارے وچ سوچدا کہ کدے ایہہ بچے اوہدی پھپھی دی دھی وچوں جنمے ہوندے جیہڑی اوہدی منگیتر وی رہی سی پر اوہدے ولیت توں نہ مڑن وجھوں اپنے ماسی دے پُتر نال ویاہی گئی سی۔

لندن وچ جدوں اوہدا جی اداس ہوندا اے، اوہ اک پرانا البم کڈھ کے بیٹھ جاندا اے جیہدے وچ خاندان دے سارے لوکاں دیاں تصویراں موجود نیں۔البم وچوں بعد وچ کجھ تصویراں دی موجودگی پاروں اوہدا ڈرائنگ روم وچ وڑدے ای اکلاپے دا احساس گھٹ جاندا اے۔اپنی تیویں تے اولاد نوں اوہنے البم وچ موجود ساریاں تصویراں نال

اوہناں دا ابند اہر رشتہ کئی وار دسیا اے پر ایہناں اجنبی تے دور دراڈیاں بے جان شکلاں نال کوئی ساک کیویں تے کیوں نبھایا جا سکدا اے؟ اوہ نہیں جاندے۔ اوہدی کوشش دے باوجود اوہدے بیوی بچے کسے طرحاں دی کوئی وی جُرٔت یا ساکا داری ایہناں تصویراں وچلے لوکاں نال ظاہر نہیں کر سکے۔ اوہ تاں صرف اوہدے نال پیار کردے نیں تے اوہدی ذات توں سوا کسے ہور رشتے توں اوہ جانو ای نہیں۔ اختر اپنی تیویں کیتھرین تے بالاں نوں ڈرائنگ روم وچ ٹنگیاں تصویراں دا مذاق اڈاؤندے کئی وار ویکھ چکیا اے۔ ایہہ مذاق تصویراں دا نہیں سگوں اوہدے پُرکھیاں دا اے، ایہہ اوہ جاندا اے۔ شاید ایس مذاق دا سبب بن رہی بے تعلقی نے مٹی تے مریادہ دے اوبڑپن توں جنم لیا اے۔

اولاد تے تیویں نوں اوہ اک وار پنجاب وی لے کے گیا سی۔ اپنے ولوں بیگانگی دیاں حداں ختم کر دین دی ایہہ اوہدی ناکام کوشش سی۔ لندن تے لہور وچلی وتھ تاں اوس پوردتی پر دو پیڑھیاں وچ موجود ویلے دا کھپا اوہ کیویں پوردا۔ اوہ پریوار دے جیوندے لوکاں نال ہی اپنی تیویں تے اجے چھوٹی عمر دی اولاد دا میل کروا سکیا۔ مر چکے لوک انجان ای رہ گئے سن۔ جیوندیاں دا مُردیاں نال کیہ رشتہ ہوندا اے؟ بالاں کیہ سار۔ ایسے لئی ڈرائنگ روم وچ ٹنگیاں تصویراں واپس آ کے وی اوہناں لئی اوبڑ ای سن۔ بعد وچ اختر نے ایس جماندرو اوبڑپن تے بے تعلقی نوں اولاد دا تے اپنا مقدر من کے قبول کر لیا سی۔

اکلاپے دے ایناں ای دناں وِچ اوہدی دوستی راجو نال ہوئی۔ اختر جیہڑی ورکشاپ تے کم کردا سی راجو اوتھے ٹیکسی ٹھیک کروان آیا سی۔ راجو وی اوہدے وانگوں اُکھڑیا ہویا تے اکلاپے دا روگی بندہ سی۔ پہلی ای ملاقات وچ اوہ یار بن گئے۔ راجو ایتھے لندن وچ ٹیکسی ڈرائیور سی۔

"یار سارا دن انگریزی بول بول کے مونہہ تھک جاندا اے۔ اپنی بولی تاں سالے انگریزاں نوں گاہل کڈھن دے ای کم آؤندی اے، ایتھے تاں اپنی بولی سنن نوں وی سہک

جائی دا اے۔" راجوں چراں بعد کوئی اپنی بولی بولن والا بندہ ملیا سی۔

اپنی بولی سنن بولن والے جیہڑے لوک ایتھے ہے وی نیں اوہناں کول مل بیٹھن لئی ویہل نہیں ہوندا۔ ویلے دا ویہن ایتھے بہت تیز اے۔ جیہڑیاں دو گھڑیاں کسے کول بیٹھنا اے اینے چر وچ کئی پونڈ کمائے جاسکدے نیں۔ پردیس وچ اکثر دی ایہی سوچ ہوندی اے۔ "ہاں یار اپنی بولیوں وانجھے ہونا بڑا اُدکھ دئی ہوندا اے۔" اختر نے ہوکے ورگا لمبا ساہ لیندیاں راجوں کہیا تے پھر ونڈتوں بعد لاہور وچ رہ گئے اک گورے سائمن دا قصہ اوہنوں سناوَن لگا:

اوہدا اصل ناں سائمن سی پر بال اوہنوں سائیں مناں کہندے سن۔ کھلری ہوئی داڑھی تے ودھے ہوئے والاں والا اوہ اک بڈھا انگریز سی۔ شداپاروں ایہہ ناں اوہنوں اجیہا جچیا کہ لوکاں نوں وی پھر سائیں مناں ای یاد رہیا۔ ونڈتوں پچھوں اکلا رہ گیا سائمن رُکھاں نال انگریزی بولدا رہندا۔ اوہ کسے اک رُکھ اگے جا کھڑدا تے اوہدے نال گلاں کرن لگ پیندا۔ کدے دھیمی آواز وچ جیویں سرگوشیاں کر رہیا ہووے۔ کدے اوہ بہت اُچی بولدا جیویں ساہمنے کوئی ڈورا اے۔ اوہنوں خبر نہیں سی کہ رُکھ ڈورے ای نہیں ہوندے گونگے وی ہوندے نیں۔ جدوں اوہنوں اگوں ہنگارا نہ ملدا تاں اوہ رُکھاں دے گل لگ کے رون لگ پیندا سی۔ رُکھ سُندے سن نہ بولدے سن تے لوک سُندے سی پر بولدے نہیں سن۔ عام لوکاں نوں سائمن دی بولی سمجھ نہیں سی آوندی، جیہناں نوں اوہدی بولی آوندی سی اوہناں نوں سائمن کول بیٹھ کے اوہدی بولی وچ چار گلاں کرن دا ویہل نہیں سی۔ رُکھاں نال گلاں کرن تے اوہناں نوں چمبھی پا کے رون وجھوں سائمن نوں پاگل خانے داخل کروا دتا گیا۔ اوہدا علاج اوہنوں پاگل پن دے لگن والے ٹیکے نہیں سگوں اوہدے نال بولے دو مٹھے بول نیں۔ ایہہ سُرت کسے نوں وی نہ آئی۔ پاگل خانے وچ اوہدا تماشا لگن لگ پیا۔ پاگل اکٹھے ہو کے سائمن نوں گھیرا پالیندے تے اوہنوں چھیڑدے۔ اوہ انگریزی وچ گاہلاں

کڈھدا، پاگل ہور چھیڑدے۔ سائمن چیکدا اتے اپنا سر پٹ لیندا۔ ایہہ ویکھدے ہوئے دوالے کھڑے پاگل تاڑیاں ماردے اُچی اُچی ہسدے۔ کدی سائمن اک دم آکڑ کے کھڑا ہو جاندا اتے پاگلاں نوں حکم چلان لگ پیندا۔ پاگل اوہنوں سیلوٹ کرن دی بجائے غلط قسم دے اشارے کردے تاں اوہ بھوئیں تے بیٹھ کے سر گوڈیاں وچ دے لیندا اتے پھر رون لگ پیندا۔ ایہہ تماشا اپنے پاگل رشتے داراں دی خبر لین آئے سیانے بیانے لوک وی بڑے شوق نال ویکھدے۔

سائمن جے پاگل نہیں وی سی تاں ہن پاگل ہو گیا سی۔

''دوجے گوریاں وانگوں اوہ اپنے دیس کیوں نہ پرت گیا؟'' راجو نے پچھیا تاں اختر نے دسیا کہ سنتالی توں مگروں جدوں انگریز ہند پاک وچوں جارہے سن، سائمن نوں وی اوہناں نال لے جانا چاہیا پر اوس انکار کر دتا سی۔ سائمن کہندا اسی کہ لاہور دے گورا قبرستان وچ اوہدی سوانی ڈیانا تے دو بال ایلز بتھ تے بینجمن دفن نیں، اوہ ایتھوں نہیں جائے گا۔ ایہہ مٹی تے ماس داوی عجیب رشتہ اے۔ جتھے تہاڈا ناڑو دبیا ہووے اوہ بھومی تہانوں اپنے جثے دا انگ جاپدی اے تے جتھے تہاڈے پیاریاں دے جثے دبے ہوون، اوہ خاک بھوئیں تے دھرتی کلبوت توں وی اگے روح دا کوئی حصہ معلوم ہوندی اے۔ بندے دا خمیر مٹی وچوں ایں تے روح خمیر دا ای دوجا ناں اے۔ پرتھاؤں تھاں پھرن والیاں دے من وچوں مٹی دا موہ کدے مروی جاندا اے، کیونجو اوہناں نوں دھرتی نہیں سگوں دھن پیارا ہو جاندا اے۔ ایہہ آخری گل کردے ہوئے اختر دے ساھویں سائمن نہیں سگوں ایتھے لندن وچ ای وسدا اپنا اک دوست منشا سی۔

''لے بئی یاد رکھیں جے میں ایتھے مر گیا تاں میری لوتھ پچھے پہنچا دیویں۔'' راجو نے اختر نوں وصیت کیتی۔

اختر نے راجو دے چہرے ول ویکھیا اوتھے بُلھاں تے مُسکڑی ہون دے

باوجود اکھیاں وچ گوڑھی اداسی سی۔

ویاہ توں بعد کجھ چر لئی پنجاب جاندے ہوئے اختر نے کیتھی نوں وی نال لے جانا چاہیا پر پیر بھارا ہون وجھوں ڈاکٹر نے کیتھی نوں ایس سفرتوں ورج دتا سی۔ اختر نے پنجاب جا کے ویکھیا، پنڈ وچ نیائیں توں لے کے نہر تیک سارا رقبہ اوہناں خرید لیا ہویا سی۔ اُچا تے خوبصورت بنگلہ بنوا لیا ہویا سی۔ گھر والیاں اوہنوں چھیتی ای لندن جا کے ہور پیسے گھلان دی گل تاں کیتی تاں جو نہر توں پار والا مربعہ خرید یا جا سکے پر پردیس وِچ رہندے ہوئے اپنی مٹی تے لگدے لانیاں توں دوری دا جو کشٹ تے سنتاپ اوہ بھوگ رہیا سی، اوس بارے کسے وی نہ پچھیا۔ تن مہینیاں بعد اوہ لندن مڑیا تاں کیتھی نال کرن لئی اوس کول کھیتاں، فصلاں، رُت دے رنگاں تے ساکاں انگاں دے بارے ڈھیر گلاں سن پر کیتھی نے ایہناں گلاں وچ کوئی وی دلچسپی ظاہر نہ کیتی۔

دوجی پنجاب پھیری ویلے اوہ کیتھی تے بالاں نوں وی نال لے گیا۔ پنکی اودوں ستاں ورھیاں دی سی۔ مانی ٹرن دی جاچ سکھ رہیا سی تے بوبی اجے گود وچ سی۔ کیتھی تے بالاں نوں مل کے سارے ای خوش ہوئے سن۔ پنکی بارے کہیا گیا کہ ایہدی شکل اپنی پھپھی نال رلدی اے تے بوبی دا مہاندرا اپنے مرن والے دادے تے گیا اے۔ حیرانی اختر نوں اودوں ہوئی جدوں اوہدی اپنی پھپھی جو بڈھ وڈیری تے انھی موراں ہو چکی سی نے مانی نوں گود وچ لیندیاں اوہدے چہرے نوں ٹوہ کے ویکھیا تے مانی دے پڑدادے نال ایہدی مشابہت دا اعلان کر دِتا۔ مانی جیہنوں وکھرے سبھاء دا ہون پاروں ایتھے سارے گھر والے کاٹھا انگریز آکھدے سن، اوہ کسے دی جھولی وچ گھٹ ای ٹھہردا سی پر ایس انھی مائی دی گود وچ سکون نال کھیڈ دا رہیا۔ اختر نے پھپھی نال ایہی گل کیتی تاں اوہنے کہیا ”اپنے لہو نوں لہو سیہان لیندا اے۔“

ایس نیڑتا تے سانجھ وچلے بھیت نوں تاں اختر نہ جان سکیا پر پچھلی پیڑھی نال

ملدے ایہناں مہاندریاں پاروں ایہہ سٹہ اوہنے ضرور کڈھیا کہ رشتیاں وچ حد فاصل کوئی نہیں۔ایہہ اک لامکانی لازمانی تعلق ہونداا ے۔

ورھیاں بعد جدوں اختر نوں اپنی اولاد وچ ایس مہاندریاں دی مشابہت توں وکھ ہور کوئی وصف اپنے پُرکھیاں والا نظر نہیں سی آیا تاں اودوں اوہنے سوچیا سی خاندان دے جُڑے رہن لئی جُنٹیاں وچ دوڑ رہے لہو دی سانجھ دی ای نری لوڑ نہیں ہوندی سگوں مٹی دی سانجھ وی شاید ضروی ہوندی اے۔

اوہنوں متھے ویلے توں پہلے ای لندن مڑنا پیا سی۔ بالاں نوں پنجاب دی رُت راس نہیں سی آئی۔اوہناں دی مٹی جو اوپری سی تے پھر موسم وی اوپرا ای لگنا سی۔لندن آ کے بالاں دے چیک اپ دوران ڈاکٹر نے جدوں اختر نوں کہیا کہ چنتا والی کوئی گل نہیں بالاں نوں اینویں ذرا ڈسٹ الرجی ہوگئی سی تاں اختر بڑبڑایا سی ”ایہی تے اصل چنتا اے۔“ انگریز ڈاکٹر اوہدی ایہہ گل سمجھ نہیں سی سکیا۔

پھر راجو نوں بالاں دی ایس بیماری بارے دسدے ہوئے اختر پہلے ہسیا تے پھر رو پیا۔ہسیا اوہ ایس لئی سی کہ دھرتی جایاں دے بالاں نوں کھیہ مٹی توں بھلا کیہ کنجھ ہوسکدی اے تے رویا ایس وجھوں پئی اگلی نسل وچ مٹی تے ماس دا صدیاں پرانا رشتہ ٹٹ رہیا اے۔سگوں مٹی تے ماس نوں اک دوجے نال ضد ہوگئی اے۔ایہنوں اوہ مایا دا ستم آکھن یاں کرم؟ راجو تے اختر کوئی فیصلہ نہ کرسکے۔

منشے نے سنیا تاں اوہ بہت خوش ہویا۔اوس نے کہیا ”مبارکھ ہوئے ! ایہہ بیماری نہیں اک علامت اے پُرکھیاں دے اُجڈ پُنے نوں لانگھ کے اُچی گُرھتل ول اُٹھے بالاں دے پہلے پیر دی۔تے بالاں دی کیمسٹری چینج ہو رہی اے۔“

”شیطان دا پُتر!“ غصے نال اختر نے خیال ای خیال وچ منشے دے مونہہ تے تُھک دتا سی۔مریادہ دانا برتے پُرکھیاں دا مذاق اڈاوَن والا منشا اوہنوں کدے وی پسند

نہیں آیا۔ اک اجیہا بندہ جیہنوں اپنے لہور دی پچھان سی نہ ای اپنی مٹی دی قدر۔ جیہڑا بڑے مان نال دسدا کہ عرب وچ اک بڈھے بدو دی سوانی نے اک بال تہاڈے منشے یار دا وی جمیا۔ ''او پرے بھانڈے جاگ لاندیاں تینوں لاج نہ آئی؟'' راجو نے اک وار اوہنوں پچھیا۔ ''نہیں بالکل نہیں۔ تے نہ ای میں کدے عرباں وچ پل رہے اپنے اوس بالک بارے سوچیا اے۔'' منشے نے چِنتا مُکت دسیا سی۔ ساؤتھ افریقہ دی اک نیگرو کُڑی منشے دے نکاح وچ رہی۔ بعد وچ تن بالڑیاں تے اوس نیگرو کُڑی نوں چھڈ کے اوہ آپ انگلینڈ نٹھ آیا تے مڑ کدی اوہناں دی سار نہ لئی۔ منشا اکثر کہندا، ''ایہہ مٹی، موہ تے مریادہ کیہ اے؟ میں نہیں جاندا، مینوں تے بس مدھوا، ماس تے مایا دا پتہ اے۔ گلوبلائزیشن دے دور وچ بندے نوں پرانے حدبنیاں وچ قید نہیں رہنا چاہیدا۔'' اختر تے راجو دونوں ہی منشے نوں ویکھ کے سوچدے، کیہ بندہ اینا بے کرک وی ہوسکدا اے؟ کیونجو منشے نے کدی اپنی اولاد دی پروا کیتی سی نہ ای پچھے موجود اپنے خاندان دی۔ اوہ جو وی کماؤندا، شراب پین یا ویشیا عورتاں نال سون تے خرچ کر دیندا۔

''دُنیا کنی وی گلوبل ہو جائے ایہہ گلابولائزیشن منڈی تے مال تک ای محدود رہسی،'' اختر نے راجو نوں سمجھایا۔ ''بندہ اپنی گڑھتل رہتل، بولی تے ورتارے وچ کدے وی گلوبل نہیں ہوسکدا۔ ہر بندے دی اپنی مٹی ہوندی اے تے ہر مٹی دی اپنی مریادہ تے اک وکھرا ہیروا۔ راجو ویکھ! پنڈ دی نِکی جیہی گل ساڈے لئی کِنی وڈی خبر ہوندی اے۔ فون وچ اسیں ایہہ تک کیوں پچھ لیندے ہاں کہ بُوری مجھ نے ایدکیں کٹا دتا اے یاں کٹی؟ سانوں ایہہ جانن دی خاہش کیوں ہوندی اے کہ روہی والے نیویں کھیت وچ ایدکیں کیہڑی فصل بیجی گئی۔ امب دے اوس رُکھ تے سانوں بُور آون دی اُڈیک کیوں رہندی اے جیہڑا اسیں اپنے ہتھاں نال پچھے لا کے آئے ہوندے آں؟'' راجو کول ایہناں سوالاں دا کوئی جواب نہیں سی۔ اوہ تے آپ ایہہ سوچ رہیا سی کہ انگلینڈ دی اِکرسی رُت وچ رہندیاں وی اوہ

ورھے دا دیسی حساب کیوں نہیں بُھلیا۔ پوہ، ماگھ، پھگن، چیتر...... گُڑھتی وچ ملیا ایہہ رُت لیکھا تاں شاید اوہنوں پرلوک وچ وی نہ وِسرے۔ اختر دا گچ بھر آیا سی تے راجو دیاں وی اکھاں بھج گئیاں سن۔

راجو مہینے وچ اک ویک اینڈ تے اختر دے گھر ضرور آؤندا۔ اوہ بچیاں نوں مل کے اپنا دلدر دور کردا۔ راجو ہر وار بچیاں لئی کوئی نہ کوئی گفٹ پیک ضرور لیاوندا سی۔ اک وار اوہ پنکی لئی کروشیا سیٹ، دھاگے دے گُچھے تے کشیدہ کاری دی کوئی گائیڈ لے کے آیا۔ اوہنے کہیا کہ ایہہ عمر پنکی دی سکھلائی دی اے تے پھر لاڈ تے مان نال پنکی دے سر تے پیار دے کے بولیا''ساڈی دھی ہن میز پوشاں دیاں جھالراں کڈھ کے وکھائے گی۔'' پنکی نے اودوں وی نکوڑا اوٹیا تے مڑ کے دوجی وار ایہناں چیزاں نوں ہتھ وی نہ لایا۔ مانی نوں اوہنے رنگدار خوبصورت بانسری دتی پر مانی نے ضد کر کے اگلی وار چھوٹی گٹار منگوا لئی۔ بوبی نوں راجو نے بندے دا پُتر' بنان لئی پوراٹل لایا۔ بوبی لُڈیاں پاؤن، بیٹھکاں مارن تے اپنی وینی نوں مونہہ نال جوڑ کے بِلی مارن سکھ گیا سی۔ راجو نوں بوبی نال موہ سی تاں بوبی نوں وی اپنے انکل راج نال بہتیری لٹک سی۔ بوبی اپنے 'راج نکل' کولوں فوک ٹیلز سندا۔ راجو تے اختر اوہنوں پنجاب دیاں لوک باتاں سناؤندے۔ ایہناں باتاں وچ پکھوواں، جنوراں تے رُکھاں نوں جدوں بندیاں وانگوں گلاں کردے ویکھدا تاں عقل دا پُتلا بوبی ایہناں باتاں نوں نہ منن جوگ آکھ کے ''جھوٹھ! جھوٹھ!!'' دا رولا پادیندا۔ راجو تے اختر صفائی دیندے کہ اک جُگ سی جدوں رُکھ پکھیرو تے جنور بندیاں وانگوں ہی بولدے سن تے بندہ اوہناں دی گل سمجھدا وی سی۔ ''تسیں میرے جُگ دی بات سناؤ۔'' بوبی اگوں کنکدا۔

جتھے بندہ بندے نال بات نہیں کردا اجیہے گُونگے جُگ دی اوہ کیہ بات سناؤندے، ایسے لئی اوہ دڑ وٹ جاندے۔

'' پکھوواں تے جنوراں وچکار کسے ڈنگر بولی دا وجود تاں میں اج وی منداہاں

پر اتھاس دے کسے وی ورگ وچ دُکھاں دے گلاں کرن دا منکر ہاں۔'' اختر نے اک دن راجونوں وکھریاں کر کے دسیا تے کہیا، ''جے دُکھ بولدے ہوندے تاں سائمن کدی پاگل نہ ہوندا۔''

پھر راجو اک روڈ ایکسیڈنٹ وچ مر گیا۔ اوہدی وصیت مطابق اوہدی لاش پچھے بھیج دتی گئی سی۔ نال اوہدا کھٹیا وٹیا، اک وڈی رقم دا بنک ڈرافٹ وی۔ کھنکدی مایا نال بھری پوٹلی تے ہمک گئے مردہ ماس دی گُتھلی اکو ہتھ وصول کردے راجو دے ماپیاں نوں کنا عجیب لگیا ہووے گا۔ اختر ایہہ اج وی سوچدا اے۔ اوہنوں راجو، منشا تے سائمن اکثر چیتے آؤندے نیں۔ راجو جیہنے اپنی مٹی نوں سنوارن لئی اک اوبھڑ دھرتی اُتے رہن دا کشٹ کٹیا۔ راجو دی اپنے خاندان لئی قربانی یاد کر دیاں اختر دیاں اکھیاں بھر آؤندیاں نیں۔ منشا جو اپنے خاندان، بالاں تے تیویں نوں ہمیشاں لئی پچھاڑ آیا سی تے سائمن جس نے اپنے موئے بالاں تے تیویں دی خاطر اپنا وطن تیاگ دتا۔ اختر دے خیال وچ ایہناں تناں دے وکھ وکھ چِتر نیں۔ راجو اوہنوں دیا دکھشنا نال گُٹ کوئی بھگت سادھو جاپدا اے۔ منشا شیطان دا اک روپ اے، حرص ہوس دا کوئی پُتلا تے سائمن معصوم صورت، مہر محبت دا اک بُت۔ پر کئی سالاں بعد اختر نے جدوں منشے نوں ایڈز ہو جان دا سنیا سی تاں اوہنوں بڑا ہرکھ ہویا سی۔

اختر نے کئی وار چاہیا اے کہ پنجاب پرت جائے پر کیتھرین نے اوہدا ساتھ نہیں دتا۔ اوہ اپنا وطن چھڈ کے جان لئی تیار نہیں ہوئی۔ اوس دی جوان ہو چکی اولاد نے وی کدی پچھے مُڑ جان دی خاہش ظاہر نہیں کیتی۔ اولاد دی محبت وچ پھر اوہ وی نہیں گیا۔

پچھلے پھیرے جدوں اختر اپنی ماں دے سوگ لئی پنجاب جا رہیا سی تاں اوس کجھ دناں لئی ای سہی کیتھرین تے اولادنوں نال جان لئی کہیا پر اگوں اوہناں دی نہ جان دی مرضی ویکھ کے اختر نے وی اوہناں نوں مجبور نہیں سی کیتا تے اکلا ای چلا گیا سی۔ ایس وار اوہنے

پنڈ دے سکول وچ نلکہ لوایا۔ نیائیں والی دو کِلے بھوئیں وچ باغ لوان دی نصیحت کیتی۔ ماں تے پیو دی قبر دے سرہانے اپنے ہتھاں نال بیری دے بوٹے لائے۔ دوناں قبراں دی پواندوں دو بُک مٹی دے چکے تے پچھلے پیریں ہنجوں کیر دا لندن مڑ آیا۔ اوہ دو بُک مٹی ہن ایہدے بیڈ روم وچ کارنس تے رکھے اک گملے وچ پئی اے۔ گملا خالی اے، وچ کوئی بوٹا نہیں لایا ہویا۔ پھر وی فصل دیاں دوناں رُتاں وچ ایس اندر پنجاب وچ کھیتاں دے بنیاں اُتے ہون والیاں بوٹیاں اپنے آپ اُگ آوندیاں نیں۔

گملے والی ایس مٹی بارے اختر نے وصیت کیتی ہوئی اے کہ جدوں اوہ مرے تاں اوہنوں قبر وچ رکھن توں پہلاں ایہہ مٹی تھلے کھلار دتی جائے۔ اوہ چاہوندا اے کہ مرن توں بعد گھٹو گھٹ اوہنوں کنڈ دے اپنی مٹی اُتے ہون دا احساس تاں رہوے۔

پچھلے دو ورھیاں توں بھرا دی مرضی ایہہ وی اے کہ مُنڈے نوں انگلینڈ سد کے پنکی نال اوس دا نکاح پڑھوا دتا جائے۔ بھرا اولوں ویزا گھلن دا تقاضا ودھ گیا تاں اختر نے بھرا اپنے نوں فون دی بجائے چٹھی راہیں جواب دینا مناسب سمجھیا۔ اوس لکھیا :

"اپنی مٹی تے ماس توں دُوری دا دُکھ میں نہیں چاہوندا میرے بعد وی کوئی بھوگے ... میری اولاد نے مستقل انگلینڈ رہن دا فیصلہ کر لیا اے ... ویزا میں نہیں گھلنا، میرے حصے دی جائیداد اپنے مُنڈے دے ناں لوا دے ... رہی پنکی نال اوہدے ویاہ دی گل! تاں میں پنکی اُتے اپنی مرضی نہیں تھوپ سکدا۔ ایہہ انگلینڈ اے، جیکر پنجاب وی ہوندا تاں میں پنکی دی اپنی سدھر دا احترام کردا......۔"

اختر جد چٹھی پوسٹ کرن جا رہیا سی تاں رستے وچ اوس اپنے آپ نوں کئی سوال کیتے :

اوس دا ایتھے آؤنا تقدیر دا ستم سی یاں کرم؟

دولت کمان دا عمل کیہ اوس لئی کوئی سزا سی؟

اوہنے ایہہ سارا کشٹ کیوں کٹیا؟

تے کیہ اوہدی عمرا کارت گئی؟

ایہناں سارے سوالاں دا اوس کول اک ای جواب سی:

''اپنے لئی تاں ہر کوئی جیوندا اے، اوہنوں مان اے کہ اوہ اپنے خاندان لئی جیویا اے۔''

ہن اپنے وطن واپس نہ جان دے فیصلے اُتے اختر نوں کوئی ہرکھ نہیں سی۔

''کسے دی خاطر جتھے اپنا جیون گذر گیا، اوتھے اوہ ہن کسے واسطے مر وی تاں سکدا اے۔'' ایہہ سوچدے ہوئے اوہ اداس مسکرا پیا تے ایس پل اوہنوں سائمن چیتے آ گیا۔

☆☆☆

WATANDRA

e-book

خالد فرہاد دھاریوال پاکستانی پنجاب دے نویں پیڑھی دے لیکھکاں وچوں ہے۔ اوس دی ایس پہلی کتاب نوں پڑھ کے ایس گل دا پتہ لگدا ہے کہ ایہہ لیکھک پنجابی کہانی دے کھیتر وچ نویاں لیہاں پاؤن دی سمرتھا رکھدا ہے۔ ایس پُستک وچلیاں ساریاں کہانیاں رُوپک پکھوں وی نویکلیاں ہن۔ لیکھک نے کہانی رچنا دے روایتی ڈھنگ نوں چھڈ کے نویاں لیہاں پائیاں ہن۔

(پنجابی ٹربیون 25 اگست 2013)